magazin istoric

ANUL XV Nr. 4 (169) APRILIE 1983

magazin istoric

Revistă de cultură istorică

Anul XV

Nr. 4 (169)

aprilie 1981

Redactor şef
CRISTIAN POPIŞTEANU

Redactor şef adjunct
NICOLAE MINEI

Colegiul redacţiei
DUMITRU ALMAŞ
CONSTANTIN ANTIP
VIRGIL CÂNDEA
NICOLAE COPOIU
LUDOVIC DEMÉNY
TITU GEORGESCU
DINU C. GIURESCU
ŞTEFAN PASCU
M. PETRESCU-DÎMBOVIŢA
ŞTEFAN ŞTEFĂNESCU

SUMAR

PARTIDUL COMUNIST ROMÂN 1921-1981
• Gloriosul partid al dreptăţii sociale, al demnităţii naţionale:
Mircea Muşat, Gheorghe Zaharia 2

• Mai-lunie 1936. Procesul de la Braşov — un proces de amplă rezonanţă politică în istoria interbelică 6

De la Simon Bolivar la Tudor Vladimirescu:
Florin Constantiniu 12

Cronica meşterului cojocar Ioan Dobrescu:
Ioan Lăcustă 16

Cacaua şi cafeaua în lungul lor drum:
Fernand Braudel 18

Vasile M. Kogălniceanu — un demn urmaş al tatălui său:
Ion M. Kogălniceanu 22

Învăţămîntul şi istoria (III) 24

Istoricul şi omul de cultură Andrei Rădulescu:
Ştefan Pascu 29

Salonic. 31 iulie 1938:
Cristian Popişteanu, Ion Calafeteanu 33

Luis Vaz de Camões:
Maria Pereira da Costa 36

• Dava Radovanu: *D. Şerbănescu...* 39 • Geto-daci şi greci la Callatis: *A. Rădulescu, M. Bărbulescu, V. Georgescu...* 41 • Monede dacice: *G. Iliescu...* 43 • Viticultura la strămoşii românilor: *I. Puşcă...* 59

1380. Cneazul Dmitri faţă în faţă cu Mamai:
Viktor Pavlenko 46

Operaţia „Peşte“ (III):
Alfred Draper 49

Spre Terra Australis Incognita:
Robert Lacour-Gayet 55

A existat o Londră preromană?:
Robert Musel 60

• Concursul Magazin istoric, ediţia 1981... 28 • Cărţi sosite la redacţie... 32 • Poşta Magazin istoric... 62

COPERTELE NOASTRE

① ④ În urmă cu 151 ani, un meşter cojocar din Bucureşti, Ioan Dobrescu, autor al unei interesante cronici, îşi împodobea manuscrisul cu cîteva desene executate cu deosebit simţ artistic; reproducem, pentru întîia dată în culori, trei din aceste desene: Turnul Colţei, la începutul sec. XIX, construcţie „care se vedea departe de Bucureşti, cale de trei ceasuri, cînd era senin şi mai departe“; în medalion, portretul imaginar al lui „Radu Negru, voevod ce a fost mai întâi domnul Ţării Româneşti“. Miniatură în care, între detalii arhitecturale specifice epocii, cronicarul a pictat cîţiva otomani, a căror invazie în Bucureşti, în 1806, „supărări groaznice ne făcea cu cheltuiala, baclavale, pilafuri, alte lucruri...“ („**La leat 1802**“, p. 16)

② ③ Sub titlul **Istorie în piatră,** Simeon Tatu (cunoscut cititorilor noştri pentru suita de schiţe de portrete de regi şi căpetenii geto-dacice — **Magazin istoric,** nr. 1 şi 2/1979) a reunit chipurile sculptate în piatră ale marilor noştri voievozi de la Burebista la Alexandru Cuza. Iată prime imagini din expoziţia deschisă în cadrul Festivalului naţional „Cîntarea României“

Continuînd lupta de veacuri pentru eliberarea socială şi naţională, cele mai bune tradiţii ale mişcării muncitoreşti şi socialiste din România, partidul comunist este în noile condiţii istorice exponentul fidel al intereselor clasei muncitoare, ale întregului popor.

NICOLAE CEAUŞESCU

GLORIOSUL PARTID AL DREPTĂŢII SOCIALE ŞI AL DEMNITĂŢII NAŢIONALE

MIRCEA MUŞAT,
GHEORGHE ZAHARIA

România — numele unei ţări aflate în etapa marilor împliniri ale celui de-al XII-lea Congres al P.C.R., prin care se transpun în viaţă orientările Programului P.C.R. de edificare a societăţii socialiste multilateral dezvoltate şi de înaintare spre comunism a României. O prezenţă demnă, activă, respectată în familia popoarelor lumii. România — Partidul Comunist Român: două nume inseparabile. Numai rostite într-o perfectă unitate ele îşi pot dezvălui integral identitatea, dar şi relaţia organică pe care istoria a stabilit-o între făurar şi opera făurită.

Paginile care urmează evocă alte secvenţe[1] din glorioasa cronică a partidului nostru comunist, dezvăluie cum în toate marile clipe ale istoriei acest partid s-a arătat la înălţimea speranţelor cu care clasa muncitoare, toţi oamenii muncii, indiferent de naţionalitate, îl învesteau în nobila şi eroica sa luptă pentru aspiraţiile, năzuinţele şi interesele poporului român.

Întreaga epocă interbelică a fost jalonată de nenumărate bătălii de clasă purtate de oamenii muncii împotriva exploatării, a dominaţiei capitalului străin, pentru dreptate socială şi independenţă naţională. Înfăţişînd poporului perspectiva însufleţitoare a răsturnării de la putere a exploatatorilor, a transformării revoluţionare a societăţii şi făuririi unei vieţi demne pentru toţi cei ce muncesc, P.C.R. a mobilizat în jurul programului său masele largi muncitoare, forţele politice progresiste ale naţiunii, conducînd cu fermitate şi curaj lupta acestora pentru răsturnarea regimului burghezo-moşieresc şi cucerirea puterii politice de către clasa muncitoare în alianţă cu ţărănimea muncitoare.

Prin natura obiectivelor sale, prin paleta largă de forţe sociale interesate în realizarea acestor obiective, P.C.R. s-a afirmat ca un partid politic cu adevărat naţional, cu rădăcini adînc împlîntate în realităţile vieţii social-economice şi politice româneşti.

În mod firesc, problemele apărării independenţei şi suveranităţii naţionale au constituit un comandament de bază al întregii activităţi a P.C.R., concepţie care decurgea din însăşi natura partidului revoluţionar al clasei muncitoare, din sarcinile sale fundamentale. Stegar al intereselor naţionale fundamentale ale poporului român, partidul comunist s-a ridicat ferm în apărarea independenţei şi suveranităţii ţării, a militat pentru o politică externă de pace şi colaborare cu celelalte popoare, împotriva dominaţiei străine, pentru prie-

[1] *Magazin istoric*, nr. 1-3/1981.

tenie și alianță între România și Uniunea Sovietică. Luptele sociale din perioada crizei economice, care au culminat cu marile bătălii de clasă ale petroliștilor și ceferiștilor din ianuarie-februarie 1933, s-au împletit cu lupta împotriva monopolurilor străine, ceea ce a conferit acestor acțiuni pentru drepturi economice și politice, pentru democrație, independență și suveranitate națională o puternică semnificație internațională, ele înscriindu-se printre primele mari acțiuni de luptă ale proletariatului internațional după înscăunarea la putere a nazismului în Germania.

Răspunzînd celor mai profunde năzuințe de dreptate socială și libertate națională ale maselor populare, legat de aceste mase printr-un complex sistem de relații și organizații pe care le-a creat și condus, P.C.R. a fost singura forță politică din perioada interbelică în stare să formuleze soluții viabile marilor probleme cu care se confrunta societatea românească în acei ani. Partidul comunist, prin numeroasele organizații de masă, în cadrul cărora au activat personalități de seamă ale vieții politice, culturale și științifice din perioada interbelică, a ținut o permanentă legătură cu poporul și a antrenat în luptă pentru progres social și apărarea independenței naționale toate forțele democratice, progresiste ale națiunii.

Nu fascismului și revizionismului!

Odată cu instalarea hitlerismului la putere în Germania, grave primejdii au început să apese și asupra unității statale a României, a independenței și suveranității sale naționale; problemele apărării în fața politicii agresive a statelor fasciste revizioniste au devenit o permanență a preocupărilor politice ale diverselor partide și grupări democratice și, în primul rînd, ale Partidului Comunist Român. Printre documentele de bază ce dovedesc această orientare a P.C.R. se numără și apelul adresat, la 1 noiembrie 1935, Comitetului Executiv al P.S.D. în care se exprima solemnul angajament, reluat ulterior în atîtea alte documente: „Noi, comuniștii, sîntem gata să apărăm cu arma în mînă independența României dacă țara noastră ar fi silită să ducă un război național de apărare contra imperialismului fascist".

Atent la evoluția evenimentelor internaționale, la creșterea primejdiei revizioniste, războinice, P.C.R. a adresat maselor documentul intitulat: *Sarcinile P.C.R. față de pericolul unui război imperialist*, prin care stabilea tactica pentru „atragerea întregului popor muncitor la lupta largă și efectivă, la lupta revoluționară contra acestor planuri imperialiste". Cu deosebită forță de convingere, organul central de presă al partidului scria: „Existența neamului românesc ca națiune, existența României ca țară independentă sînt în joc. Poporul român trebuie să se decidă dacă înțelege să-și apere existența și independența. Iar poporul român nu poate da decît un singur răspuns. Cu toată energia, la nevoie cu arma în mînă, poporul român își va apăra existența contra bandiților hitleriști care vor să ne răpească independența națională". Calea sigură pentru înlăturarea gravei primejdii era „Frontul Popular Antifascist, în care să-și dea mîna tot ce e cinstit, tot ce e muncitor, tot ce e cultură în România... De închegarea rapidă și de lupta energică a acestui front al poporului va depinde nu numai salvarea libertăților lăuntrice ale poporului, ci și existența sa ca națiune".

Încă din primele zile ale anului 1936, într-o scrisoare adresată lui Ion Mihalache, președintele P.N.Ț. — partid burghez cu influență în mase — P.C.R. releva în mod amplu și argumentat marile pericole ce planau asupra poporului român: „Independența poporului român este amenințată de statele din blocul fascist central european, zis bloc revizionist, format sub hegemo-

Vinietele din pp. 3 și 6 sînt decupate după albumele: Grafica militantă și Imagini ale unui trecut glorios

nia imperialismului german, care se înarmează în grabă nemaivăzută pentru cotropirea în primul rînd a orientului european. În caz de victorie, blocul fascist va șterge țara noastră de pe harta Europei, va distruge bazele însești ale existenței naționale a unui popor... unitatea și libertatea sa".

Plenara V lărgită a C.C. al P.C.R. (din 7-9 iulie 1936) — vibrant apel la „întărirea capacității de apărare a țării și a armatei române" — preciza cu deosebită claritate: „În caz dacă Germania hitleristă, dezlănțuind războiul în Europa și în contra U.R.S.S., va ataca România cu ajutorul Ungariei horthyiste, comuniștii vor considera necesară apărarea fiecărei palme de pămînt a țării noastre..."

Consecvent politicii sale profund patriotice, internaționaliste, P.C.R. a urmărit îndeaproape planurile revizioniste ale statelor fasciste, luînd atitudine publică împotriva lor.

Partidul comunist, forţele democratice din România şi-au manifestat solidaritatea activă faţă de lupta antifasciştilor din alte ţări, au sprijinit efortul popoarelor coloniale şi dependente din Asia, Africa şi America Latină pentru emanciparea lor naţională şi socială.

Cînd, la 1 noiembrie 1936, la Milano, Mussolini a ţinut un discurs provocator cu privire la revizuirea graniţelor ţărilor dunărene, C.C. al P.C.R. a lansat un manifest în care îşi exprima încă o dată hotărîrea de a lupta contra oricărei revizuiri a tratatelor de pace. Totodată, partidul comunist considera orice acţiune care „duce la întărirea relaţiilor dintre statele Micii Antante, Înţelegerii Balcanice, cu Franţa, U.R.S.S., la întărirea Societăţii Naţiunilor şi a legăturilor cu toate ţările pacifice, ca acte pozitive în lupta pentru împiedicarea războiului pe care-l pregăteşte imperialismul fascist".

Urmărind cu tenacitate realizarea unei largi coaliţii antifasciste a forţelor democratice ale ţării, la 18 noiembrie 1937, C.C. al P.C.R. a lansat o declaraţie prin care chema „toată democraţia română la unitatea de acţiune pentru mobilizarea imediată a muncitorilor, ţăranilor şi a tuturor celorlalte mase muncitoare ale poporului român şi naţionalităţilor conlocuitoare din România, pentru împiedicarea Germaniei hitleriste de a se amesteca în treburile interne ale României, pentru dizolvarea agenturilor lui Hitler în România..."

Încredere deplină în forţele poporului

În contextul marcat de accentuarea agresivităţii hitleriste, cotropirea Austriei de către Germania hitleristă, în martie 1938, a stîrnit indignarea şi revolta tuturor forţelor progresiste din ţara noastră. Un puternic ecou a avut în opinia publică românească manifestul C.C. al P.C.R. din aprilie 1938: „După cotropirea Austriei de către armatele lui Hitler, independenţa ţării noastre este grav ameninţată, împreună cu existenţa ţărilor mici vecine". O lună mai tîrziu, *Lupta de clasă*, organul teoretic al P.C.R., îşi exprima convingerea că poporul român nu se va pleca nici în faţa primejdiilor fascisto-revizioniste. „Astăzi, cînd planurile de cucerire ale Germaniei hitleriste sînt clare şi cunoscute", nu trebuie să fie nici un patriot „care să nu vadă acest mare pericol ce ameninţă poporul român". Dar numai a vedea şi înţelege acest pericol „nu este suficient. Acest pericol trebuie adus la cunoştinţa maselor largi populare şi aceste mase trebuie organizate şi conduse la luptă pentru înfrîngerea acestui pericol".

Aceeaşi fermitate şi hotărîre de luptă izvorăsc şi din documentele organizaţiilor teritoriale ale P.C.R. Comitetul teritorial P.C.R. din Ardeal şi Banat, de pildă, adoptînd Hotărîrea cu privire la apărarea Republicii Cehoslovace, la 19 septembrie 1938, se angaja să facă „tot posibilul pentru a ajuta la apărarea democraţiei, independenţei şi libertăţii popoarelor acestei republici paşnice şi prietene..." Căci, se sublinia în document: „atunci cînd noi apărăm independenţa şi libertatea Cehoslovaciei, ne apărăm pe noi înşine, apărăm pacea Europei împotriva duşmanului nostru comun, a fascismului hitlerist".

Demascînd conţinutul acordului de la Miinchen, P.C.R. arăta poporului român că aceasta nu reprezenta decît o etapă în cadrul planurilor agresive-expansioniste ale hitlerismului: „De la un capăt la altul al ţării ne pîndeşte o mare primejdie — se arăta în manifestul lansat de C.C. al P.C.R. în noiembrie 1938. Ghearele hitlerismului cotropitor, după ce au sfîşiat Cehoslovacia, se pregătesc să se înfigă în trupul României. Păsările de pradă care stăpînesc astăzi Germania, încurajate de vînzarea ruşinoasă de la München, se rotesc tot mai îndrăzneţ deasupra pămîntului ţării noastre..."

În împrejurările grele de la sfîrşitul anului 1938, *Scînteia* publica un articol intitulat semnificativ *Nori grei deasupra României*, exprimînd hotărîrea fermă a comuniştilor de a face totul pentru apărarea patriei ameninţate: „Partidul nostru nu va cruţa nici o sforţare, nici o jertfă pentru a strînge laolaltă muncitorimea şi a porni în fruntea ei la unirea tuturor forţelor dornice să apere pacea şi independenţa României".

După invadarea Cehoslovaciei de către trupele hitleriste, C.C. al P.C.R. a adresat, la 17 martie 1939, un apel către întregul popor pentru a se pregăti de luptă „împotriva cotropitorilor fascişti!" Este binecunoscut faptul că, atunci cînd trupele hitleriste care cotropiseră Cehoslovacia ajunseseră la graniţele României, masele largi populare au răspuns cu însufleţire patriotică, prezentîndu-se la mobilizarea parţială decretată de guvernul prezidat de Armand Călinescu. P.C.R. a făcut apel la membrii şi simpatizanţii săi să acţioneze „pentru întărirea forţei politice şi morale a armatei contra Germaniei hitleriste şi a statelor revizioniste", subliniind că „războiul poporului român pentru apărarea independenţei şi graniţelor ţării, contra agresiunii fasciste, este un război drept".

Cît de elocventă pentru atitudinea hotărîtă a poporului de a se opune primejdiei fasciste, de a-şi apăra inde-

pendența și integritatea patriei a fost marea demonstrație de la 1 Mai 1939. Într-o deplină unitate, care exprima prestigiul de care se bucura partidul comunist în rîndul maselor, comuniști, socialiști, social-democrați, muncitori neîncadrați în vreun partid, mii de locuitori ai Capitalei au demonstrat sub lozinci cu profund caracter patriotic, antifascist: *Vrem România liberă și independentă!, Vrem respectarea granițelor!, Să ținem piept agresorului!*

Marile acțiuni de la 1 Mai 1939, organizate în București și alte orașe ale țării, au pus în evidență puternica personalitate revoluționară a tovarășului Nicolae Ceaușescu, înaltele sale calități de conducător, patriotismul său fierbinte, marea sa capacitate organizatorică.

Pe linia consolidării unității forțelor democratice interne, *Scînteia* din 1 iunie 1939 arăta necesitatea instaurării unui „guvern de patrioți, expresia unui larg Front Patriotic, care, prin alianță cu Uniunea Sovietică și cu marile puteri apusene, prin întărirea Înțelegerii Balcanice, prin aderiunea sa la sistemul de securitate colectivă și printr-o democratică mobilizare a conștiinței poporului împotriva agresorilor fasciști și o consecventă pregătire militară, să prevină agresiunea hitleristă și, dacă totuși va avea loc, s-o respingă victorios".

O cuprinzătoare analiză asupra problemelor apărării integrității țării, a independenței și suveranității României, a întreprins Plenara VI a C.C. al P.C.R. din iunie 1939. Aprobînd linia politică urmată de partid în acele împrejurări, plenara a apreciat că „primejdia dezmembrării și ocupării României de către Germania hitleristă și statele revizioniste a crescut enorm în urma ocupării Cehoslovaciei, Albaniei, Memelului, în urma aderării Ungariei la pactul anticomintern și a creșterii influenței fascismului german în Bulgaria și Iugoslavia". În concluzie, se preciza că sarcina centrală a partidului era „să mobilizeze poporul român pentru împiedicarea trădării independenței și a integrității țării de către agenții fasciști ai lui Hitler..."

În fruntea națiunii, pentru salvarea patriei

Istoria păstrează în filele ei un document elaborat de către P.C.R. în chiar ziua de tristă amintire — 1 septembrie 1939: „Al doilea război imperialist a ajuns la hotarele României". Sforțările pacifiste ale popoarelor „n-au putut împiedica măcelul care a început azi... Comuniștii din România înfierează agresiunea ucigătoare a lui Hitler contra poporului polonez și vor lupta contra Germaniei fasciste și imperialiste".

Marșul războinic al Germaniei hitleriste, cotropirea succesivă a unor țări europene au creat o situație din ce în ce mai grea pentru România. Anul 1940 a adus cu sine o serie de noi acte care au contribuit la extinderea focarului de război pe continentul european. Sub loviturile armatelor hitleriste, țările mici apusene au căzut una după alta. Capitularea Franței și înfrîngerea Angliei pe continent au agravat și mai mult situația României. Într-un astfel de moment greu pentru destinele sale, România s-a aflat singură, fără nici un sprijin din partea aliaților săi, părăsită de toate puterile, ceea ce a ușurat dramaticele evenimente care au avut loc în timpul verii 1940.

Contextul politic internațional a stimulat însă ascensiunea grupărilor fasciste, aducîndu-le pe primul plan al scenei politice românești. În primele zile ale lunii septembrie 1940, dictatura regală a fost înlocuită cu o dictatură militară-fascistă și, odată cu aceasta, a început una dintre cele mai grele etape ale istoriei moderne a poporului român.

În anii celei de-a doua conflagrații mondiale, P.C.R. s-a situat în primele rînduri ale luptei pentru salvarea ființei naționale a poporului român. Preocupat de interesele supreme ale națiunii, P.C.R. a știut

să găsească un limbaj comun cu toate forțele și grupările politico-sociale opuse dominației germane, pentru salvgardarea intereselor naționale vitale ale țării, în pofida faptului că unele din ele reprezentau interese de clasă contrare celor promovate de comuniști.

Partidul comunist și-a asumat înalta sarcină de a organiza și conduce lupta întregului popor român pentru înlăturarea dictaturii militaro-fasciste și a dominației Germaniei hitleriste, ieșirea României din războiul hitlerist și alăturarea ei la coaliția antifascistă, pentru refacerea unității naționale, întărirea independenței și suveranității țării. Eforturile depuse de Partidul Comunist Român și-au găsit încununarea în actul istoric al insurecției de la 23 August 1944, moment de răscruce în istoria României, caracterizat de secretarul general al partidului nostru drept „începutul revoluției de eliberare socială și națională, antifascistă și antiimperialistă, care a dus la cucerirea adevăratei independențe a patriei, la transformarea revoluționară, socialistă a României".

...Voi servi întotdeauna cauza socialismului și comunismului în România și în întreaga lume. Voi servi întotdeauna interesele și năzuințele poporului nostru spre o viață demnă, fericită și liberă. Voi face totul pentru a nu dezminți, în nici o împrejurare, faptul că partidul nostru și eu personal slujim neabătut cauza suveranității și independenței României, a înfloririi ei tot mai puternice, ca egală în rîndul națiunilor libere și independente ale lumii. Nu voi precupeți nimic, voi face totul ca partidul nostru să-și îndeplinească misiunea de a uni eforturile tuturor oamenilor muncii, fără deosebire de naționalitate, ale întregului popor în vederea înfăptuirii Programului de edificare a societății socialiste multilateral dezvoltate și înaintare a țării spre comunism, de ridicare a bunăstării și fericirii întregii națiuni.

NICOLAE CEAUȘESCU

MAI-IUNIE 1936.

PROCESUL DE LA BRAȘOV —

UN PROCES DE AMPLĂ REZONANȚĂ

POLITICĂ

ÎN ISTORIA INTERBELICĂ

Istoria multimilenară a poporului român, marcată de lupta necurmată pentru apărarea pămîntului străbun, a suveranității și independenței patriei, pentru unitate, pentru viață liberă și demnă, a consemnat faptul că revoluționari români s-au afirmat ca luptătorii ale căror idealuri și a căror activitate au izvorît și s-au contopit cu aspirațiile cele mai profunde ale maselor populare.

Crearea, în mai 1921, a Partidului Comunist Român a marcat o cotitură istorică în viața întregului popor. În arena social-politică a țării a apărut și s-a afirmat o forță politică nouă, profund și consecvent revoluționară, care și-a asumat misiunea istorică de a conduce masele muncitoare spre transformarea din temelii a societății românești, făurind o lume lipsită de exploatare. O misiune a cărei îndeplinire a implicat nenumărate jertfe și sacrificii, drumul străbătut în cei șaizeci ani de existență de către Partidul Comunist Român fiind un drum al curajului, al abnegației și dăruirii pentru împlinirea aspirațiilor maselor muncitoare, pentru libertate, împotriva exploatării, a nedreptății, pentru o patrie liberă și unită, pentru realizarea pe pămîntul românesc a visului de aur al omenirii, socialismul și comunismul.

Comuniștii, antifasciștii, toți cei care s-au ridicat în apărarea acestor înalte idealuri, au avut de înfruntat măsurile represive ale regimului burghez, mulți dintre ei fiind condamnați, în urma unor samavolnice procese, la ani grei de detenție și privațiuni.

În istoria confruntărilor de clasă, în cronica luptei antifasciste din perioada interbelică un moment cu deosebite semnificații politice l-a înscris procesul, intentat și judecat în 1936, la Brașov, unui grup de tineri comuniști și antifasciști, în fruntea cărora s-a aflat tovarășul Nicolae Ceaușescu, patriotul înflăcărat, revoluționarul dîrz, căruia, peste trei decenii, partidul și poporul aveau să-i încredințeze supremele funcții de secretar general al partidului și de președinte al republicii. Atunci, în urmă cu 45 ani, a fost scrisă una din cele mai dense și mai eroice pagini ale mișcării antifasciste din România.

Pentru a înțelege profunda semnificație pe care procesul de la Brașov o are în istoria luptei antifasciste, a mișcării revoluționare a poporului român, să deschidem cronica istoriei românești interbelice la anul 1936, an marcat de intensificarea luptei forțelor muncitorești, democratice, progresiste, antifasciste, patriotice. La chemarea și sub conducerea comuniștilor clasa muncitoare, forțele democratice ale națiunii au organizat numeroase acțiuni pentru apărarea drepturilor și libertăților democratice, pentru salvagardarea independenței naționale și a integrității teritoriale a patriei, grav amenințate de politica agresivă a statelor fasciste, revizioniste. Eforturile comuniștilor se concentrau în direcția unirii într-un front comun a tuturor forțelor democratice, progresiste ale națiunii, spre a stăvili primejdia fascistă și a impune un curs tot mai democratic vieții politice. Intensa muncă organizatorică, ampla campanie de popularizare a liniei tactice a partidului, întărirea legăturilor cu masele populare raliau tot mai strîns în jurul partidului forțele democratice, patriotice și antifasciste ale națiunii.

În acea perioadă, deși împlinise numai 18 ani, tovarășul Nicolae Ceaușescu avea o bogată experiență revoluționară. În. *Cuvîntarea la adunarea festivă prilejuită de sărbătorirea împlinirii a 60 de ani de viață și a peste 45 de ani de activ tate revoluționară*, evocînd activitatea din anii 1930-1936, spunea: „Ca fiu de țăran, am cunoscut asuprirea moșierilor, iar apoi, începînd de la 11 ani, exploatarea capitalistă. Încă în 1930, la vîrsta de 12 ani, participam de acum activ la viața și lupta tineretului sindical revoluționar. Erau anii de criză economică, de intensificare a exploatării burghezo-moșierești, ani de fascizare rapidă a țării. În aceste împrejurări, mișcarea revoluționară cunoștea un puternic avînt. Partidul comunist, Uniunea Tineretului Comunist, alte organizații revoluționare și democratice se ridicau cu hotărîre la luptă pentru apărarea intereselor maselor de oameni ai muncii, împotriva reacțiunii și fascismului, pentru democrație și pace... Uniunea Tineretului Comunist, partidul mi-au încredințat sarcini de răspundere atît în mișcarea antifascistă a tineretului, cît și în conducerea organizațiilor de tineret din Oltenia și Prahova. Cu toate că aceștia au fost anii grei de

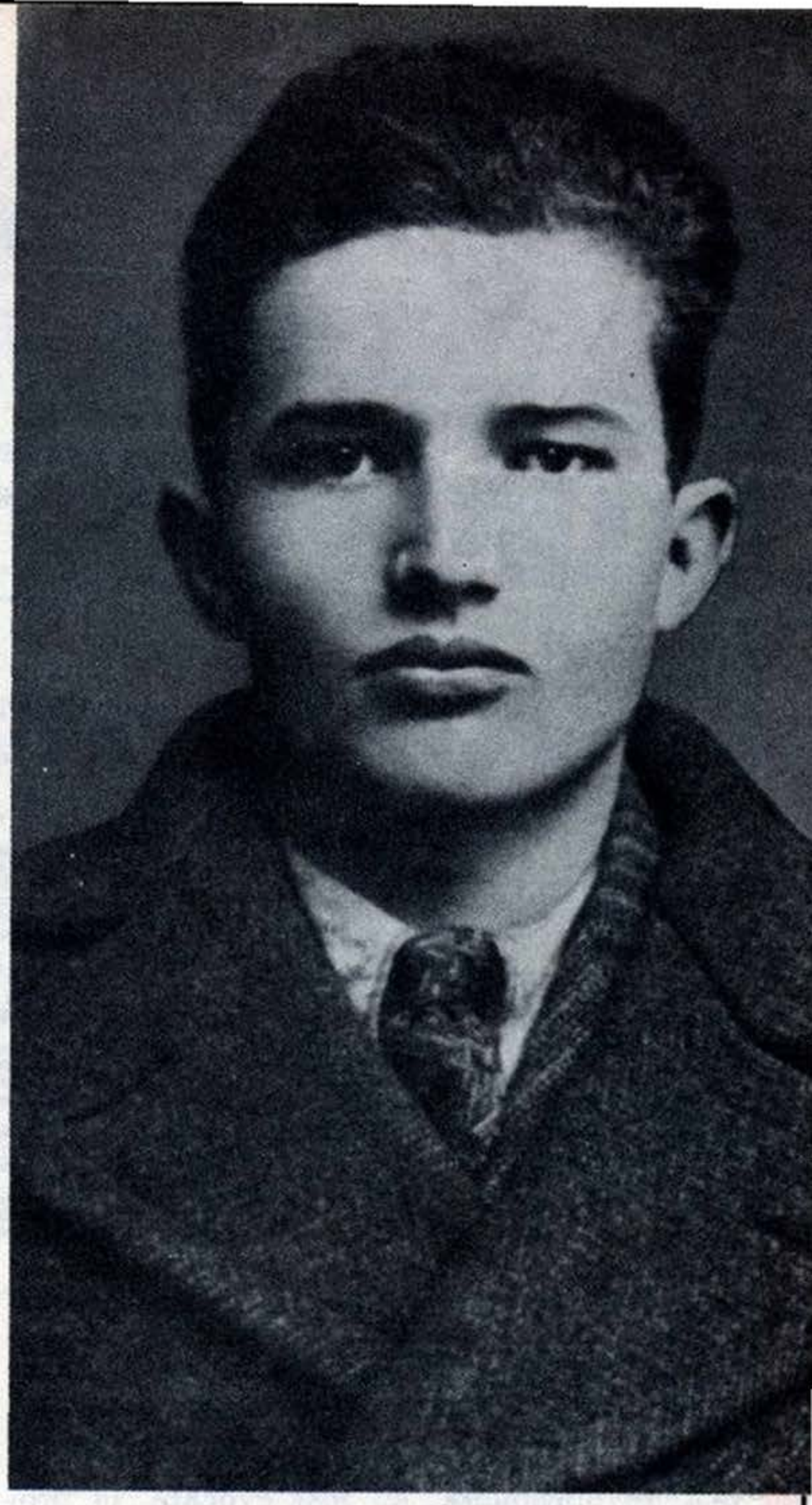

Tovarășul Nicolae Ceaușescu în anul procesului de la Brașov

luptă și de înfruntare cu aparatul de represiune burghezo-moșieresc, trebuie să mărturisesc acum că-i consider printre cei mai frumoși ani din viața mea de activist revoluționar, din întreaga perioadă de apartenență la mișcarea revoluționară, la Partidul Comunist Român".

Aflîndu-se în primele rînduri ale înfruntărilor de clasă, avîntîndu-se cu dăruire deplină și abnegație în lupta revoluționară, militantul comunist era urmărit îndeaproape de organele de represiune. Un document din acea vreme, emis de Prefectura Poliției Capitalei și care consemna cîteva dintre principalele momente ale activității de pînă atunci a tînărului revoluționar, sublinia: „Nicolae Ceaușescu, fiul lui Andruța și Alexandra Ceaușescu, plugari din comuna Scorniceștii-Olt, figurează în cazierul Direcției Generale a Poliției ca unul ce militează în mișcarea comunistă încă de la vîrsta de 14 ani, fiind arestat și judecat în mai multe rînduri..."

CUVÂNTUL LIBER

IMPRESII DELA UN PROCES

Duminică, la Brașov.
O scăpărătoare zi de început de
rară hobotește în toți copacii Tâm-
pei și pe toate străzile, încă pustii,
la orele 6 și jumătate dimineața.
Este a patra zi din procesul inten-
tat celor 25 de anti-fasciști din Dâm-
bovița și Prahova.
Natura și-a revărsat, generoasă,
peste tot orașul, coșurile de verdea-
ță și rachetele de lumină. Poate de
aceea închisoarea centrală a Brașo-
vului se strânge mai mult între zi-
durile ei înalte și devine mai rigidă
și mai cenușie. Acolo, sus, în dosul
zăbrelelor, deținuții — ne gândim —
trebuie să doarmă încă.
Pătrundem în curtea temniței.
Nu am insetat.
N'au apărut încă bine zorile, și
numai, pasăre chinuită, a sburat.
Iată au început să se arate la fe-
reștrele împărțite în patrate, cape-

Consiliul de războiu al corpului V
de armată.
O sală nu prea încăpătoare: vre-o
douăzeci de bănci, dispuse școlărește.
O bară de lemn, despărțind tri-
buna cu crucifix și cu dosare de
băncile acuzaților și ale apărării. Și
sus, agățate, trei lămpi rotunde,
„moderniste".
Intrăm în sală, și găsim pe acu-
zați în bănci.
Tineri toți. Doi sau trei trecuți de
treizeci de ani, cei mai mulți între 16 și 26
de ani.
Sunt slăbiți, cu urmele suferințe-
lor încă vizibile pe fețe.
Dar vioi, cu expresii conștiente și
[illegible] treze. Fii de țărani, apropiați toți.
Au îndurat destule, dar nu se
plâng.
O femeie de afară trimite unuia
dintre ei un cerc.
Biletul îl împarte în patru.
Sunt patru unii, cari mănâncă a-
[illegible] dintr'un cerc, nu fără a-i privi

16 PAGINI
DIMINEAȚA
PROCESUL ANTIFASCIȘTILO
La Brașov

UNIVERSUL
Procesul comuniștilor dela Brașov

Procesul de la Brașov a fost amplu comentat în coloanele presei de epocă

Prezența militantului comunist Nicolae Ceaușescu în rîndurile muncitorilor, printre țărani, în legăturile cu intelectualii, clocotitoarea sa activitate politică, revoluționară, au fost evocate, la proces, de numeroși martori, care au relevat faptul că tînărul revoluționar era un cunoscut luptător antifascist, un înfocat apărător al drepturilor celor mulți. Fapte cunoscute, dealtfel, și de autoritățile burgheze și de reprezentanții lor din completul de judecată: în 1933, la indicația Partidului Comunist Român, revoluționarul Nicolae Ceaușescu făcea parte din conducerea Comitetului Național Antifascist, alături de prestigioase personalități ale vieții politice, culturale și științifice, reprezentînd cu strălucire tineretul revoluționar al țării.

Activitatea tînărului comunist Nicolae Ceaușescu în rîndurile luptătorilor antifasciști este menționată și într-un document publicat în revista săptămînală *Cuvînt nou*, din 6 octombrie 1934. Este vorba de un *Comunicat* al Comitetului Național Antifascist, în care se protestează împotriva arestării unui grup de militanți antifasciști care se întruniseră în ziua de 20 septembrie 1934 în ședință, în București, într-o casă din strada Foișor nr. 9. La acea adunare, tovarășul Nicolae Ceaușescu a prezentat o expunere pe tema *Cum pregătim opinia publică românească în vederea respingerii primejdiei fascismului și a impunerii egalității în drepturi a tuturor cetățenilor țării*. În sala în care avea loc expunerea tînărului militant au năvălit polițiștii, împreună cu un grup de legionari în uniforme. Tovarășul Nicolae Ceaușescu, împreună cu alți participanți, au fost ridicați și duși la Prefectura Poliției Capitalei. După eliberarea din arestul poliției, i s-a interzis ședereа în București, fixîndu-i-se domiciliul forțat în comuna natală, Scornicești.

Activînd în rîndurile Partidului Comunist Român, ale Uniunii Tineretului Comunist, tovarășul Nicolae Ceaușescu se bucura de încrederea și prețuirea maselor, care vedeau în el pe luptătorul încercat, prietenul și sfătuitorul de nădejde. În rîndurile tineretului, prezența sa aducea suflul mobilizator al revoluționarului, al patriotului ardent.

Cunoscînd și apreciind marea sa capacitate organizatorică prețuirea și încrederea de care se bucura în rîndul tinerilor, în toamna anului 1935, partidul l-a desemnat pe revoluționarul Nicolae Ceaușescu să preia conducerea Comitetului regional Prahova al Uniunii Tineretului Comunist, una dintre cele mai puternice organizații teritoriale ale tinerilor comuniști români. Făceau parte din acest comitet regional tineri din importantele bastioane muncitorești de pe Valea Prahovei, din județele Prahova și Dîmbovița. Tovarășul Nicolae Ceaușescu a desfășurat o intensă activitate, stabilind obiective precise de acțiune, a înființat noi celule U.T.C., în sate și între-

prinderi, a organizat filialele județene ale organizației de masă Blocul pentru apărarea libertăților democratice. Sub conducerea sa, Comitetul regional U.T.C. Prahova a desfășurat o vastă acțiune de propagandă, difuzînd peste 80 titluri de broșuri și manifeste, toate avînd în centrul atenției lupta pentru apărarea libertăților democratice, împotriva pericolului fascist. „Fascismul — se spunea în manifestul lansat în noiembrie 1935 de Comitetele regionale Prahova ale P.C.R. și U.T.C. — recurge la ultimul mijloc — războiul distrugător al civilizației și culturii, aducător de mizerie și milioane de victime omenești". Pentru a înlătura acest pericol, muncitorii, țăranii, tineretul din sate și uzine erau chemați să-și unească eforturile și să realizeze un „larg front popular antifascist".

Dînd dovadă de o excepțională energie și capacitate de a se orienta în împrejurările dificile ale muncii revoluționare din acei ani, tovarășul Nicolae Ceaușescu a imprimat, prin prezența și puterea exemplului său mobilizator, un suflu nou activității revoluționare a tinerilor din raza comitetului regional pe care îl conducea. Iată de ce autoritățile au declanșat o minuțioasă campanie de urmărire și de prindere a sa, știind că, prin înlăturarea conducătorului lor, acțiunile comuniștilor și uteciștilor din această importantă organizație vor suferi o puternică lovitură. În ziua de 13 ianuarie 1936, în timp ce se pregătea să participe, ca secretar al Comitetului regional U.T.C. Prahova, la o ședință a celulei U.T.C. din comuna Ulmi, a fost arestat. Împreună cu el, au mai fost arestați alți peste 20 tineri comuniști și uteciști, militanți antifasciști din alte localități ale județelor Prahova și Dîmbovița, implicați apoi în procesul de la Brașov.

Procesul a început în ziua de 27 mai, în sala Tribunalului militar al Corpului 5 armată. Instrucția procesului durase aproape cinci luni, timp în care — prin torturi și brutalități — se încercase a se înfrînge dîrzenia celor arestați. Accesul publicului în sala de judecată a fost limitat de către autorități. Prin intermediul reportajelor și relatărilor apărute în presă încă înainte de începerea procesului, opinia publică era însă la curent cu cele ce se petreceau la Brașov. Un mare număr de reprezentanți ai presei democratice, antifasciste, trimiși speciali ai multor cotidiene, s-au deplasat la fața locului pentru a informa opinia publică. Apărarea celor arestați a fost organizată de Biroul juridic al partidului comunist.

Procesul de la Brașov din 1936 a pus într-o lumină și mai puternică personalitatea revoluționarului Nicolae Ceaușescu. Inițiat cu scopul de a stăvili mișcarea revoluționară comunistă și antifascistă, procesul s-a transformat într-o adevărată lecție de curaj și demnitate comunistă, de patriotism fierbinte. Încă din primele momente, dezbaterile au evidențiat faptul că ordonanța de dare în judecată, prin cele 150 capete de acuzare, nu făcea altceva decît să recunoască acuzaților meritul de a fi adevărați apărători ai poporului, dușmani neîmpăcați ai fascismului și războiului, luptători hotărîți pentru apărarea independenței naționale și a integrității teritoriale a patriei. Referindu-se la conducătorul celor arestați, ordonanța de trimitere în judecată releva: „Nicolae Ceaușescu, în vîrstă de 18 ani, domiciliat în București, strada Vasile Lascăr, este membru activ, agitator și bun propagandist comunist și antifascist, cunoscut de multă vreme ca atare de autoritățile siguranței și justiției".

Dealtfel, chiar din primele clipe, tovarășul Nicolae Ceaușescu a dat procesului caracterul unei dîrze confruntări politice. „Din instrucția orală — scria un ziar al timpului — s-a putut stabili că sîntem în fața unei înscenări lipsite de dibăcie, în care ura personală și dorința de «afirmare» a jandarmilor și-au făcut cu prisosință locul". În același timp, trebuie spus, că în decursul anchetei, ca și în timpul procesului, a rezultat limpede încercarea disperată a autorităților de a stăvili influența tot mai puternică a P.C.R. în rîndul maselor populare, dorința de a împiedica pe cei mai de seamă militanți comuniști să-și desfășoare activitatea.

Nu este de mirare, așadar, că în centrul atenției completului de judecată s-a aflat conducătorul grupului de acuzați, tovarășul Nicolae Ceaușescu. Cu hotărîre și curaj, tovarășul Nicolae Ceaușescu a spulberat acuzațiile formulate de autorități, demascînd totodată samavolniciile la care fuseseră supuși acuzații în timpul arestului. Dealtfel, chiar unul dintre martorii acuzării, plutonierul de jandarmi din comuna Ulmi, unde fusese arestat tovarășul Nicolae Ceaușescu, a declarat în fața instanței că obținuse declarații silite de la unii acuzați, folosind... hipnoza. „Cînd i s-a cerut însă să arate cum aplică hipnotismul în cursul cercetărilor — nota cu ironie un gazetar prezent în sala tribunalului — a răspuns că are procedee speciale pe care nu le poate divulga. În același timp, unii dintre acuzați au privit îndelung pumnii solizi ai plutonierului".

Explicînd că metoda „hipnozei" era de fapt metoda bătăilor și vexațiunilor, unul dintre acuzați a fost condamnat pe loc la 15 zile închisoare și evacuat din sala de dezbateri. În acel moment, tovarășul Nicolae Ceaușescu s-a ridicat, declarînd în numele său și al celorlalți acuzați, că se solidarizează cu tovarășul lor, condamnat pe nedrept. Ca represalii, magistrații militari au organizat *ad-hoc* un fel de proces în proces, în urma căruia curajosul comunist a fost condamnat la șase luni închisoare și îndepărtat imediat din

sală. În momentul în care părăsea sala tribunalului, gazetarii au înregistrat o lapidară, dar semnificativă declarație a tovarășului Nicolae Ceaușescu: „La acest Consiliu se judecă sub regiin fascist!"

În ziua de 5 iunie, procesul s-a încheiat prin pronunțarea unor pedepse care au totalizat 14 ani închisoare, 280 000 lei amendă și 45 ani interdicție politică.. Cea mai aspră condamnare a fost acordată tovarășului Nicolae Ceaușescu: doi ani închisoare, 2 000 lei amendă, un an domiciliu obligatoriu, la care se adăugau cele șase luni de detenție primite în timpul procesului.

Nedreapta sentință a stîrnit indignare în țară, precum și în rîndul cercurilor antifasciste, democrate, de peste hotare. În zilele desfășurării procesului, pe adresa Tribunalului militar din Brașov au sosit numeroase telegrame de protest, scrisori de solidaritate cu militanții judecați, trimise de locuitori din diferite colțuri ale țării. Muncitori comuniști, socialiști, social-democrați, intelectuali și personalități politice cu vederi democratice, membrii comitetelor pentru apărarea antifasciștilor — organizații care activau sub conducerea partidului comunist — și-au manifestat adeziunea și solidaritatea lor cu cei aduși în fața justiției burgheze.

Ziariștii prezenți la proces au fost impresionați de personalitatea militantului comunist Nicolae Ceaușescu, pe care au dorit să-l cunoască îndeaproape, să discute cu el. Aflat în acele zile la Brașov, publicistul Eugen Jebeleanu, profund impresionat de poziția dîrzului luptător revoluționar, mărturisea, în articolul intitulat *Impresii de la un proces* (*Cuvîntul liber*, 6 iunie 1936), că prin profunzimea concepțiilor și convingerilor politice, a atitudinii consecvent antifasciste și patriotice, în pofida vîrstei, era o personalitate cu o „inteligență de o maturitate surprinzătoare".

Cu viu interes au fost urmărite dezbaterile procesului politic de la Brașov din mai-iunie 1936 de opinia publică internațională. Militanți de frunte ai mișcării muncitorești și antifasciste europene și-au exprimat solidaritatea și admirația față de lupta comuniștilor români, față de atitudinea curajoasă și demnă a tovarășului Nicolae Ceaușescu. Numeroase voci s-au ridicat pe continentul european, amenințat de ciuma fascistă, relevînd faptul că lupta comuniștilor și antifasciștilor români constituie o contribuție importantă la menținerea păcii și securității pe pămînt, că poporul român deține un rol important în lupta popoarelor iubitoare de pace împotriva fascismului și politicii revanșarde, pentru salvarea umanității de la catastrofa finală.

În acest context, notabilă este atitudinea de protest a scriitorului francez Romain Rolland. „În spiritul celor mai adevărați prieteni din Europa [ai poporului român], vă rugăm stăruitor să puneți capăt acestor scandaloase abuzuri, care aduc un prejudiciu incalculabil României", scria marele romancier francez primului ministru român, la o săptămînă după pronunțarea nedreptei sentințe din procesul de la Brașov. În sprijinul luptătorilor antifasciști condamnați la Brașov s-au ridicat și alte personalități de seamă din Franța și din alte țări, în cadrul unei ample mișcări de solidaritate, organizată de Comitetul pentru apărarea antifasciștilor români (Le Comité de Defense des Antifascistes Roumains), care activa la Paris sub conducerea lui Henri Mineur, Francis Jourdain, Jerôme Ferrucci.

În istoria P.C.R., a mișcării muncitorești și antifasciste a poporului român, procesul politic de la Brașov din mai-iunie 1936 se înscrie ca un moment de o deosebită însemnătate, cu multiple și adînci semnificații. Prin amploarea sa, prin poziția dîrză și curajoasă a militantului comunist Nicolae Ceaușescu, care a demascat cu vigoare primejdia fascistă ce amenința poporul român și toate popoarele dornice de pace de pe continent, procesul de la Brașov a determinat amplificarea luptei antifasciste a maselor, sub conducerea partidului comunist, a evidențiat necesitatea strîngerii rîndurilor tuturor forțelor democratice, patriotice, într-un larg front național antifascist.

Eminent luptător pentru cauza partidului și poporului român, neclintit în greul luptei revoluționare, tovarășul Nicolae Ceaușescu s-a afirmat și în timpul procesului politic de la Brașov drept pildă de dăruire și luptă revoluționară, de fierbinte patriotism și înălțător curaj, exemplu luminos, însuflețitor pentru toți militanții comuniști, pentru toți luptătorii antifasciști și democrați.

În anii care au urmat, cu nesecată hotărîre, dîrzenie și pasiune revoluționară, tovarășul Nicolae Ceaușescu a participat la marile bătălii de clasă, purtate de Partidul Comunist Român pentru apărarea intereselor fundamentale ale clasei muncitoare, ale întregului popor, pentru libertate și dreptate socială și națională, pentru cauza nobilă a independenței și suveranității patriei. Experiența sa de neobosit luptător comunist, prezența sa permanentă în mijlocul maselor, cunoașterea aprofundată a realităților, însușirile sale de strălucit organizator s-au manifestat, de exemplu, cu o deosebită pregnanță în organizarea amplei demonstrații antifasoiste de la 1 Mai 1939 din Capitală, una dintre marile manifestații împotriva amenințărilor agresiunilor fasciste din Europa acelor ani.

Azi cînd evocăm aceste pagini de demnitate, curaj, patriotism și abnegație nu putem să nu ne simțim mîndri că militantul care în urmă cu 45 ani a manifestat cu atîta neînfricare spiritul său revoluționar, tăria caracterului său de granit se află în fruntea națiunii noastre socialiste, anii de cînd tovarășul Nicolae Ceaușescu conduce destinele partidului și ale țării remarcîndu-se ca perioada cea mai fertilă din întreaga istorie a țării

Imagini de la mari demonstrații antifasciste din 31 mai 1936 din Capitală

noastre. Uriașa activitate teoretică, organizatorică și politică pe care o desfășoară neobosit secretarul general al partidului, președintele Republicii, spiritul novator, profund științific pe care-l manifestă cu neslăbită consecvență în abordarea marilor și complexelor probleme ale țării au imprimat și imprimă un profund dinamism întregii opere de edificare a noii orînduiri, impulsionează puternic capacitatea de creație a poporului. Realitatea, faptele demonstrează că prezența la conducerea supremă a partidului și a statului a tovarășului Nicolae Ceaușescu — a revoluționarului care, pășind de la vîrsta cea mai tînără sub flamurile partidului comuniștilor, și-a împletit întreaga viață cu viața și lupta partidului, cu istoria patriei — reprezintă garanția sigură că cele mai cutezătoare programe de dezvoltare social-economică a țării devin realitate, că tot ceea ce astăzi este speranță și nădejde devine mîine certitudine, realitate vie, în mersul României spre comunism.

Patriot înflăcărat, gîndind cu înaltă răspundere la destinul poporului său, tovarășul Nicolae Ceaușescu se preocupă deopotrivă de soarta umanității, de progresul civilizației universale. Pe toate meridianele și paralelele globului, numele secretarului general al partidului nostru, președintele Republicii este indisolubil legat de politica de pace și prietenie pe care o promovează cu neobosită energie România socialistă. Revoluționarul care în urmă cu 45 ani se ridica cu un curaj neasemuit împotriva primejdiei fasciste și a războiului își spune azi cuvîntul, cu o deosebită competență și autoritate, în toate marile probleme ale lumii, impunîndu-se, spre mîndria întregii țări, ca personalitate proeminentă a vieții internaționale contemporane, în calitate de exponent și promotor cel mai autorizat al idealurilor și aspirațiilor de pace și progres ale națiunii noastre, ca strălucit militant pentru cauza generală a socialismului, a colaborării și prieteniei între popoare.

Azi cînd evocăm paginile de eroism, de demnitate și curaj, de patriotism și abnegație scrise în urmă cu 45 ani — raportîndu-le la întreaga viață și activitate a tovarășului Nicolae Ceaușescu — nu putem să nu ne simțim mîndri că în rîndurile partidului nostru se formează asemenea personalități care prin virtuțile lor — patriotismul înflăcărat, omenia, curajul, demnitatea, încrederea în dreptate și adevăr, respectul statornic pentru pace și prietenie între popoare, dragostea de tot ceea ce este frumos și moral în viața omului — dau o strălucită expresie virtuților dintotdeauna ale poporului român.

În numele aceloraşi idealuri

DE LA SIMON BOLIVAR LA TUDOR VLADIMIRESCU

Dr. FLORIN CONSTANTINIU,
Institutul de istorie „N. Iorga"

Personalitate de anvergură a poporului român, erou al luptei de emancipare naţională şi socială, Tudor Vladimirescu aparţine, în acelaşi timp, galeriei de combatanţi pentru progres social, independenţă şi unitate naţională, care în anii reacţiunii feudale instituite de Sfînta Alianţă, după înfrîngerea lui Napoleon, n-au pregetat să-şi dea viaţa pentru triumful cauzei lor. Tudor capătă, astfel, o statură internaţională, şi este vrednic de semnalat, pentru interesul sporit pe care revoluţia condusă de el îl trezeşte astăzi pretutindeni, că, o serie de lucrări de istorie universală apărute în ultimii ani în diferite ţări amintesc pe eroul din Vladimiri. Intrat pe poarta cea mare a istoriei româneşti, eroul pandur apare astăzi, ca şi atîtea dintre personalităţile noastre, ca o figură remarcabilă a istoriei universale.

Timpul revoluţiilor

Revoluţia din 1821 de sub conducerea lui Tudor Vladimirescu[1], de la a cărei declanşare se împlinesc 160 ani — expresie a luptei poporului român pentru emancipare naţională şi renovare revoluţionară — se integrează totodată unui profund şi amplu curent care a străbătut o largă arie, din Europa pînă în America Latină, în cuprinsul lui distingîndu-se lesne aspectele comune şi specifice ale aspiraţiilor de libertate, independenţă şi unitate, stimulate şi consolidate pretutindeni de Revoluţia franceză.

[1] *Magazin istoric*, nr.4/1971, 11/1974, 12/1976, 8/1977, 6/1980.

Primele decenii ale secolului XIX au fost marcate pe plan mondial de profunde frămîntări revoluționare, în rîndul cărora s-a înscris și ridicarea la luptă a românilor sub conducerea lui Tudor Vladimirescu.

a) 1819. Simon Bolivar în fruntea luptei de eliberare națională a coloniilor spaniole din America Latină

b) 1820-1823. Revoluția burgheză din Spania

c) 1821-1829. Războiul de eliberare națională a Greciei

d) 1825. Răscoala decembriștilor

Contemporanii înșiși au avut simțămîntul, acut că, în pofida tuturor încercărilor de a restaura vechile stări, se aflau în mijlocul unui șuvoi revoluționar care amenința, iar pe alocuri surpa, zăgazurile puse de contrarevoluție. În cronica sa despre revoluția lui Tudor, biv vel serdarul Ioan Dîrzeanu, scriind despre Congresul de la Verona al Sfintei Alianțe, din octombrie-decembrie 1822, arăta că dezbaterile sale erau consacrate „tuturor apostasiilor [revolte, revoluții] ce să tot ivea în multe părți". Adversarii înnoirilor au atribuit toate aceste agitații, mișcări, revolte și revoluții unor societăți secrete, decise să surpe temeliile lumii vechi. Cauzele erau însă mult mai adînci: trecerea de la feudalism la capitalism — fenomen revoluționar prin însuși caracterul său — constituia un seism de proporții istorice, mișcările și revoluțiile — „apostasiile" răsărite în părți atît de diferite ale globului, din America de Sud pînă în Țara Românească — fiind manifestările „reașezării" societății. Această tranziție implica un șir de ample și profunde transformări în sistemele de organizare a statelor și popoarelor prinse într-un mare proces istoric de renovare socială și națională.

Varietatea realităților istorice și a situațiilor locale a generat programe și revendicări diferite, dar esența lor a fost dominată fie de un obiectiv social sau național, fie de amîndouă în același timp: abolirea structurilor feudale, întemeiate pe autoritatea absolută a monarhului și pe privilegiile nobilimii, și înlăturarea (acolo unde exista) a dominației străine, cîștigarea independenței și înfăptuirea unității naționale.

Războiul de independență al Statelor Unite ale Americii și Revoluția franceză făcuseră dovada că o dominație străină și, respectiv, un regim — *l'Ancien Régime* (Vechiul regim) — pot fi eliminate prin voința și lupta poporului ridicat la arme.

Monarhilor coalizați împotriva ei, Revoluția franceză le aruncase drept semn de luptă, de înfruntare — după expresia lui Danton — capul lui Ludovic XVI. Ea vestea popoarelor oprimate o eră de libertate, egalitate și fraternitate. Și, într-adevăr, după alungarea invadatorilor, armatele franceze care înaintaseră pe teritoriile străine aduseseră acolo fermentul mutațiilor revoluționare. Curînd însă de la eliberare s-a trecut la anexiune, iar eliberatorii au devenit ei înșiși opresori și au avut de înfruntat violenta nemulțumire a celor oprimați. Împotriva hegemoniei exercitate pe continent de Napoleon, adversarii lui din tabăra reacțiunii feudale s-au grăbit să încurajeze lupta de emancipare a popoarelor ajunse sub dominația franceză. În prăbușirea Imperiului napoleonean, marele efort popular — materializat deopotrivă în activitatea politică și în cea militară — a jucat un rol de mare însemnătate (sînt binecunoscute, de exemplu, grelele lovituri primite de armata franceză în Spania din partea detașamentelor de partizani, *guerrilleros*[1]). Căderea lui Napoleon (1815) a marcat însă instaurarea unui regim de reacțiune feudală inițiată de cei care „nu uitaseră nimic și nu învățaseră

[1] *Magazin istoric*, nr. 5/1973.

nimic". Cu toate acestea, după revoluție, nimic nu mai putea fi ca înainte; se înfăptuiseră schimbări de structură care erau ireversibile și se acumulase o experiență politică ce nu mai putea fi prin nimic anihilată.

Congresul reunit la Viena (septembrie 1814-iunie 1815)[1] a avut drept obiectiv fixarea bazelor Europei post-revoluționare și post-napoleoneene. Rapoartele poliției austriace, căreia i se încredințase misiunea de a-i supraveghea pe cei circa 100 000 străini sosiți cu acest prilej la Viena, constituie un excelent izvor documentar despre atmosfera acestui congres care părea cuprins — date fiind nenumăratele baluri care l-au însoțit — de o adevărată „dansomanie", expresie simbolică a euforiei care domnea în cercurile aristocrației convinse că revoluția fusese doar un coșmar, acum spulberat. Dincolo însă de splendorile recepțiilor și de amuzamentele vînătorilor, la Viena, suveranii și diplomații marilor puteri contrarevoluționare îndeplineau o operație de severă chirurgie politică, de fixare a noilor frontiere europene, întreprinsă cu o imensă nesocotire a voinței popoarelor a căror soartă se decidea.

Pentru a conserva „ordinea restabilită", o alianță a Austriei, Rusiei, Prusiei și Angliei (ultima, reticentă de la început, s-a retras în 1822), faimoasa „Sfînta Alianță", a luat ființă[2]. Contrarevoluția își făcuse o spadă cu care spera să reteze brațul revoluției, dacă el ar mai fi cutezat să se ridice.

Suveranitatea națiunii

În 1815, focul revoluției părea stins pe continentul european, dar dincolo de Atlantic, în America Latină, continua lupta de emancipare națională. În perioada devenită legendară a lui Simon Bolivar (1783-1830), masele au găsit un conducător de mari resurse intelectuale și militare, meritîndu-și cu prisosință calificativul de *Libertador*[3]. În discursul rostit la 15 februarie 1819, cu prilejul deschiderii celui de-al doilea congres național venezuelean, el își exprima răspicat credința în democrație: „Singură democrația, după opinia mea, face posibilă o libertate absolută". Citîndu-l pe Homer, după care omul ce își pierde libertatea pierde jumătate din propriul său spirit, Bolivar declara: „Guvernămîntul Venezuelei a fost, este și va fi republican. El trebuie să fie bazat pe suveranitatea poporului, separarea puterilor, libertatea civilă, abolirea sclaviei, proscrierea monarhiei și suprimarea privilegiilor".

Principiile proclamate pe continentul latino-american constituiau o adevărată sfidare pentru Europa Sfintei Alianțe și a regimurilor monarhice. Spania încercase, de altminteri, să reprime lupta de eliberare a coloniilor sale din America de Sud. Trupe noi se îmbarcau la Cadiz, în acel Cadiz unde, în 1812, în plină luptă împotriva lui Napoleon, fusese proclamată Constituția care prevedea că „națiunea spaniolă este liberă și independentă" (art.2) și că „suveranitatea, în esența ei, aparține națiunii" (art. 3). În rîndurile armatei spaniole, nemulțumirea față de politica regelui Ferdinand VII era deosebit de puternică. Suveranul — din aceeași familie a Bourbonilor, ca și Ludovic XVIII așezat de reacțiunea victorioasă pe tronul Franței — abrogase Constituția din 1812 și restabilise în forme și mai apăsătoare absolutismul monarhic; Inchiziția își reluase activitatea.

Măsurile represive și războiul împotriva coloniilor spaniole din America de Sud au intensificat nemulțumirile printre militari: „Soldații — scria un ziar contemporan din Viena — sînt îngroziți la gîndul că vor fi trimiși în provinciile de peste ocean, și din nefericire nu fără temei, deoarece dintre cei trimiși acolo încă nu s-a întors nici unul". Potrivit aceluiași ziar, într-o situație și mai grea se aflau ofițerii spanioli care simpatizaseră sau chiar participaseră la răscoalele organizate de generalii Mina (1814)[4] și Porlier (1815)[5]: „Ei sînt amenințați să aibă aceeași soartă ca șefii de guerrillă care au fost exilați, împușcați, spînzurați sau pedepsiți în alte forme".

Unul dintre acești ofițeri, Rafaelo Riego, s-a răsculat la 1 ianuarie 1820, în fruntea batalionului său, în apropiere de Cadiz, și a proclamat restabilirea Constituției din 1812. Scînteia de la Cadiz a aprins întreaga Spanie. Izolat, regele Ferdinand VII s-a văzut constrîns să accepte restabilirea Constituției din 1812, la 7 martie 1814, și să convoace Cortesurile. Aflată, pînă în 1822, sub conducerea moderaților *(moderados)* care se opuneau programului de profundă prefacere susținut de radicali *(exaltados)*, revoluția spaniolă nu a atacat totuși temeliile regimului absolutist prin rezolvarea problemei agrare în favoarea țărănimii. Au fost luate totuși un șir de măsuri menite să asigure un caracter liberal vieții politice, printre care desființarea Inchiziției.

Coaliția opresorilor

În Europa, în care Sfînta Alianță părea să fi „restabilit ordinea" și să-și fi instaurat atotputernicia, revoluția din Spania a provocat o adevărată reacție în lanț. În noaptea de 1-2 iulie 1820, a izbucnit revoluția în regatul Neapolului, unde fusese reinstalat tot un Bourbon, Ferdinand IV, care declarase: „ca

---

[1] *Magazin istoric*, nr. 7-8/1969, 1/1973

[2] De fapt, este vorba de două documente: declarația semnată la 26 septembrie 1815 de țarul Rusiei, împăratul Austriei și regele Prusiei (Sfînta Alianță), la care Anglia nu a aderat, și tratatul de alianță dintre Anglia, Austria, Rusia și Prusia, semnat la 20 noiembrie 1815, care prevedea întîlniri (congrese) ale aliaților pentru a discuta situația internațională. Opinia publică — mai ales cercurile progresiste — a identificat quadrupla alianță cu Sfînta Alianță.

[3] *Magazin istoric*, nr. 5,6/1971, 3/1973, 1/1974, 9/1980.

[4] Francesco Espoz y Mina (1784-1836), general spaniol; conducător de partizani în timpul ocupației franceze, a devenit general în 1813 și s-a răsculat împotriva regimului absolutist în 1814; după reprimarea răscoalei, s-a refugiat în Franța, de unde s-a reîntors în Spania în 1820.

[5] Juan Diaz Porlier (1783-1815), general spaniol; s-a ilustrat în luptele împotriva armatelor lui Napoleon; adversar al absolutismului, a organizat o răscoală împotriva regelui Ferdinand VII, prins, a fost executat.

rege Bourbon, creştin şi om de onoare detest ideile franceze [revoluţionare]". Foştii partizani ai mareşalului Joachim Murat, rege al Neapolului între 1808 şi 1815, s-au asociat ofiţerilor care aparţineau societăţii secrete Carboneria, pentru a impune regelui Ferdinand IV acceptarea Constituţiei. Conducerea acţiunii i-a revenit generalului Guglielmo Pepe, care a prezentat un program de revendicări, între care cea mai importantă era introducerea şi în regatul Neapolului a Constituţiei spaniole. Aceeaşi izolare a regalităţii l-a silit pe Ferdinand IV să cedeze. Forţele revoluţionare nu erau însă nici ele prea puternice. Disensiuni şi şovăieli apăreau la tot pasul.

Puterile Sfintei Alianţe deveneau îngrijorate de propagarea „molimei" revoluţionare. În octombrie 1820, ele s-au întrunit la Troppau. Ministrul de externe al Austriei (şi în curînd cancelarul ei) Metternich[1], care a sfîrşit prin a deveni un simbol al reacţiunii a cerut intervenţia imediată a Sfintei Alianţe împotriva oricărei revoluţii. Ţarul Alexandru I era, la rîndu-i, profund îngrijorat de extinderea spiritului revoluţionar. Încă din primele zile ale Congresului de la Troppau au sosit ştiri despre mişcări ale soldaţilor din Regimentul „Semenovski" de la Petersburg, care au sporit îngrijorarea „paznicilor" ordinei contrarevoluţionare şi îndeosebi a ţarului.

La 16 octombrie 1820, soldaţii companiei întîia de grenadieri ai regimentului susamintit s-au adunat pentru a se plînge de tratamentul inuman la care erau supuşi ei şi ceilalţi camarazi ai lor de către comandantul regimentului, colonelul Schwarz. În ziua următoare, după ce au ieşit din cazarmă, ei au fost închişi în fortăreaţa Petropavlovsk. La 18 octombrie, s-au răsculat şi ceilalţi soldaţi. Autorităţile au luat măsuri dure de represiune şi au pus repede capăt răscoalei; conducătorii ei au luat drumul temniţei, iar soldaţii regimentului au fost dispersaţi în alte unităţi (Siberia, Orenburg, Caucaz). Răscoala Regimentului „Semenovski" a fost de scurtă durată, dar semnificaţia ei este profundă: a fost prima răscoală din armata Imperiului ţarist, prima fisură în instrumentul militar al absolutismului din Rusia. Proclamaţii chemînd la răscoală şi la alegerea comandanţilor s-au răspîndit şi în alte cazărmi. S-a intensificat activitatea ofiţerilor cu vederi revoluţionare, care se declarau pentru instituirea unei republici democrate. Sub conducerea lui N.M. Muraviev şi P.I. Pestel s-au pus bazele Societăţii din Nord şi a Societăţii din Sud, ramuri ale unei organizaţii secrete revoluţionare, care, în 1825, va declanşa răscoala decembriştilor.

În ciuda rezervelor Angliei, Congresul Sfintei Alianţe, strămutat de la Troppau la Laibach (Ljubliana), s-a pronunţat pentru intervenţia militară în regatul Neapolului. Trupele austriace au intrat pe teritoriul napolitan şi au restabilit regimul absolutist.

Dreptate şi slobozenie

Intervenţia austriacă a precipitat — în chip paradoxal — declanşarea revoluţiei în Piemont, unde la 9 martie 1821 s-a răsculat garnizoana din Alessandria. Revoluţia a cuprins întregul regat. Şi aici, adoptarea unei constituţii, după modelul celei spaniole, constituia principala revendicare; se mai adăuga însă şi cererea ca Piemontul să se aşeze în fruntea unei acţiuni destinate să unifice nordul peninsulei într-un regat al Italiei de Sus. Programul revoluţionar asocia, aşadar, obiectivele social-politice cu cele ale unităţii naţionale. Regele Victor Emanuel I a fost silit să abdice, iar Carol Albert, devenit regent, a jurat pe Constituţia spaniolă, la 15 martie. În scurt timp, revoluţia a fost însă şi aici înăbuşită de trupele austriace.

Tot o intervenţie străină — de astă dată franceză — decisă la Congresul Sfintei Alianţe de la Verona, a pus capăt şi revoluţiei din Spania (1823). Riego, care opusese rezistenţă invadatorilor în fruntea unităţilor credincioase revoluţiei, a fost prins, judecat şi executat.

Contrarevoluţia părea biruitoare, dar aparenţele erau înşelătoare. Sfînta Alianţă s-a văzut silită să renunţe la planurile unei intervenţii în America de Sud, unde lupta de emancipare naţională şi-a găsit o încununare victorioasă.

Dar chiar în Europa, flacăra luptei pentru libertate nu se stinsese. În partea de sud-est a continentului, lupta popoarelor aflate sub dominaţia sau stăpînirea otomană continua să se desfăşoare sub forma activităţilor conspirative sau a luptei deschise. Pe drumul deschis de Rigas din Velestino[2], s-au pus, în 1814, bazele unei societăţi secrete *Philikè Hetaïria* (Societatea prietenilor) — cunoscută sub numele de Eteria —, care avea drept scop eliberarea poporului grec de sub stăpînirea Porţii. În curînd, organizatorii Eteriei şi-au dat seama că obiectivul lor nu va putea fi atins decît prin efortul comun al popoarelor din sud-estul Europei, animate toate de dorinţa emancipării naţionale (răscoala sîrbilor din anii 1815-1817 făcuse din nou dovada acestui spirit de luptă). „Jurăm mai ales — se spunea în legămîntul iniţiatorilor Eteriei — că între noi şi tiranii patriei noastre, singurele mijloace de împăcare sînt focul şi fierul şi nimic altceva". În 1821, Eteria a decis declanşarea revoluţiei, dar erorile săvîrşite de la început de Alexandru Ipsilanti, devenit epitrop general al Eteriei, aveau să creeze grave dificultăţi şi să-l ducă

[1-2] *Magazin istoric*, nr. 5/1969; 3/1981.

în conflict cu conducătorul revoluției române din 1821, Tudor Vladimirescu. În Grecia, lupta a continuat și, peste ani de suferințe și lupte, a adus independența (1829).

Lupta lui Tudor Vladimirescu pentru „dreptate și slobozenie", pentru progres social și independență națională apare, în contextul frămîntărilor sociale și naționale, al revoluțiilor schițat mai sus, ca un aspect românesc al unui mare curent de istorie universală. Ca în atîtea alte mari momente ale evoluției societății umane, românii s-au aflat alături de celelalte popoare în proclamarea și apărarea unor principii și revendicări de a căror realizare depindea progresul omenirii. La sfîrșitul sec. XVIII, de exemplu, o mare personalitate a poporului român, Horea, atrăsese atenția opiniei publice europene, prin marea luptă pentru dreptate socială și libertate națională pe care a organizat-o și condus-o.

La rîndul său, în 1821, Tudor Vladimirescu a făcut să răsune, puternic și ferm, pe pămîntul românesc, condamnarea asupririi și voința de viață demnă și liberă. În celebra proclamație de la Tismana-Padeș, el începe prin a fundamenta dreptul la răscoală ca răspuns la o cîrmuire tiranică: „Nici o pravilă nu oprește pre om de a întîmpina răul cu rău! Șarpele, cînd îți iasă înainte, dai cu ciomagul de-l lovești ca să-ți aperi viiața... Dar pre bălaurii care ne înghit de vii, căpeteniile noastre, zic, atît cele bisăricești, cît și cele politicești pînă cînd să-i suferim a ne suge sîngele din noi? Pînă cînd să le fim robi?... Veniți, dar, 'fraților, cu toții, cu rău să pierdem pe cei răi, ca să ne fie nouă bine".

Tudor s-a aflat în fruntea unei revoluții care urmărea atît obiective sociale cît și naționale, să pună capăt dominației otomane și să așeze pe noi temelii viața social-politică; revoluția „a vrut ca tot românul să fie liber și egal, ca statul să se facă românesc" (N. Bălcescu). Dacă înlăturarea dominației Porții și a reprezentanților ei — domnii fanarioți —, altfel spus obiectivul național al revoluției, asigura unanimitatea forțelor social-politice participante la revoluție, restructurarea în spirit democratic a societății — obiectivul ei social — separa aceste forțe, boierimea urmărind să-și asigure monopolul puterii.

Tudor știa că „patria se cheamă poporul, iar nu tagma jefuitorilor". Acestui popor vroia să-i asigure o viață prosperă și liberă. Orizontul său politic depășea Țara Românească și el cerea colaborarea cu Moldova, ca „unii ce sîntem de un neam, de o lege", ca „să putem cîștiga deopotrivă drepturile acestor prințipaturi, ajutorîndu-ne unii pe alții". Veștile despre revoluția din Țara Românească au fost primite cu mare interes și de românii din Transilvania, care se pregăteau să se alăture „crăiuțului Todoraș"[1], dacă acesta ar fi trecut „munții".

Condițiile internaționale — ostilitatea celor trei mari imperii: austriac, țarist și otoman — și conflictul declanșat de Al. Ipsilanti au dus la înăbușirea revoluției și, respectiv, la uciderea lui Tudor. Jertfa eroului-pandur nu a fost zadarnică: domniile fanariote au fost abolite, iar domnii pămînteni au revenit în fruntea Moldovei și Țării Românești. Sămînța revoluției căzuse în pămînt fertil și o nouă generație — cea pașoptistă — avea să împlinească idealul pentru care murise Tudor Vladimirescu.

Peste marile spații geografice ce îi despart, Bolivar, Riego, Tudor Vladimirescu s-au aflat solidari prin efortul lor comun de a asigura popoarelor o viață de libertate și prosperitate, ce nu putea propăși în cătușele feudalismului, absolutismului și dominațiilor străine.

[1] *Magazin istoric*, nr. 3/1976.

„La leat 1802"

„Fiindcă la leat 1802, octomvrie 14, marți... s-au făcut un cutremur mare... iar aici, în București, multe sfinte biserici s-au zdrumicat, altele mai de tot; hanurile asemenea, case mari, ziduri întemeeate asemenea s-au zdrențuit. Iar pămîntul pă alocurea să deschidea cît ar încăpea un om cu calu. Și după ce au încontenat cutremuru, au stat pămîntul crăpat pînă a doua zi. Atuncea au căzut și Colțea, turnul cel nalt din București, ce avea întru sine ceasornic... ce era lucrat cu mare meșteșug și cu pietri în tot chipu, care să vedea departe de București cale de trei ceasuri, cînd era senin și mai departe".

Astfel începe, prin consemnarea unui moment dramatic din viața Bucureștilor de la începutul secolului trecut, cronica pe care unul din locuitorii orașului a scris-o timp de aproape trei decenii. Numele lui — Ioan Dobrescu, tîrgovel din mahalaua Batiștei, fiu de cojocar, el însuși cojocar, ajuns apoi tîrcovnic al bisericii Batiștei, și căsătorit cu fata unui șalvaragiu din aceeași mahala.

Om cu oarecare știință de carte și cu tragere de inimă în ale scrisului, cojocarul Ioan Dobrescu a ținut o cronică a principalelor evenimente din Țara Românească între 1802 și 1830. Sînt amintite în scrierea sa și multe din întîmplările de pe continentul european: campania lui Napoleon „Bunăparte" în Rusia, confruntările dintre ruși și otomani, luptele de eliberare ale grecilor, tratative și conferințe de pace între marile puteri ale vremii, printre care Congresul („congrezul") de la Viena, din 1814-1815. „Însă împărații și craii cei mai aleși, cu împăratul [țarul] Alexandru și cu al neamțului Frantescus [Francisc], veniră în Beci [Viena] și acolo zăboviră

Cronica meşterului cojocar

Ioan Dobrescu

multă vreme, făcînd mare congrez. Şi ceia ce au hotărît între dînşii au rămas acoperit şi stă lucru ascuns pînă cînd va naşte de faţă [se va cunoaşte]".

Observator atent al vieţii bucureştene din primele decenii ale veacului trecut, Ioan Dobrescu asistă cu oarecare surprindere la valul de înnoiri care se petreceau în societatea românească, angajată pe calea unor importante prefaceri de modernizare a vieţii. În schimb, vorbeşte cu satisfacţie de unele măsuri luate (în 1825) pentru dezvoltarea învăţămîntului, lăudînd priceperea cîtorva dascăli „adăpaţi cu mare meşteşug la învăţăturl". Printre aceştia se află şi I. Heliade-Rădulescu, „cu meşteşugu aritmeticii pentru socoteli".

Ioan Dobrescu aprobă şcoala, în schimb nu este de acord în nici un chip cu reprezentaţiile teatrale. Domniţei Ralu, fiica mai mică a domnitorului Ioan Gheorghe Caragea, cea care a organizat în 1817 prima reprezentaţie teatrală în Bucureşti, cojocarul cronicar îi face severe reproşuri. Şi mai surprinzător este modul în care Ioan Dobrescu înregistrează desfăşurarea revoluţiei lui Tudor Vladimirescu. Cronicarul n-a înţeles semnificaţia profundă a marii ridicări la luptă a lui Tudor şi a pandurilor săi, n-a văzut ţelurile înalte, sociale şi naţionale, pe care revoluţia şi le-a propus. Dar acest document de epocă înregistrează panica stîrnită în rîndul marilor boieri de înaintarea oastei revoluţionare spre Capitală, îi vede intrînd pe „Tudor slugearu cu pandurii şi arnăuţii lui în Bucureşti", şi consemnează faptul că Tudor şi asumase pe deplin conducerea trebilor ţării: „Iar Tudor în Cotroceni îşi punea titla de domn [în alt loc, «domn poruncitor ţării»]... Acolo să făcea divan, la el să dă jălbi, de acolo să împărţea poştile, slujindu-i boerii ca un[ui] domn".

Cronicarul mai consemnează fenomene naturale (cutremure, comete, ploi şi inundaţii), epidemii de ciumă, maziliri de boieri, întîmplări cotidiene, toate într-un limbaj plin de farmec şi prospeţime.

Cronica lui Ioan Dobrescu a fost transcrisă şi publicată în 1966 de Ilie Corfus, în Studii şi articole de istorie, vol. VIII, ediţie din care am reprodus citatele; întreruperile în text, care ne aparţin, le-am marcat prin trei puncte, iar explicaţiile le-am dat în paranteze drepte.

Manuscrisul original al scrierii se păstrează la Biblioteca Academiei R.S.R.. Este împodobit cu mai multe desene, în culori sau alb-negru, executate cu vădit talent de acelaşi Ioan Dobrescu; dintre acestea, cîteva le reproducem, pentru întîia dată în culori, pe copertele I şi IV ale acestui număr.

„Nici boier, nici cărturar de curte ca înaintaşii săi — se spune în Dicţionarul literaturii române *de la origini pînă la 1900 (Bucureşti, 1979) — Dobrescu, simplu meşteşugar, trage cortina peste o veche tradiţie literară, aceea a cronicarilor".*

Ioan LĂCUSTĂ

Cronicarul Ioan Dobrescu. Presupus autoportret

ASA VA PLACE ISTORIA ?

CACAUA ŞI CAFEAUA ÎN LUNGUL LOR DRUM

FERNAND BRAUDEL

Din primul volum, Les Structures du quotidien : le possible et l'impossible, **al monumentalei** lucrări Civilisation matérielle, économie et capitalisme, XVe-XVIIIe siècles, **sinteză a civilizaţiei mondiale a sec. XV-XVIII, semnată de cunoscutul istoric francez Fernand Braudel[1], să urmărim de data aceasta drumurile străbătute de-a lungul timpului de cacao şi cafea.**

Titlul şi subtitlurile aparţin redacţiei noastre.

Contra durerilor de splină

Cacaua este introdusă în Spania din Mexic (Noua Spanie)[2] prin anul 1520, sub formă de bulgări şi tablete. Aşa se explică, de ce ea apare în Ţările de Jos, aflate sub dominaţie spaniolă, mai devreme decît în Franţa. Anecdota care o prezintă pe Maria-Te-

[1] *Magazin istoric*, nr. 3/1981.

[2] Cacaua are drept loc de baştină America ecuatorială. Acolo existau trei zone de cultură: în Mexic, Ecuador-Peru şi Venezuela. În 1519, cînd spaniolul Hernán Cortés a intrat în Mexicul aztecilor, arborele de cacao era considerat sacru. Seminţele lui erau folosite nu numai pentru a obţine o băutură apreciată, dar şi ca monedă de schimb. Împăratul Montezuma II a pus la dispoziţia lui Cortes o întreagă plantaţie de cacao. Din această zonă, seminţele arborelui au început să fie expediate spaniolilor.

reza[1] bînd cacao — obicei spaniol la care nu a putut niciodată renunţa — pe ascuns are deci toate şansele de a fi adevărată. Dar cel care a introdus cu adevărat cacaua la Paris, cu cîţiva ani mai devreme, a fost — cel puţin aşa s-a afirmat — cardinalul de Richelieu (fratele ministrului, arhiepiscop de Lyon, mort în 1653). „L-am auzit spunînd pe unul dintre slujitorii săi — povesteşte mai tîrziu un martor — că înaltul prelat o folosea pentru a-şi potoli durerile de splină şi că deţinea acest secret de la nişte călugăriţe spaniole". Se vede că în acea vreme cacaua era considerată mai mult un leac decît un aliment.

La curtea Franţei, după cum aflăm din cîteva scrisori ale doamnei de Sévigné[2] [din anii 1671 şi 1672], noua băutură nu s-a bucurat de la început de întreaga apreciere. Chiar şi doamna de Sévigné, care se obişnuise, ca atîţia alţii, să o amestece cu lapte, era îngrijorată la gîndul pericolului pe care l-ar putea prezenta.

Pentru modul în care era privită cacaua la vremea respectivă, este semnificativ şi următorul fapt. În decembrie 1693, la Smirna[3], Gemelli Careri oferă unui agă turc, cu multă amabilitate, o ceaşcă de cacao. Gest neinspirat, căci „fie că băutura l-a îmbătat (lucru de care ne îndoim), fie că fumul de tutun a provocat acest efect, aga s-a înfuriat teribil pe mine, spunînd că i-am dat să bea într-o licoare care l-a tulburat şi i-a luat minţile", povesteşte călătorul.

În Franţa, cacaua nu se impune decît în timpul Regenţei[4]. „Aller au chocolat" însemna atunci a fi admis la ceremonia trezirii prinţului, adică a te bucura de favoarea acestuia. Dar nici pentru această perioadă nu trebuie să exagerăm succesul noii băuturi. La Paris, în 1768, se spunea că „nobilii beau cacao din cînd în cînd, iar poporul niciodată". Spania este pînă la urmă singura ţară din Europa în care cacaua s-a impus fără rezerve. Ca anecdotă, amintim că toţi străinii îşi băteau joc de cacaua onctuoasă, parfumată cu scorţişoară, pe care o savurau doamnele din Madrid.

Din Franţa, cacaua trece, prin 1657, în Anglia.

Intuiţia

lui Procope Couteau

Cafeaua ajunge la Viena în 1615. În 1644, un negustor din Marsilia, domnul de la Roque, aduce în oraşul său natal, odată cu ceştile preţioase din porţelan şi cu cafetierele, şi primele boabe de cafea. Încă din 1643, cafeaua îşi face apariţia şi la Paris şi, probabil din 1651, şi la Londra.

Parisul este cel care determină de fapt succesul acestei băuturi în Europa. În anul 1669, la somptuoasele sale recepţii, ambasadorul turc la Paris, Soliman Mustafa paşa, oferă pentru prima dată invitaţilor săi parizieni cafea. Un adevărat succes! Ca şi ceaiul, ea este considerată un leac miraculos. Tratatul *L'usage du caphé, du thé et du chocolate*, apărut la Lyon în 1671, fără numele autorului, dar aparţinînd probabil lui Jacob Spon, enumeră toate meritele atribuite noii băuturi „care usucă orice umoare rece sau umedă, elimină gazele, întăreşte ficatul şi uşurează pe hidropici[5], graţie acţiunii sale purificatoare; leac suveran împotriva rîiei şi a stricării sîngelui, împroşpătează inima şi bătăile vitale ale acesteia, uşurează pe cei care au dureri de stomac şi pe cei care nu au poftă de mîncare; este bună şi contra indispoziţiilor reci, umede şi apăsătoare ale creierului. Aburul care se ridică din această băutură este bun împotriva congestiilor de ochi şi a pocniturilor din urechi; leac suveran şi contra respiraţiei scurte, a răcelilor care atacă plămînii, a durerilor de splină şi a viermilor; uşurează nemaipomenit după ce ai mîncat şi ai băut prea mult. Nimic nu este mai bun pentru cei care mănîncă prea multe fructe".

Cîţiva doctori în schimb, ca şi gura lumii, susţin că ar fi un anafrodiziac, „băutura claponilor". În urma reclamelor ditirambice şi în ciuda acuzaţiilor aduse, cafeaua cunoaşte la Paris un succes din ce în ce mai mare.

În ultimii ani ai sec. XVII, apar primii negustori ambulanţi, armeni îmbrăcaţi turceşte, care poartă turbane; ei împing în faţa lor cărucioare, pe care ţin pregătite ibricul, lampa cu alcool şi ceştile. În 1672, Hatariun, un armean cunoscut sub numele de Pascal, deschide într-una din gheretele tîrgului Saint-Germain prima prăvălie în care se vinde cafea. Tîrgul de la Saint-Germain se ţinea, de secole, lîngă mănăstirea cu acelaşi nume, pe locul actualelor străzi Du Four şi Saint-Sulpice. Dar cum afacerile merg prost, Pascal se mută pe malul drept, în faţa Şcolii Luvrului, unde clienţii săi permanenţi sînt, o vreme, doar cîţiva levantini şi cîţiva cavaleri de Malta. Nu peste mult timp, Pascal pleacă în Anglia. Deşi prăvălia pe care a deschis-o nu a avut succes, în curînd apar şi alte cafenele. Ca, de exemplu, cafeneaua lui Maliban, tot un armean, mai întîi pe strada Buci, apoi, pe strada Férou.

Cea mai vestită şi cea mai modernă dintre toate este cea a lui Francesco Procopio Coltelli, fost băiat de prăvălie al lui Pascal, născut în Sicilia, în 1650 şi care, mai tîrziu, îşi schimbă numele în Procope Couteau. El se instalează întîi în tîrgul de la Saint-Germain, după care se mută pe strada Tournon şi, în sfîrşit, pe strada Fossés-

---

[1] Este vorba despre Maria-Tereza de Austria (1638-1683), fiica lui Filip IV, regele Spaniei, căsătorită în 1659 cu Ludovic XIV al Franţei.

[2] Marie de Rabutin-Chantal, marchiză de Sévigné (1626-1696), a lăsat o bogată corespondenţă, remarcabilă prin calităţile ei literare, publicată postum sub titlul *Scrisori*.

[3] Numele grecesc al oraşului Izmir, port (în vestul Turciei) la Marea Egee.

[4] Perioadă corespunzînd minoratului lui Ludovic XV (1715-1723).

[5] Suferinzi de hidropizie, boală provocată de o acumulare de ser într-o cavitate a corpului sau între elementele ţesutului conjunctiv.

Cafenea la Roma

Saint-Germain. Această a treia cafenea, cafeneaua Procope — care mai există şi astăzi — are o poziţie deosebit de avantajoasă, fiind amplasată lîngă centrul comercial de atunci al oraşului (în sec. XVIII acest centru se mută lîngă Palais Royal). Procope are noroc, deoarece la scurt timp după ce şi-a deschis cafeneaua, în 1688, Comedia franceză se instalează chiar peste drum. Intuiţia de care dă dovadă sicilianul consacră definitiv succesul cafenelei sale. El desfiinţează pereţii despărţitori ai celor două case alăturate cafenelei, acoperă pereţii interiori cu tapiserii şi oglinzi, fixează lustre în tavan şi vinde nu numai cafea, dar şi fructe glasate şi lichioruri. Cafeneaua sa devine locul de întîlnire al trîntorilor şi palavragiilor, dar şi al oamenilor de spirit (Charles Pinot Duclos, viitorul secretar al Academiei franceze, este unul dintre nelipsiţii ei) şi al femeilor frumoase. Comedia franceză este alături şi Procope are rezervată o lojă în care vinde răcoritoare.

Rivala cabaretului

Cafeneaua modernă nu putea rămîne însă multă vreme privilegiul unui singur cartier sau al unei singure străzi. Dezvoltarea oraşului pune treptat în valoare malul drept al Senei, mai plin de viaţă. După o hartă sumară a cafenelelor pariziene din sec. XVIII, aici se găsesc între 700 şi 800 asemenea localuri. Creşte celebritatea cafenelei cunoscute sub numele de „Café de la Régence", deschisă în 1681 în Place du Palais Royal. Creşte atît de mult încît, din lipsă de spaţiu, se mută pe locul în care se află şi astăzi, pe strada Saint-Honoré.

Treptat, locul cabaretelor este luat de cafenelele în plină expansiune. Succesul lor este la fel de mare în Germania, în Italia sau în Portugalia.

Dar cafeaua, băutură la modă, nu rămîne multă vreme numai la îndemîna celor bogaţi. În timp ce preţul tuturor mărfurilor creşte, producţia extrem de bogată în cafea menţine preţul ceştii de cafea aproape constant. În 1782, Le Grand d'Aussy, autorul lucrării *Histoire de la vie privée des Français*, explică: „Consumul s-a triplat în Franţa; nu există familie burgheză în care să nu se servească cafea. În pieţe, pe cîteva străzi şi în cîteva pasaje din Capitală, s-au instalat femei care vînd trecătorilor ceea ce ele numesc cafea cu lapte: adică lapte de proastă calitate, colorat cu zaţul de cafea pe care-l cumpără de la slujitorii caselor mari sau de la cafegii. Ţin cafeaua cu lapte într-un fel de căldare acoperită din tablă (prevăzută cu un robinet prin care băutura curge direct în cesti), aşezată pe o lampă cu alcool, care o menţine în permanenţă caldă. Lîngă prăvălioara sau ghereta lor se află de obicei o bancă din lemn. Şi, cînd te aştepţi mai puţin, poţi vedea o negustoreasă sau un hamal oprindu-se şi cerînd cafea. Le este servită într-una din acele căni mari de faianţă, pe care ei le numesc «génieux». Şi onorabilele persoane o beau în picioare, cu sacul în spinare, afară doar dacă, suprem rafinament, nu pun sacul pe bancă şi iau şi ele loc. De la fereastră, de pe frumosul chei unde-mi am casa (cheiul Luvrului, în apropiere de Pont-Neuf), asist adesea la astfel de spectacole ce au loc în barăcile din lemn care s-au construit de la Pont-Neuf pînă în apropiere de Luvru. Uneori, am parte de scene care mă fac să regret că nu sînt nici Teniers[1], nici Callot"[2].

Şi pentru că tabloul acesta, văzut cu ochii unui burghez din Paris se cere completat şi corectat, menţionăm că spectacolul cel mai pitoresc sau, mai exact, cel mai emoţionant ce se putea vedea atunci era cel al vînzătoarelor ambulante, la colţ de stradă, la primele ore ale dimineţii, cînd muncitorii se duc la lucru; ele poartă în spate acel recipient din tablă în care se păstrează cafeaua, pe care o servesc în căni de lut cu doi bănuţi cana. Deşi zahărul abia se simte, băutura are un succes enorm. Lucrătorii găsesc că acest aliment costă mai puţin, dă mai multă putere şi are mai mult gust decît oricare altul. Aşa încît beau o cantitate absolut enormă de cafea, susţinînd că le dă putere să reziste de dimineaţa pînă seara. Nu mai mănîncă decît două mese,

Vînzător de cacao în timpul Revoluţiei franceze...

---

[1] Le Grand d'Aussy se referă la unul dintre cei doi Teniers, David I cel Bătrîn şi fiul său, David II cel Tînăr, pictori flamanzi de peisaje şi scene de viaţă la ţară.

[2] Jacques Callot, pictor şi gravor francez, care a excelat în subiecte groteşti şi în caricaturizarea viciilor umane.

prînzul şi cina — friptură cu pătrunjel, adică felii de friptură rece de vacă, cu sos de ulei, oţet şi pătrunjel.

Cartouche preferă vinul

Dacă începînd cu a doua jumătate a sec. XVIII consumul de cafea creşte atît de mult — şi nu numai la Paris sau în Franţa —, faptul este posibil numai pentru că Europa se ocupă acum singură de organizarea producţiei sale de cafea. Atîta vreme cît piaţa mondială a depins de producţia de cafea din împrejurimile oraşului Mocca, din Arabia, cantităţile de cafea importate în Europa au fost fără îndoială limitate. Or, încă din 1712, în Java se plantează arbori de cafea; în 1716 în insula Bourbon (Réunion)[1] şi în 1722 în Cayenne[2] (arborele de cafea a traversat deci Atlanticul); între 1723-1730 în Martinica; în 1730 în Jamaica şi în 1731 în Santo-Domingo. Franţa însă începe să importe cafea din insule abia în 1730. A fost necesar mai întîi ca arborii de cafea să crească şi plantaţiile să se extindă. În 1731, călugărul Charlevoix scrie: „Sîntem mîndri de prosperitatea adusă în insula noastră (Santo-Domingo) de cafea. Arborele de cafea a crescut atît de frumos, ca şi cum aici i-ar fi fost locul de cînd lumea; trebuie totuşi să-i lăsăm timp să se adapteze definitiv la pămîntul nostru".

Ultima care se face cunoscută pe piaţa mondială este cafeaua din Santo-Domingo, cea mai prost cotată, deşi insula rămîne principalul producător de cafea, circa 60 milioane livre [1 livră = 0,453592 kg] în 1789. Numai cu 50 ani în urmă, Europa nu consuma decît vreo 4 milioane livre.

[1] Descoperită de portughezi în 1513, această insulă din Oceanul Indian a devenit în sec. XVII colonie franceză, sub numele de Bourbon. Numele ei actual, Réunion, datează din 1793.

[2] Reşedinţă şi principal port al Guyanei Franceze.

Dintr-un dicţionar de comerţ apărut în 1841, aflăm că, în continuare, cafeaua mocca ocupă primul loc — atît în ceea ce priveşte calitatea, cît şi preţul —, fiind urmată de cea din Java şi de cea din insula Bourbon (cafea de bună calitate: boabe mici albăstrui, ca şi cea din Java), apoi de cea din Martinica şi din Guadelupa şi, în sfîrşit, de cea din Santo-Domingo.

Dar să fim atenţi şi să nu exagerăm cifrele care indică consumul de cafea. Un control mai precis al lor ne permite să evităm orice eroare. În 1787, Franţa importă circa 38 000 tone; din acestea, 36 000 le exportă, Parisul reţinînd pentru uz intern cam vreo mie de tone. În multe oraşe din provincie noua băutură nu este încă adoptată. La Limoges, burghezii nu beau cafea decît ca „leac". Numai anumite categorii sociale — şefii de poştă din nord, de exemplu — copiază moda pariziană.

Trebuie deci prospectată o nouă piaţă. După 1730, via Marsilia, cafeaua din Martinica se impune în ţările de pe coasta orientală a Mediteranei, luînd-o înaintea cafelei arabice. Compania olandeză a Indiilor care alimenta cu cafea Persia şi India musulmană, amatoare de cafea mocca, urmăreşte să-şi plaseze aici excedentul de cafea de Java. Dacă la cele 150 milioane europeni adăugăm cele 150 milioane musulmani, reiese că în sec. XVIII exista o piaţă virtuală de 300 milioane băutori de cafea, adică circa un sfert din locuitorii globului. Desigur, aceasta este o simplă speculaţie. Şi totuşi cafeaua, ca şi ceaiul, a devenit o „marfă de aur", un excelent mijloc de a face avere. Un important sector capitalist este direct interesat în producerea şi în difuzarea cafelei, ca şi în asigurarea succesului noului produs.

... şi vînzătoare de cafea cu lapte în timpul lui Napoleon I

La Paris, acest interes are un impact profund asupra vieţii sociale şi culturale. Cafeneaua devine locul de întîlnire al înstăriţilor şi al trîntorilor, dar şi refugiul săracilor. „O astfel de persoană — scrie un autor în 1782 — soseşte la cafenea pe la zece dimineaţa şi nu mai pleacă pînă la unsprezece seara (ora oficială de închidere pe care poliţia are grijă să o impună); masa lui de prînz este o cană cu cafea cu lapte, iar cina «une bavaroise», o băutură parfumată, după o reţetă din Bavaria".

O anecdotă ne permite să înţelegem cît de puţin populară rămîne totuşi cafeaua în rîndurile populaţiei. Înainte de execuţie, în ziua de 29 noiembrie 1721, cel care fusese desemnat de tribunal să se ocupe de cazul celebrului şef de bandă de hoţi Cartouche, care tocmai îşi bea cafeaua cu lapte, propune condamnatului o ceaşcă. Acesta răspunde că nu obişnuieşte să bea aşa ceva şi că preferă un pahar de vin cu puţină pîine.

În româneşte de
Mihaela MINOIU

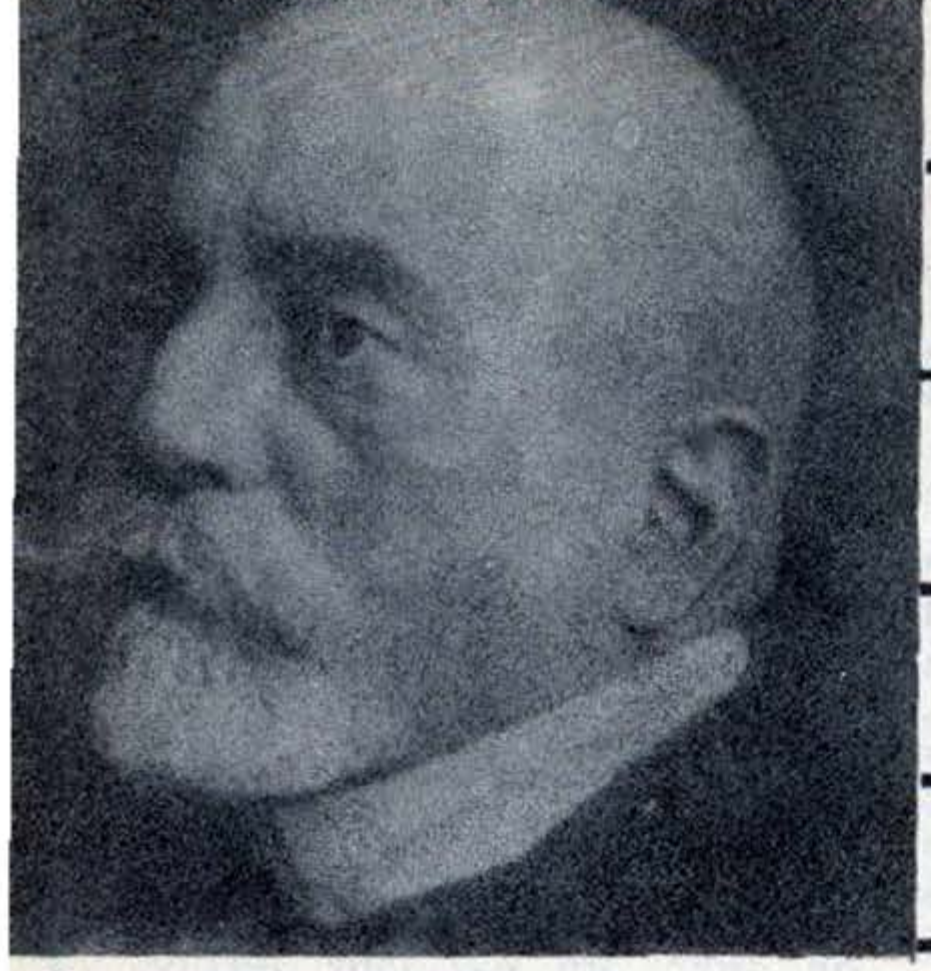

VASILE M. KOGĂLNICEANU

un demn urmaş

al tatălui său

ION M. KOGĂLNICEANU

Vasile M. Kogălniceanu (1863-1942) s-a născut la Iaşi şi a fost al şaptelea copil şi al patrulea fiu al lui Mihail I. Kogălniceanu.

A făcut parte din a zecea generaţie a familiei Kogălniceanu[1], care s-a petrecut în istoria scrisă şi cea nescrisă a neamului nostru începînd către anul 1600 şi pînă azi, adică 380 ani şi însumînd 13 generaţii. În furtunile vremii, familia a strălucit prin servicille aduse neamului românesc de către mai mulţi fii al săi.

În general, urmaşii marelui om de stat român Mihail Kogălniceanu, de la a cărui moarte se împlinesc anul acesta 90 ani, aveau să se dedice studiului istoriei patriei şi a stărilor sociale. S-au distins, în special doi dintre copiii lui şi anume: Constantin (1855-1951) şi Vasile (1863-1942), autori ai unor lucrări de istorie şi demografie românească.

Mai prolific, mai extins şi mai pertinent în acţiunile şi scrierile sale multiple şi variate a fost „moşul" (frate cu bunicul) şi naşul meu, Vasile M. Kogălniceanu. Al treilea, care a contribuit şi el la îndemnul de a se cunoaşte istoria, a fost tatăl meu, Mihail I. Kogălniceanu (1888-1961), care în 1935 a înfiinţat, prin donaţie, Fundaţia culturală „Mihail Kogălniceanu". Cu fondurile adunate de această fundaţie a fost ridicată, în 1936, statuia lui Mihail Kogălniceanu din Bucureşti. Aceşti trei descendenţi direcţi ai lui Mihail Kogălniceanu, la vremea lor fiecare şi într-o lume de cele mai multe ori nepăsătoare, ahtiată de bunuri şi plăceri trecătoare, au aprins şi ei o făclie de lumină asupra vremurilor, pentru ca, prin prisma istoriei, noi — urmaşii acestor generaţii — să avem de unde lua o pildă.

Începînd de la vîrsta de 11-12 ani, Vasile Kogălniceanu a fost trimis de tatăl său la Berlin să urmeze cursurile gimnaziale. După terminarea lor, şi-a continuat studiile la Jembloux şi la Şcoala de agricultură din Grignon (ambele în Franţa). Întors în ţară în anul 1888, anul unor mari răscoale ţărăneşti, a fost numit administrator de plasă la Constanţa, ulterior la Mangalia şi Medgidia. Era perioada cînd România, în urma războiului de independenţă din 1877-1878, a reintrat din nou în stăpînirea vechiului pămînt românesc al Dobrogei şi al gurilor Dunării, care stătuseră o vreme sub stăpînirea Imperiului otoman. Mihail Kogălniceanu a avut o contribuţie deosebită la organizarea administrativă, şcolară, juridică şi politică a Dobrogei, fiind, de fapt, şi autorul legii de organizare a acestei provincii, din ianuarie 1880. Vasile Kogălniceanu şi-a început cariera ca administrator de plasă, ulterior ca inspector domenial şi agricol clasa I, tocmai în această parte a ţării, căreia tatăl său îi acordase o mare atenţie.

Între anii 1888-1896, a avut ocazia să aplice pe viu cele învăţate, înfruntînd enorme greutăţi. Mediul ţărănesc în care şi-a petrecut aceşti ani în Dobrogea a determinat şi a fixat pentru toată viaţa trăsătura dominantă a caracterului şi a liniei sale de conduită, care a fost permanentă: *apărarea ţăranilor*. Şi-a început activitatea, cum era şi firesc, cu studii demografice şi statis-

[1] *Magazin istoric*, nr. 7/1977.

tici social-economice, apropierea și îndrumarea țăranilor, cît și publicarea unor prime articole despre ameliorarea situației materiale și emanciparea politică a țărănimii[1].

Mic de statură, cu un profil acvilin, o privire pătrunzătoare, iute în mișcări, foarte prietenos și adesea glumeț, Vasile Kogălniceanu poseda un verb viu, o replică tăioasă și promptă.

Dacă deschidem ziarul *Problema zilei*, din 1926, descoperim următoarele rînduri, scrise despre el: „Vasile Kogălniceanu își soarbe din tulpina filiației pasiunea aproape mistică pentru ridicarea la rangul care i se cuvine a țăranului. Dacă străbunicul și bunicul său rămîn pilde emoționante de români patrioți, luptînd fără rezerve și cu sacrificii dureroase pentru țărănime, tatăl său, Mihail Kogălniceanu, una din cele mai strălucite personalități culturale și politice din istoria românilor, prin actul de la 1864, se înscrie glorios în registrul marilor realizări istorice pentru neamul nostru. Vasile Kogălniceanu a rămas toată viața lui un exemplu splendid de consecvență pentru o idee, a țărănimii".

În perioada 1895-1906, Vasile M. Kogălniceanu, în afară de faptul că a fost ales deputat al Colegiului III — al țărănimii — în județul Roman (anul 1896), și-a început activitatea de publicist, elaborînd numeroase lucrări, pe diferite teme agrare. A publicat, de asemenea, o serie de documente, scrisori, ale părintelui său. Editarea s-a făcut în fascicule, care, ulterior, au fost editate, legate în două volume, la Tipografia și fonderia de litere „Thoma Basilescu" — la doi ani după decesul tatălui său.

Publicarea acestor corespondențe diplomatice a dat naștere unui schimb de scrisori între Vasile și fratele său mai mare Constantin, care în acea vreme era consul al României la Salonic.

[1] *Magazin istoric*, nr. 9/1972.

Constantin, în scrisoarea sa din 2 noiembrie 1893, către Vasile, îl sfătuia că „trebuie mult tact și multă diplomație pentru a putea ști *ce se poate* și ce *nu se poate* [sublinierile aparțin lui Constantin] să fie publicat". La această scrisoare, Vasile răspundea la 8 noiembrie fratelui său:

„Dragă Coco, mai întîi de toate țin a lămuri trei lucruri esențiale. Tu, plecînd din București pentru a merge la postul tău la Salonic, mi-ai trimis un paner și o ladă neagră cu hîrtii sub cuvînt că tu nu ai timp să te ocupi de ele și să fac eu ce voi ști; în al doilea rînd, dacă mi le-ai lăsat, este că tu făcuseși deja triajul hîrtiilor importante pe care le ai la tine la Salonic, după cum afirmi chiar tu în scrisoare și, al treilea, este că cele mai multe ce am tipărit sînt dintr-o «carte verde»[2], deja tipărită în anul 1878 de către tatăl nostru la Imprimeria Statului cu dreptul și în calitatea sa de ministru de afară [externe] de atuncea; aceasta era deja tipărită cînd tocmai și-a dat demisiunea...

Singur stăpîn pe această «carte verde» nu este decît Mihail Kogălniceanu, care el *singur* a publicat-o cu dreptul de ministru de pe atuncea și pe a sa răspundere, cu același drept cu care toți miniștrii publică pe ale lor; nu socot pe nimeni în drept și în stare a judeca faptele lui Mihail Kogălniceanu și a strîmba «cartea verde» făcută de dînsul, căci dacă tatăl nostru a socotit că este bine să se dea la lumină, nu ministrul de externe de azi, șeful tău, nu tu, diplomat, nu tu și eu, fiii, putem șterge cutare și cutare act din ea, căci nu admit comparațiunea, cine este mai bun român ori mai înfocat patriot, ministrul de afară din timpul războiului ori ministrul de externe de azi.

Petițiunea tatălui nostru ne spune că doi ani după tipărirea cărții, voința sa nestrămutată [era] de a da «cartea verde» tipărită de el la lumină, astfel ca țara întreagă să știe cum a apărat dînsul interesele României în vremile cele mai critice prin care a trecut. Chiar Mihail Kogălniceanu a distribuit cîteva exemplare din «cartea verde», din care una domnului Codreanu spre a fi tradusă și tipărită în românește. Nu dar ministrul de externe de azi poate avea vreun drept sau pretențiune asupra acestei cărți, ci numai ministrul de afară de atunci...

Îmi aduci o vină foarte aspră că de ce am publicat numai sub numele meu și nu împreună cu al tău. Coco dragă, dacă asta ar fi întreaga ta supărare, ar fi lesne de îndreptat, tocmai că apare în fascicole, la a treia fascicolă subsemnăm amîndoi și volumul de opt fascicole, gata, capătă adevăratul titlu de opere complete ale lui Mihail I. Kogălniceanu, tipărite de tine și de mine.

«Cartea verde» trebuie reprodusă în total așa cum a făcut-o autorul ei și nu editorii care retipăresc au dreptul de a o schimba. Cît despre triagiu [triere, selecție] nu sînt de părerea ta, am avut și am deplină convingere că tot ce a făcut Mihail Kogălniceanu a fost patriotic, împins de o gîndire măreață și ajutat de un suflet nobil, încît nu este nevoie de un triagiu, ci numai de o simplă clasare.

Mă întrebi de ce public mai întîi corespondența posterioară războiului. Răspunsul este foarte simplu, căci pe celelalte nu le am, poate le ai tu, sau sînt în cartoanele Ministerului de externe; eu am publicat ceea ce am găsit fără intențiunea unei specule și cu un ceas mai înainte de teamă a nu fi distruse de către cei interesați, sau pradă unui incendiu accidental sau înadins pus. Îmi scrii că publicarea actelor este o chestiune foarte delicată, atunci

[2] Este vorba despre lucrarea lui Mihail Kogălniceanu, *Acte și documente din corespondența diplomatică*.

(Continuare în p. 54)

Al XV-lea Congres internaţional de ştiinţe istorice

ÎNVĂŢĂMÎNTUL ŞI ISTORIA (III)

Aflată pe ordinea de zi a celui de-al XV-lea Congres internaţional de ştiinţe istorice, care a avut loc, anul trecut, în capitala ţării noastre, tema intitulată Locul şi rolul predării istoriei în cadrul învăţămîntului secundar, în special în formarea omului secolului XX **a prilejuit un fertil schimb de păreri, din care s-au conturat concluzii preţioase. Cum arătam şi în numerele trecute ale revistei[1], această temă s-a aflat înscrisă şi în amplul dialog pe care redacţia** Magazin istoric **l-a avut, în zilele congresului, cu numeroşi participanţi de prestigiu. Iată în continuare răspunsurile primite la întrebările pe care le-am adresat interlocutorilor noştri în legătură cu locul şi rolul istoriei în învăţămîntul actual.**

Prof. RAYMOND MCNALLY, de la Boston College, S.U.A.:

Fără îndoială, istoria contribuie la educarea noilor generaţii, ajutîndu-le să afle legătura pe care o au cu ceea ce s-a gîndit şi făcut în trecut. Istoria ar trebui să fie o disciplină liberatoare. O studiem nu pentru a ne complace în trecut, ci spre a ne scutura de povara trecutului. Cred că, studiind trecutul nu putem învăţa ce să facem în prezent. Tot ce putem învăţa este ce să *nu* facem.

Prof. dr. WALTER MARKOW, R. D. Germană:

În cadrul învăţămîntului, istoria a pierdut, din păcate, teren aproape pretutindeni, datorită ponderii mai mari — legitime — căpătate de ştiinţele naturii în acest secol al revoluţiei tehnice şi automatizării. Numărul de ore rămase istoricului trebuie folosit de el cu artă maximă, urmărind să realizeze şi ca elevul să citească şi alte lucrări în afară de materialul didactic. Mulţi elevi habar nu au că învăţarea istoriei *poate fi* mai captivantă decît un roman poliţist.

Dr. PIET FONTAINE, profesor de metodologia şi didactica istoriei la Institutul pedagogic şi didactic al Universităţii din Utrecht, Olanda:

Istoria ca materie de învăţămînt este, desigur, importantă; totuşi nu i se acordă semnificaţia cuvenită, deoarece istoria este facultativă, elevii pot să o înveţe sau nu, după cum doresc. Rezultatul este că un mare număr de elevi între 15 şi 18 ani (aproximativ o treime) nu studiază, în mod serios şi aprofundat, trecutul ţării şi al poporului lor.

CHARLES-OLIVIER CARBONELL, prof. de istorie contemporană la Universitatea „Paul Valéry" din Montpellier, director de studii la Institutul de studii politice din Toulouse, Franţa:

Istoria îl formează pe cetăţean (sau îl dă deoparte). Învăţarea istoriei îi oferă tînărului elementele esenţiale, punctele de susţinere ale viitoarei sale culturi. „Spune-mi cum vrei să fie poporul tău şi eu îţi voi spune ce fel de istorie trebuie să-l înveţi!"

Prof. MACK THOMSON, director executiv al Asociaţiei americane de istorie (A.H.A = American Historical Association):

Cînd tînărul student învaţă ceva despre trecutul său şi despre trecutul altor popoare, ajunge la o mai bună înţelegere a lui însuşi şi a naturii schimbărilor sociale care au loc în societatea contemporană. Sperăm ca rezultatul să fie ca el, în calitate de cetăţean, să poată avea păreri mai competente despre evenimentele din propria sa ţară şi din lume.

Prof. CHARLES STAPLES, Universitatea Australiei de Vest, din Perth, Australia:

Rolul istoriei este să-i înveţe pe tineri că trebuie să folosească experienţa drept călăuză spre viitor. Se impune ca ei să afle că anumite căi pe care s-a mers în secolul trecut au fost greşite, altele bune, dar noul secol va pune probleme diferite, care vor cere noi soluţii.

Dr. HÜNER TUNCER. Turcia:

Învăţarea istoriei este deosebit de importantă pentru formarea noilor generaţii. De aceea, cărţile de istorie şi studiul acestei discipline trebuie să fie foarte obiective şi să scoată la iveală numai adevărul. Altminteri, istoria poate da naştere la neînţelegeri şi

[1] *Magazin istoric*, nr. 2, 3/1981.

conflicte grave între naţiuni şi — drept rezultat — consecinţele pentru omenire pot fi serioase.

Prof. SAMUEL EFFINGER, Israel:

Educaţia înseamnă transferul de cunoştinţe şi valori de la o generaţie la cea de după ea. Istoria este o strîngere laolaltă a cunoştinţelor despre trecut şi o analizare a tendinţelor şi valorilor. De aceea, rolul cunoaşterii istorice şi o atitudine filoistorică în educaţie sînt de o importanţă capitală.

Prof. JEAN DEVISSE, Universitatea din Paris, preşedintele Societăţii franceze pentru istoria teritoriilor de peste mări:

În ţara mea învăţămîntul istoric este nesatisfăcător în sensul că el nu interesează realmente pe elevi. De aceea căutăm şi nu prea găsim formule care să ne permită să-i atragem mai mult. În ceea ce mă priveşte, cred că cea mai bună didactică a istoriei este aceea care vorbeşte de peisajul înconjurător, care-i permite copilului să-şi îndrepte treptat interesul faţă de universuri înglobate unele într-altele şi care cresc în volum progresiv, începînd cu satul, ajungînd în final la tot ce îl înconjură în lumea întreagă, astfel încît adolescentul, atunci cînd îşi termină studiile de istorie, să nu ignore nimic din raporturile care există între mediul său de origine şi problemele care se pun în restul lumii. Această concepţie despre predarea istoriei nu este prea des realizată şi vă pot spune cu plăcere că procedeul este încercat, veţi fi probabil surprinşi, într-o ţară africană, şi anume Guineea-Bissau. Acolo se aplică învăţarea istoriei în această lumină şi aşteptăm cu interes rezultatele. Experimentul de-abia a început, dar în cîţiva ani vom vedea ce roade dă acest tip de învăţămînt.

Cred că istoria ar trebui să joace în viitor un rol mai important în formarea generaţiilor, cu condiţia, repet, ca istoricii să fie oneşti şi să încerce să-i lămurească pe elevi, să-i facă să înţeleagă raporturile între fenomenele de orice natură — economice, sociale, culturale, religioase şi altele — să încerce să-i ajute să cunoască lumea în care trăiesc şi egalitatea de valori ale diferitelor culturi; cred că istoria ar trebui să joace un rol mult mai important decît îndeplineşte deocamdată.

ELIAS PINO ITTURRIETA, Venezuela:

Istoria naţională venezueleană, mai cu seamă în domeniul cercetării şi învăţămîntului universitar, îşi propune să localizeze fundamentele identităţii noastre colective, pentru a conduce spre emanciparea reală şi totală.

Prof. dr. NGUYEN KHAN TOAN, preşedintele Comitetului pentru ştiinţe sociale al R.S. Vietnam:

Omul nou nu este nimic altceva decît produsul istoriei. Întruchipare a tuturor valorilor culturale şi spirituale, a celor mai preţioase tradiţii ale poporului său. Să recepteze aceste tradiţii preţioase — dragostea faţă de muncă, demnitatea, lupta neîmpăcată împotriva asupririi şi exploatării, sentimentul solidarităţii şi iubirea faţă de colectiv — să-şi însuşească ştiinţa şi tehnica, întreaga moştenire culturală a umanităţii, să coroboreze patriotismul contemporan cu internaţionalismul socialist, iată modul de viaţă al omului nou.

Prof. MASAO NISHIKAWA, Universitatea din Tokio, Japonia:

Cel mai important rol ce revine istoricilor este acela al educării tinerelor generaţii, care nu au cunoscut cel de-al doilea război mondial. Ei trebuie să le explice că acest război a fost oribil şi că acest lucru nu trebuie repetat.

Prof. ANDRES MARTIN MELQUIADES, Universitatea din Salamanca, Spania:

Trecutul poate constitui un ajutor deosebit de important pentru că, pe cît e de mare, pe atît de limitat este omul şi aproape totdeauna el se împiedică de aceleaşi lucruri. Să vedem, atunci, piedicile, pentru a le putea evita şi să vedem succesele pentru a le putea dezvolta; e minunat acest punct de vedere al istoricului în sensul construirii societăţii viitorului.

Cred că dacă facem istorie plecînd de la realitate şi de la om şi nu de la prejudecăţi, se confirmă ceea ce vreau să demonstrez, şi anume: căutînd adevărul omului din trecut, vom ajuta pe omul prezent să se întîlnească cu sine însuşi şi pe generaţiile viitoare să se întîlnească cu ele însele.

Dr. TONE FERENC, Liubljana, R.S.F. Iugoslavia:

Istoria are un rol foarte important în învăţămînt, în educarea tinerei generaţii. Ea slujeşte autocunoaşterii poporului şi întăririi conştiinţei naţionale şi de clasă. Cred chiar că pentru acest lucru nu este nici un alt mijloc mai bun în învăţămînt decît istoria. Din păcate, în această direcţie nu există întotdeauna înţelegerea necesară.

Dr. ENGLEZAKIS VENEDIKTOS, membru al Centrului de cercetări ştiinţifice din Cipru şi al Institutului pedagogic din Nicosia:

Istoria trebuie să elibereze tinerele generaţii ale lumii de ideea şovinismului şi să promoveze un spirit al înţelegerii. Acest lucru nu poate fi înfăptuit decît dacă tinerii se simt profund înrădăcinaţi în ţările lor. Este datoria istoriei de a-i ajuta să-şi descopere identitatea şi adevărata lor fiinţă. Altfel, condiţia umană nu va putea fi modelată.

Academician prof. PAUL HARSIN, Liège, Belgia:

Cred că rolul istoriei în învăţămînt, în formarea generaţiilor viitoare poate fi de cea mai mare importanţă. Din nenorocire, istoria a fost deseori folosită în scopuri naţionaliste atît în trecut cît şi în prezent. Dificultatea constă în făurirea unui sistem de învăţămînt care să respecte atît libertatea de gîndire a individului, cît şi a maselor.

Dr. EVA TAS, Amsterdam, Olanda:

Cunoaşterea istoriei oferă o posibilitate de orientare în societăţi şi culturi, în general. Ea este indispensabilă în formarea generaţiilor secolului XX, ca şi a celor din sec. XXI.

JOHN KLINGE SORENSEN, lector la Colegiul pedagogic al cadrelor din învăţămînt,

vicepreşedinte al Asociaţiei profesorilor de istorie din Danemarca:

În perioada anilor '70, în şcolile daneze s-a manifestat tendinţa introducerii unor noi materii obligatorii — cele mai multe aparţinînd domeniului ştiinţelor sociale — precum şi ore destinate perfecţionării îndeminării manuale; numărul de lecţii săptămînale rămînînd acelaşi, disciplinele tradiţionale au trebuit să le facă loc. Istoria s-a aflat printre puţinele materii privilegiate, al căror număr de lecţii nu a fost împuţinat; dimpotrivă, poziţia ei a fost întărită mai ales în şcolile pentru elevi între 7 şi 16 ani.

Această reuşită a istoriei, a menţinerii ponderii ei faţă de celelalte materii de învăţămînt, care au fost sensibil reduse, are mai multe explicaţii. Unii susţin că sentimentul istoriei a fost revigorat datorită recesiunii economice care a afectat Danemarca în anii '70 şi a intrării ei în C.E.E. Alţii consideră că singura posibilitate de a înţelege şi dirija interacţiunile dintre fenomenele sociale este situarea lor într-o perspectivă istorică.

Toţi cei ce predau istoria sînt însă de acord că una dintre cele mai importante funcţii ale acesteia este aceea de a înzestra elevii cu cunoştinţele şi înţelegerea necesară a diferitelor societăţi, precum şi a modului în care ele au evoluat de-a lungul timpului. Elevii trebuie conduşi astfel încît să-şi creeze ei înşişi propria lor capacitate de a înţelege atît fazele dezvoltării societăţilor, cît şi diferitele forţe şi evenimente care au influenţat dezvoltarea lor.

Este de asemenea unanim acceptat, de către dascăli, părinţi şi politicieni, că studiul istoriei trebuie aşezat şi pe alte baze, nu numai pe transmiterea propriu-zisă de informaţie. Aceasta nu înseamnă că ar fi necesar ca fiecare profesor să aibă propria sa viziune asupra istoriei şi propria sa metodă de a face elevii să şi-o însuşească. Ci înseamnă a convinge elevul să-şi formeze un punct de vedere personal asupra problemelor, cunoscînd mai mult decît o singură interpretare a unor fapte istorice.

În „Folkeskole" (primele clase de liceu) o mare importanţă este acordată învăţării istoriei Danemarcei; chestiunile privind Europa şi lumea întreagă sînt luate în considerare în măsura în care au influenţat dezvoltarea ţării noastre sau în care prezintă o valoare decisivă pentru înţelegerea societăţii daneze, aşa cum se înfăţişează ea astăzi.

În „gimnazii" (de la al 10-lea pînă la al 12-lea an de şcoală), predarea istoriei este caracterizată printr-o abordare mai amplă şi mai teoretică a subiectelor şi temelor alese, astfel încît elevii — pe lîngă obţinerea cunoştinţelor şi înţelegerea forţelor care au determinat schimbările survenite în societate — să poată dobîndi o imagine asupra problemelor de metodologie sau, cu alte cuvinte, să gîndească nu numai să înveţe, ci şi cum să înveţe.

Pînă acum cîtva timp, unul dintre principalele obiective ale lecţiilor de istorie în şcolile daneze urmărea să promoveze în rîndurile elevilor ideea înţelegerii între popoare; istoria era văzută de pe o poziţie care lua în considerare drepturile egale ale tuturor naţiunilor. Această viziune s-a completat şi s-a adîncit: ceea ce este important acum în plus pentru elev, cînd învaţă despre istoria celorlalte naţiuni şi culturi, este de a cunoaşte şi înţelege tradiţiile care au dat naştere culturilor respective, precum şi de a descoperi care anume factori au avut o semnificaţie deosebită în dezvoltarea acestor tradiţii.

Prof. dr. WERNER CONZE, fost preşedinte al Asociaţiei istoricilor din R.F. Germania:

Natural, o lecţie de istorie în R.F. Germania despre istoria propriului popor priveşte pe germani. La o lecţie despre perioada ce începe cu anii '30, cînd nu numai Germania, ci întreaga Europă a fost prăbuşită în nenorocire — şi lucrul acesta nu-l putem ascunde, dar nici nu ni-l putem atribui numai nouă — trebuie să ne întrebăm: cum s-a putut ajunge aici, cum s-a putut întîmpla aceasta? Şi să căutăm să înţelegem şi să învăţăm ce e mai important. Acesta este un exemplu, dar astfel de exemple nu privesc numai pe germani, care trebuie să fie critici cu propria lor istorie, pentru ca, în şcoală, copiii să înveţe nu numai să se recunoască ca aparţinînd naţiunii lor, ci să înveţe, de asemenea, să fie critici cu greşelile ei.

JEAN-PIERRE CHRÉTIEN, cercetător la Centrul naţional de cercetări ştiinţifice, Paris:

Istoria are menirea să arate cum pot fi corelate evenimentele, cum poate fi percepută realitatea, în mod conştient şi nu pasiv, să dezvolte viziunea critică asupra faptelor istorice, astfel încît să apară firesc concluzia că nimic nu se datoreşte pur şi simplu fatalităţii.

VALERI ALEKSANDROVICI TIŞKOV, secretar general al Secţiei de istorie a Academiei de ştiinţe a U.R.S.S.:

În istorie nu putem găsi răspuns la toate întrebările de futurologie. Istoria nu este futurologie, ea este mai întîi de toate trecutul omenirii. Cum este ea legată de viitor, cum putem construi mai bine viitorul folosind trecutul? Mijlocul util este de a ne strădui, prin studierea istoriei, să vedem acele greşeli pe care omenirea le-a făcut, pentru a le evita în viitor.

Mi se pare că istoria are o singură, unică particularitate. Nici o altă disciplină, în şcoală, nu poate insufla tînărului om contemporan, elevului, o tfel de noţiune ca patriotismul, dragostea de patrie. Numai prin intermediul istoriei, cînd elevul îşi cunoaşte propriile rădăcini, cînd ştie de unde provine poporul său, ce este el, i se pot insufla aceste importante sentimente. Acesta este rolul primordial al istoriei. În plus, istoria educă sentimentul de internaţionalism, care este indisolubil legat de educarea patriotismului. Numai istoria poate da omului, tînărului om, informaţii despre alte popoare, despre felul în care ele au intrat în contact, s-au ajutat unul pe altul în dezvoltarea lor, despre respectul faţă de cultura altor popoare.

Prof. dr. MIRCEA PETRESCU-DÎMBOVIŢA, directorul Institutului de istorie „A.D. Xenopol" din Iaşi:

Pentru ca rolul educativ al istoriei să fie îndeplinit în totalitate se cuvin unele precizări. Nu trebuie uitat că, prin mulţimea datelor, istoria e o disciplină greu de abordat şi, mai ales, greu de reţinut. Pentru a o face lesne accesibilă tinerei generaţii şi, totodată, tuturor iubitorilor istoriei, pentru ca ideile de bază să se poată fixa în mintea copiilor, este necesar ca faptele să fie relatate într-o înlănţuire cît mai clară şi cît mai logică. În această direcţie — aşa cum s-a subliniat şi în cadrul lucrărilor secţiei de specialitate din cadrul Congresului de ştiinţe istorice — e necesar ca fiecare unitate şcolară să fie înzestrată cu un cabinet de istorie, dotat cu materiale auxiliare (diapozitive, hărţi, fotografii).

Este apoi necesar ca profesorul să ştie să atragă tineretul la studierea istoriei: el trebuie să fie în stare să trezească dragostea pentru istorie pornind de la istoria locurilor în care trăiesc elevii, să antreneze tineretul la recunoaşteri arheologice, la cunoaşterea monumentelor istorice din localitate, la întocmirea unui muzeu-şcolar. De o mare utilitate ar fi obişnuirea copiilor cu lectura unor articole din reviste de popularizare a istoriei. În sfîrşit, tot o condiţie a calităţii învăţămîntului este necesitatea continuei reciclări a profesorului de istorie, reciclare pe care o văd nu atît în audierea unor conferinţe, cît mai cu seamă în întocmirea unor lucrări de sinteză pe baza celor mai noi cercetări într-un domeniu sau altul.

Interviuri realizate de:
Cristian POPIŞTEANU, Florentina DOLGHIN, Ana Maria ŞERBĂNESCU, Ioana URSU, Valeriu BUDURU, Gheorghe DAVID, Ioan LĂCUSTĂ

Revista SHIJIE LISHI din Beijing despre al XV-lea Congres internaţional de ştiinţe istorice

Este pentru prima oară cînd istoricii chinezi şi-au trimis reprezentanţi la un congres internaţional de ştiinţe istorice, scrie revista chineză Shijie Lishi *(Istorie universală), nr. 5/1980. Delegaţia chineză, condusă de profesorii Xia Nai, directorul Institutului de arheologie, şi Liu Simu, directorul Institutului de istorie universală, a fost alcătuită din 13 istorici: şapte de la institute aparţinînd Academiei chineze de ştiinţe sociale, trei de la universităţi şi trei de la Academia de ştiinţe militare.*

Datorită activităţii excepţionale de pregătire şi organizare a congresului de către România, în calitate de ţară-gazdă, — consemnează în continuare revista amintită — reuniunea s-a desfăşurat cu succes, conform programului dinainte stabilit. La deschiderea congresului, tovarăşul Nicolae Ceauşescu, secretar general al Partidului Comunist Român, a adresat un mesaj congresului, în care a analizat încordarea care caracterizează situaţia internaţională actuală, subliniind importanţa colaborării internaţionale şi a înţelegerii reciproce între popoare, precum şi rolul istoricilor în promovarea cooperării şi în menţinerea păcii pe pămînt.

În timpul lucrărilor, membrii delegaţiei chineze au prezentat opt rapoarte şi au participat la discuţii în cadrul Comitetului internaţional de istorie a celui de-al doilea război mondial, al Comisiei internaţionale de istorie militară comparată, precum şi în cadrul secţiilor de Metodologie şi Cronologie, al Asociaţiei internaţionale de studii bizantine, Comisiei internaţionale de istorie a Revoluţiei franceze, Comisiei internaţionale de istorie a universităţilor, Comisiei Internaţionale de numismatică.

Nefiind afiliată Comitetului internaţional de ştiinţe istorice — scrie în continuare revista Shijie Lishi *— China a participat pentru prima oară la un congres internaţional de ştiinţe istorice, fapt pentru care i s-a acordat o atenţie specială sub diferite aspecte. Deosebit de emoţionante pentru noi au fost grija şi sprijinul călduros ale prietenilor români. În timpul lucrărilor, tovarăşii Mihnea Gheorghiu, preşedintele Academiei de ştiinţe sociale şi politice, şi Ion Popescu-Puţuri, directorul Institutului de studii istorice şi social-politice de pe lîngă C.C. al P.C.R. şi preşedintele Asociaţiei de prietenie româno-chineze, au primit în cîteva rînduri întreaga delegaţie chineză. De asemenea, tovarăşul Ilie Ceauşescu, secretar-adjunct al Consiliului politic superior al armatei, a avut cîteva întrevederi cu cei trei istorici militari chinezi, precum şi cu conducătorii delegaţiei noastre. După încheierea lucrărilor congresului, prietenii români au organizat pentru noi o excursie în Carpaţi, la Braşov şi în alte aşezări de interes turistic şi istoric.*

Participînd la această reuniune, delegaţia chineză a legat noi prietenii, promovînd înţelegerea dintre istoricii din diferite ţări, şi a luat cunoştinţă de unele aspecte ale cercetării istorice din alte state.

În urma acestei participări, Comitetul naţional al istoricilor din R.P. Chineză a înaintat o cerere de afiliere la Comitetul internaţional de ştiinţe istorice, în vederea întăririi colaborării şi contactelor cu istoricii străini şi pentru ca istoriografia chineză să-şi înscrie şi ea contribuţia la dezvoltarea istoriografiei universale.

În româneşte de
Tatiana ISTICIOAIA-BUDURA

1921-1981: GLORIOASA ANIVERSARE A PARTIDULUI COMUNIST ROMÂN

A treia serie de întrebări

1) Salutînd realizarea Unirii de la 1 decembrie 1918, socialiștii români își exprimau convingerea că „România nouă de astăzi trebuie să fie România socialistă de mîine".

Cum se intitula documentul care cuprinde citatul?

a) Declarație de principii
b) Declarația P.S.R. și a Uniunii Sindicatelor din România
c) Unitatea socialistă

2) Nicolae Iorga, relevînd forța socială activă a proletariatului român de la sfîrșitul sec. XVIII și începutul sec. XIX, aprecia că „o adevărată chestie muncitorească se deschide astfel și la noi".

La ce făcea referire marele istoric român?

a) participarea lucrătorilor, calfelor, meseriașilor la revoluția din 1821
b) grevele de la manufactura Pociovalițe, din anii 1796-1799 și 1803
c) contribuția proletariatului român la realizarea Unirii din 1859

3) Între 27 mai și 5 iunie 1936 s-a judecat procesul intentat de autorități unui grup de uteciști și antifasciști, conduși de militantul comunist Nicolae Ceaușescu.

În ce oraș a avut loc procesul?

a) Craiova
b) Brașov
c) București

4) La 16 august 1903 a apărut gazeta social-democrației române din Transilvania.

Numele ei:

a) Tribuna
b) Adevărul (Glasul poporului)
c) Munca

5) În ce termeni aprecia ziarul Dimineața, **în 1906, amplul ciclu de conferințe organizat de cercul socialist „România muncitoare"?**

a) Școală patriotică
b) Tribună revoluționară
c) Universitate populară română

6) Militînd neobosit pentru realizarea unui larg front antifascist, P.C.R. chema toate forțele țării la luptă. „Numai poporul român unit... poate să bareze drumul agenților Germaniei fasciste... în frunte cu Garda de fier", se sublinia într-un document al P.C.R.

Indicați luna și anul difuzării documentului respectiv:

a) iunie 1938
b) octombrie 1939
c) februarie 1940

7) La cîteva luni după constituirea partidului politic revoluționar al clasei muncitoare din România, o delegație a P.S.D.M.R. participă la o importantă reuniune internațională.

Știți care?

a) Congresul socialist internațional de la Londra
b) Congresul socialist internațional de la Bruxelles
c) Congresul socialist internațional de la Ziirich

8) La întrunirile săptămînale organizate de Clubul muncitorilor din București, la sfîrșitul secolului trecut, au luat cuvîntul atît muncitori și intelectuali socialiști, cît și personalități marcante ale vieții cultural-științifice. Printre ei, și un mare dramaturg român.

Numele său:

a) B. Ștefănescu-Delavrancea
b) I.L. Caragiale
c) Al. Davila

9) Cu cîteva luni înaintea istoricului congres de făurire a Partidului Comunist Român la nivelul întregii țări, de la 8-12 mai 1921, a avut loc în București, în luna octombrie 1920, ședința consiliului comun al partidului socialist și al sindicatelor, la care a fost dezbătută problema centralizării și unificării mișcării muncitorești din România.

Cum se intitula documentul redactat și adoptat cu acel prilej?

a) Apelul Consiliului General al P.S.R. și al Comisiei Generale a Sindicatelor din România
b) Statutul general al partidului
c) Proiect de program al P.S.R.

10) Înfăptuirea cu succes a planului cincinal de dezvoltare a țării în perioada 1976-1980, amplu program mobilizator elaborat din inițiativa și sub conducerea directă a secretarului general al partidului, tovarășul Nicolae Ceaușescu, a creat condițiile ca, în cincinalul următor, România să treacă spre stadiul de țară cu nivel de dezvoltare medie.

De cîte ori a depășit, în 1980, producția industrială a țării noastre pe cea a României din 1938?

a) de 53 ori
b) de 50 ori
c) de 45 ori

ISTORICUL ŞI OMUL DE CULTURĂ ANDREI RĂDULESCU

Acad. ŞTEFAN PASCU

„Adevăratul jurist trebuie să cunoască viaţa sub toate aspectele ei. Numai atunci poate avea adevărata înţelegere a normelor de drept şi poate să aplice dreptul cum trebuie, spre a-i realiza scopul". Este concepţia şi profesiunea de credinţă a unui om de vastă cultură, jurist în primul rînd, istoric, în acelaşi timp, prin domeniul predilect de cercetare, a unui om integru — a academicianului Andrei Rădulescu (1880-1959).

A fost ales membru corespondent al Academiei române în ziua de 5 iunie 1919, la secţia de istorie. Un an mai tîrziu, în şedinţa din 29 mai 1920, Vasile Pârvan propunea alegerea lui Andrei Rădulescu — împreună cu alte două ilustre personalităţi ştiinţifice, Emil Racoviţă şi George Vâlsan — ca membru activ, în locul ocupat anterior de Mihail Kogălniceanu şi apoi de A.D. Xenopol. În şedinţa din 2 iunie 1920, preşedintele Petru Poni anunţa numele noilor membri activi: A. Rădulescu, E. Racoviţă şi G. Vâlsan. În discursul său de răspuns, A. Rădulescu declara: „Mă leg pe cinste şi-n cuget curat că, în măsura dragostei cu care sînt primit, în aceeaşi măsură voi munci şi voi căuta să contribui cu modestele mele mijloace la dezvoltarea culturii noastre şi pentru propăşirea acestui înalt institut".

Replica la discursul de recepţie al noului membru al Academiei a fost dată de către secretarul general, Iacob Negruzzi, care a menţionat permanentul interes manifestat de A. Rădulescu pentru istoria dreptului în ţara noastră, dovedit de „studiile ce ai publicat asupra... întemeietorilor dreptului scris în Moldova şi Ţara Românească, în special asupra lui Andronache Donici, asupra logofătului Nestor şi asupra pravilistului Flechtenmacher şi Cristopol, care se consideră drept creatorii legiuirilor Caragea şi Calimachi".

A slujit, de la alegere şi pînă la moarte, cu ştiinţă şi conştiinţă instituţia ce l-a onorat şi pe care a onorat-o, fiind învestit, rînd pe rînd, cu funcţii de conducere: secretar şi preşedinte al secţiei de istorie, vicepreşedinte (ales de 10 ori, prima dată în 1926, ultima oară în 1945) şi preşedinte al Academiei (1946-1948). Concordanţa dintre vorbele şi faptele sale a rămas neumbrită, deoarece de la alegere şi pînă în ultima zi a vieţii, Andrei Rădulescu a înţeles să fie pildă prin strădaniile şi activitatea depusă spre „dezvoltarea culturii noastre şi propăşirea acestei înalte instituţii, mare prin trecutul său, menită să fie şi mai mare în viitor pentru binele şi fala neamului românesc".

Concepția juristului-istoric și...

Viața socială și culturală a poporului român, mentalitățile. și psihologia colectivă sînt socotite de juristul și istoricul Andrei Rădulescu temeiuri ale instituțiilor juridice și ale dezvoltării societății. În întreaga sa activitate științifică, învățatul și modestul, integrul și înțeleptul academician, înaltul magistrat a dovedit, așa cum afirma Barbu Ștefănescu-Delavrancea, în 1916, în raportul alcătuit în vederea decernării premiului „Adamachi" al Academiei române pentru lucrarea *Studii de drept civil*, „acel simț particular al priceperii trecutului cu luptele sociale, cu tendințele seculare, cu moravurile noastre neaoșe, cu obiceiurile pămîntului, cu sufletele curate ale maselor populare și cu străduințele celor bătrîni de a făuri legi, care să fie potrivite cu voința de omenie a poporului român".

Caracterizarea prestigiosului dramaturg și jurist, totodată, care a fost Delavrancea, corespunde pe deplin realității. Nu numai teoretic, ci și în cercetarea concretă juridică-istorică, Andrei Rădulescu s-a străduit să descifreze și să adîncească tainele sufletului poporului român, să-i înțeleagă gîndurile și năzuințele, materializate în rînduielile de drept. Și a descifrat și a adîncit cunoașterea obiceiurilor și datinelor poporului român, confirmînd, prin studiile sale, adevărul mărturisit de cărturarul ardelean din sec. XVIII, Iosif Benkö, că *e mai ușor să smulgi ghioaga din mîinile lui Hercule decît datinile și obiceiurile din conștiința poporului român.*

Andrei Rădulescu dorea realizarea unui corpus de obiceiuri juridice, continuînd la nivel superior și realizînd, în parte, un gînd și o preocupare mai veche a marelui Bogdan Petriceicu-Hasdeu. Întemeietor și îndrumător al școlii științifice a vechiului drept românesc, nescris și scris, Andrei Rădulescu i-a conturat și metodele de cercetare, cu scopul de a înlătura eventuale greșeli, în scopul de a aduce cît mai multă lumină în acest domeniu și în general în trecutul poporului român. Căci în concepția juristului-istoric și a istoricului-jurist exista o legătură organică între dezvoltarea societății și instituțiile juridice, de la cele mai vechi pînă la cele moderne, într-o continuitate neîntreruptă, atît în dreptul scris, cît mai cu seamă în cel nescris, cunoscut și sub caracterizarea de *jus valachicum* sau *lex antiqua* (obiceiul pămîntului).

Urme ale instituțiilor și mai ales ale datinelor și obiceiurilor juridice geto-dace se regăsesc peste veacuri în obiceiurile și datinile poporului român. Și mai numeroase și, totodată, mai valoroase instituții juridice romane, vorbind chiar de spiritul roman al dreptului românesc. Situație ce se poate generaliza la cele mai multe popoare europene, confirmînd caracterizarea judicioasă a lui Marcel Reinhard cu privire la romani: „Mari cuceritori, mai mari organizatori decît cuceritori și mai mari legiuitori decît organizatori". Asemenea instituții, datini și obiceiuri descoperă învățatul jurist și istoric român, Andrei Rădulescu, în organizarea cetelor de răzeși și moșneni, în satele libere ale acestora, ceea ce explică trăinicia și rolul social și militar important al răzeșilor și moșnenilor, element de autohtonie și de rezistență a poporului român în fața vijeliilor și vicisitudinilor ce s-au abătut asupra sa în curgerea vremurilor. Obiceiuri și datini străvechi supraviețuitoare peste secole și milenii și în organizarea familiei, mai ales a familiei mari și mijlocii, formată din mai multe generații viețuitoare în aceeași „pîine", adică gospodărie. Trăinicia peste veacuri și milenii a acestor obiceiuri și datini constituie o dovadă cu privire la valoarea lor etică, morală și de echitate socială, ceea ce îl îndeamnă pe Andrei Rădulescu să se preocupe de cultivarea datinilor bune, parte integrantă a „civilizației rurale", sau a disciplinei pe care el o numește „ruralism".

...a istoricului-jurist

Prețuirea culturii în general și dorința de a-și forma un orizont cultural valoros cantitativ și mai cu seamă calitativ, l-a îndemnat pe tînărul Andrei Rădulescu să urmeze, paralel cu științele juridice (1901-1905), și cursurile Facultății de litere, secția de istorie, cît și filozofia, între anii 1901-1906.

Deoarece istoria dreptului era socotită parte integrantă a istoriei și a științelor sociale, se înțelege cu ușurință interesul juristului Andrei Rădulescu pentru istorie. Încă din vremea studenției, a avut șansa excepțională de a-i avea profesori pe Nicolae Iorga și pe Dimitre Onciul. De ultimul s-a apropiat mai mult, fiind atras de metoda sa critică în studierea și interpretarea fenomenului istoric. Sub o asemenea îndrumare, studentul Andrei Rădulescu a dovedit dragoste, pasiune și talent pentru problemele istorice importante și complexe ale poporului român. Calitățile amintite explică studiile realizate an de an, în cadrul seminarului condus de D. Onciul, fiecare dintre ele răsplătită cu premii de Universitate și de Fundația Universitară. Nu doar lucrări de debut tineresc, ci de serioasă cercetare cu caracter de premieră în problemele respective, care nu și-au pierdut valoarea nici după șapte decenii și jumătate, cu toate că altele au urmat, rod al investigației unor istorici de mare prestigiu, ca N. Iorga, I. Ursu, P. P. Panaitescu și alții. Spre exemplificare și confirmare stă mărturie lucrarea *Războaiele lui Ștefan cel Mare cu turcii*. Două lupte numai, cea de la Podul Înalt și cea de la Războieni, sînt înfățișate pe 90 pagini, pe temeiul izvoarelor primare, narative și diplomatice românești, turcești, bizantine, polone etc. Iar încheierea este un elogiu, pe deplin îndreptățit, al eroului Ștefan cel Mare, care, „avînd ca ideal libertatea țării sale, luptase aproape o jumătate de veac contra tuturor care voiau să i-o răpească...

Ședința Academiei române din 26 mai 1943. În centru *(masa prezidiului)*: 1) *Ion Simionescu (președinte)*; 2) *Alexandru Lapedatu (secretar general)*; 3) *C. Rădulescu-Motru (vicepreședinte)*; 4) *G. Murnu*; 5) *Pr. N.M. Popescu*; 6) *George Enescu*; 7) *Silviu Dragomir*; 8) *N. Bănescu*; 9) *Th. Capidan*; 10) *Lucian Blaga*; 11) *Liviu Rebreanu*; 12) *Grigore Antipa*; 13) *Gh. Ionescu-Sisești*; 14) *Tr. Săvulescu*; 15) *Petre Bogdan*; 16) *Gh. Spacu*; 17) *C.I. Parhon*; 18) *D. Voinov*; 19) *Gh. Macovei*; 20) *L. Mrazec*; 21) *Mihai Ciucă*; 22) *Emil Racoviță*; 23) *D. Pompeiu*; 24) *Ș. Ciobanu*; 25) *Ion Nistor*; 26) *George Brătianu*; 27) *Ioan Lupaș*; 28) *Andrei Rădulescu*; 29) *Victor Slăvescu*; 30) *Ion Petrovici*; 31) *Dimitrie Gusti*; 32) *general Radu R. Rosetti*; 33) *Mihail Sadoveanu*. *Fotografie aflată în fondurile Bibliotecii Academiei R. S. România*.

Marele Ștefan apare într-unul din momentele cele mai critice ale vieții noastre naționale", deoarece „înaintea oștilor lui Mohamed al II-lea cădeau țări după țări și desigur că și țările noastre ar fi ținuturi turcești. În acel moment s-a ivit Ștefan..." De aceea, „oricine judecă cu nepătimire împrejurările de atunci recunoaște cît de mare a fost rolul lui Ștefan", și tot de aceea „uimi pe contemporâni și ne uimește pe noi prin vitejia și prin capacitatea politică și militară, prin măreția personalității sale, în care s-a întrupat tot ce e mai glorios și mai mare pentru neamul românesc".

Dragostea și înțelegerea superioară a cercetării istorice explică preocuparea lui Andrei Rădulescu pentru promovarea cercetării, prin instituționalizarea ei în arhivele străine ce adăpostesc o mulțime de documente de mare importanță pentru istoria poporului român. S-a născut, astfel, proiectul organizării unui Institut român pentru cercetări istorice la Viena. Motivația — susținută și de alte nume de incontestabil prestigiu în viața științifică și culturală românească: Octavian Goga, Sextil Pușcariu, Mihail Sadoveanu, Alexandru Lapedatu, Grigore Antipa — era „explorarea și exploatarea științifică a materialului istoric aflător în arhivele din Viena". Proiectul și-a dovedit însemnătatea, ceea ce explică activitatea din zilele noastre, prin cercetarea organizată de durată, de echipe permanente de specialiști români în arhivele austriace.

Andrei Rădulescu a fost în același timp și un mare profesor. Mai întîi la Facultatea de drept a Universității din București și apoi la Academia de înalte studii comerciale și industriale din același oraș.

Opera lui Andrei Rădulescu a rămas contemporanilor și generațiilor viitoare un îndrumător pentru cercetarea — cu dragoste și pasiune — a trecutului poporului român, pentru cunoașterea și valorificarea gîndirii înaintate juridice românești.

CARTI SOSITE LA REDACTIE

● **IMPERATIVELE DEZARMĂRII** *(sub egida Academiei „Ştefan Gheorghiu" şi a Institutului de ştiinţe politice şi de studiere a problemei naţionale; autori:* **Alexandru Coroianu, Ion Datcu, Ion Nicolae, Mihail Roşianu;** *coordonator* **Serglu Verona***).*

Editura politică, Bucureşti, 1980, 260 pp., 12 lei: *sesiunea specială a Adunăril Generale a O.N.U. consacrată dezarmării (23 mai-1 iulie 1978) în documente şi analize.*

● **Andrei Pippidi — HOMMES ET IDÉES DE SUD-EST EUROPÉEAN À L'AUBE DE L'ÂGE MODERNE.**

Editura Academiei, Bucureşti şi Editions du C.N.R.S., Paris, 1980, 372 pp., 30 lei: *oameni şi idei din sud-estul european în zorii epocii moderne.*

● **CĂLĂTORI STRĂINI DESPRE ŢĂRILE ROMÂNE. VOL. VII** *(volum îngrijit de* **Maria Holban** *— redactor responsabil,* **M.M. Alexandrescu-Dersca Bulgaru, Paul Cernovodeanu***).*

Editura ştiinţifică şi enciclopedică, Bucureşti, 1980, 624 pp., 49 lei: *relatări referitoare la Moldova, Ţara Românească şi Transilvania între 1653 şi 1689.*

● **N. Iorga — CĂLĂTORII PESTE HOTARE** *(ediţie îngrijită, prefaţă şi tabel cronologic de* **Lucian Cursaru***).*

Editura Minerva, Bucureşti, vol, I — 238 pp., vol. II — 290 pp., 10 lei.

● **Marin Badea — GERMANI ÎMPOTRIVA LUI HITLER.**

Editura Dacia, Cluj-Napoca, 264 pp., 7,50 lei; *un capitol de istorie controversat şi, în acelaşi timp, deosebit de complex* (Magazin istoric, *nr. 12/1980*).

● **Constantin Şerban, Nicolae Moisescu — CURTEA DE ARGEŞ ÎN DOCUMENTE.**

Editura Sport-Turism, Bucureşti, 1980, 34 pp., 71 foto, 19 lei: *incursiuni în istoria primei capitale a Ţării Româneşti.*

● **Eugen Popa — ANOTIMPURI CANADIENE.**

Editura Sport-Turism, Bucureşti, 1980, 176 pp., 32 lei.

● **Radu Rosetti — SCRIERI** *(ediţie îngrijită de* **Cătălina Poleacov;** *prefaţă şi note de* **Mircea Anghelescu***).*

Editura Minerva, Bucureşti, 1980, 778 pp., 24 lei: *vezi* Magazin istoric, *nr. 9-12/1980.*

● **Michel de Montaigne — JURNAL DE CĂLĂTORIE** *(traducere, prefaţă, tabel şi note de* **Anca Chrlstodorescu-Fuerea***).*

Editura Sport-Turism, Bucureşti, 1980, 230 pp., 18,50 lei: *însemnările de drumeţie ale celebrului eseist francez din anii 1580-1581 în Elveţia, Germania şi Italia.*

● *Colonel* **Gheorghe D. Stoean — DE LA GRIVIŢA LA VIDIN. 1877-1878.**

Editura militară, Bucureşti, 1980, 228 pp., 8 lei: *prezenţa oştirii române pe cîmpurile de bătălie ale Independenţei.*

● **Mikes Kelemen — SCRISORI DIN TURCIA** *(în româneşte:* **Gelu Păteanu;** *prefaţă:* **Paul Cernovodeanu;** *selecţie, note şi postfaţă:* **Veress Dánlel***).*

Editura Kriterion, Bucureşti, 1980, 302 pp., 15,50 lei: *Imperiul otoman văzut de un literat secui (1680-1761), care l-a însoţit în exil pe principele Transilvaniei Francisc Rákóczi II* (Magazin istoric, *nr. 3/1976*).

● **MEHEDINŢI — ISTORIE ŞI CULTURĂ.**

Drobeta-Turnu Severin, 1980, 672 pp.: *comunicările prezentate la a II-a ediţie a Simpozionului de valorificare a unor documente inedite (Drobeta-Turnu Severin, 19-21 octombrie, 1979).*

● **Ionel Budescu — MONOGRAFIA COMUNEI CÎRLIGELE.**

Vrancea, 1979, 320 pp.: *secole de istorie ale aşezării vrîncene, atestate documentar din 1520.*

PLANSELE NOASTRE

① Tudor Vladimirescu, marele conducător al revoluţiei din 1821. Detaliu dintr-un tablou de C. Ioanid, păstrat în Muzeul Cernica (**De la Simon Bolivar la Tudor Vladimirescu,** p. 12)

② În septembrie 1380, pe cîmpia Kulikovo. Reprezentare contemporană a bătăliei care a avut loc aici, executată de pictorul Mihail Avilov (**Cneazul Dmitri faţă în faţă cu Mamai** p. 46)

③ Intensa viaţă spirituală a aborigenilor australieni se reflectă şi în manifestările lor artistice. **În imagini:** a-b) picturi pe stînci din insula Croker şi Ţara lui Arnhem; c) spectacol complex de muzică, dans şi pantomimă (**Spre Terra Australis Incognita,** p. 55)

④ Miniaturi de excepţională valoare artistică împodobesc codexurile (culegeri de documente) aflate în Arhiva Naţională de la Torre do Tombo, din Lisabona, miniaturi reproduse aici pentru prima dată policrom (**Poezie şi adevăr istoric,** p. 36)

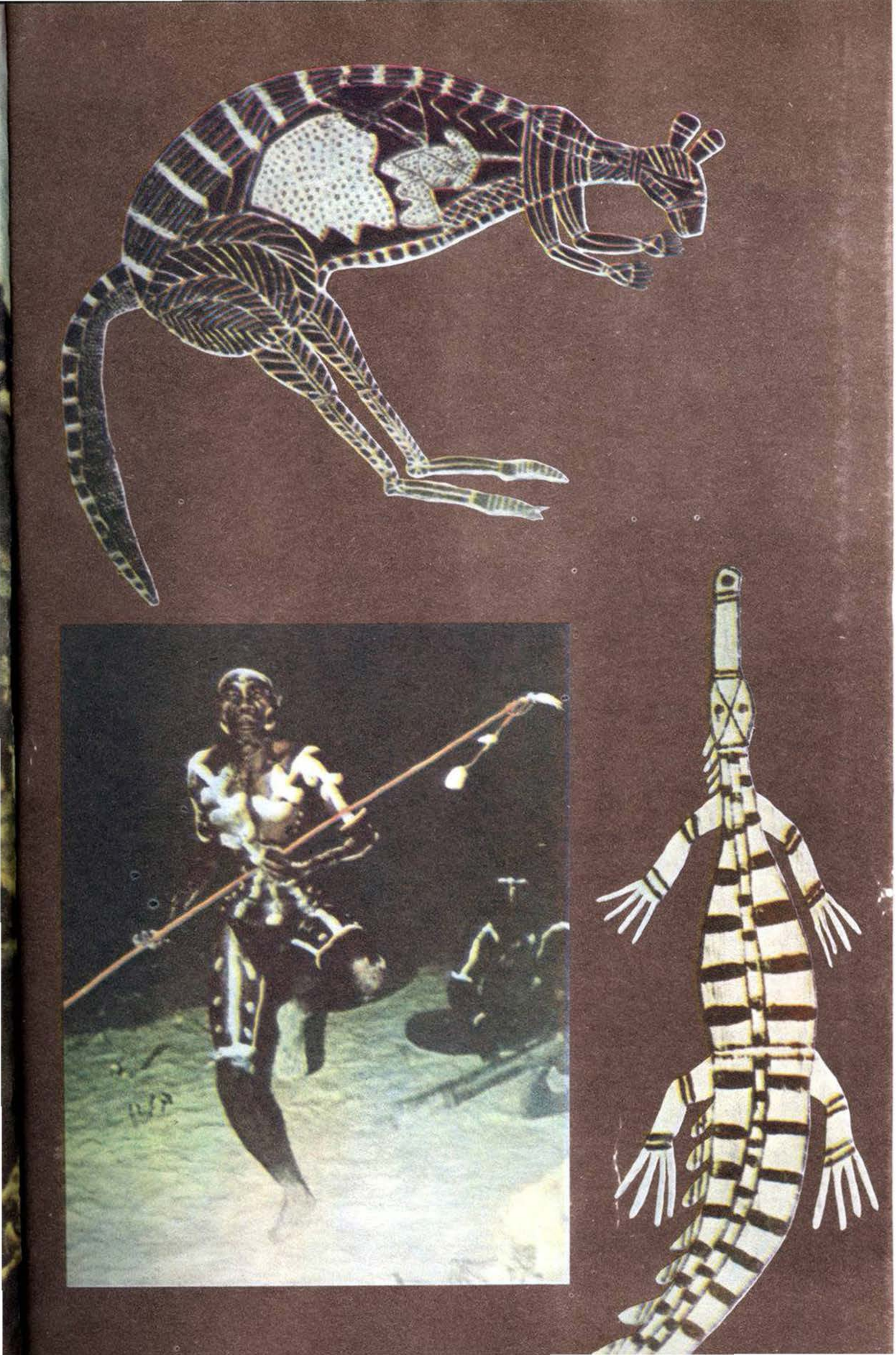

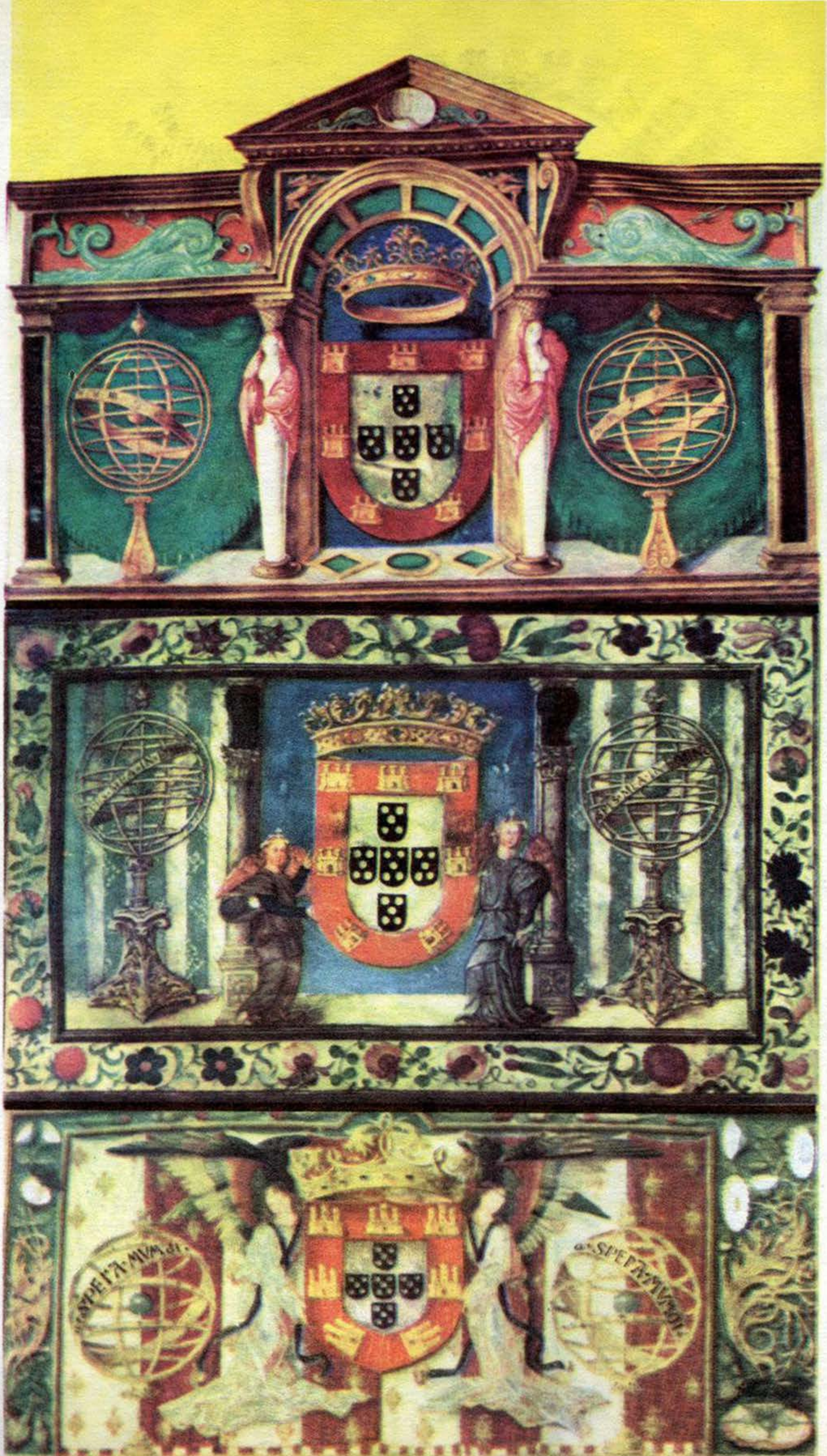

SALONIC: 31 IULIE 1938

CRISTIAN POPIŞTEANU,
ION CALAFETEANU

Izbucnirea celui de-al doilea război mondial a fost precedată şi anunţată de o perioadă istorică deosebit de agitată, marcată de tot mai numeroase violări ale normelor de drept internaţional şi ale clauzelor tratatelor de pace, de extinderea îngrijorătoare a focarelor de tensiune şi conflict. Ca urmare a orientării brutale, agresive, expansioniste a statelor fasciste, rînd pe rînd independenţa şi suveranitatea multor popoare din Europa, Africa şi Asia au fost călcate în picioare de forţele agresive militariste, fasciste şi revanşarde, fără ca statele celelalte să dea la timp o ripostă unită agresorilor pe calea organizării unui sistem eficient de securitate colectivă şi garantare a păcii.

Au existat, totuşi în acei ani şi momente cînd în raporturile internaţionale forţa şi ameninţarea cu forţa au cedat locul dialogului şi negocierilor, iar raţiunea şi pacea, întotdeauna inseparabile, au prevalat în faţa instinctelor agresiunii şi războiului. Exemple semnificative vin să ateste posibilitatea reglementării prin metode paşnice a unor probleme litigioase, chiar foarte delicate, cum erau cele privind modificarea unor prevederi ale tratatelor de pace, cu condiţia ca ele să nu afecteze independenţa, suveranitatea şi integritatea hotarelor naţionale. „Ce este oare lunga istorie a reparaţiunilor — declara Nicolae Titulescu — dacă nu istoria unor revizuiri neîntrerupte şi pacifice a unui capitol din tratatele de pace? Şi cît erau de preferabile aceste discuţiuni, adesea grele şi totdeauna costisitoare, sistemului ce consistă în a spune nu mai aplic legea, pentru a-ţi închipui în urmă că legea nu mai există".

Conferinţa de la Montreux este un exemplu. Guvernul român nu numai că a acceptat cererea guvernului turc privind modificarea regimului internaţional al strîmtorilor Mării Negre stabilit prin Conferinţa de la Lausanne, dar a şi sprijinit-o. „În aceste timpuri, cînd respectul angajamentelor internaţionale este un principiu cu atît mai preţios, cu cît aplicarea lui a devenit mai rară — declara Nicolae Titulescu la deschiderea lucrărilor Conferinţei de la Montreux — Turcia, credincioasă legii, în loc să recurgă la repudierea unilaterală, care poate crea faptul împlinit, dar nu poate niciodată să creeze dreptul, a avut marele merit de a se feri de acest procedeu, alegînd pe acela al căii legale, care necesită consimţămîntul mutual".

Un alt exemplu este acordul de la Salonic dintre ţările Înţelegerii Balcanice şi Bulgaria.

De la crearea Înţelegerii Balcanice, în februarie 1934, ţările membre — Grecia, Iugoslavia, România şi Turcia — au manifestat în mod constant dorinţa unei strînse colaborări cu Bulgaria, s-au pronunţat permanent în favoarea intrării ei în acest Tratat regional defensiv, de cooperare multilaterală, considerînd că interesele ce uneau toate popoarele din Balcani erau mult mai puternice, mai numeroase şi mai importante decît orice neînţelegeri, indiferent de natura lor. Problema a fost reluată în discuţie la sesiunea Consiliului Permanent al Antantei Balcanice de la Ankara (25-27 februarie 1938), cînd miniştrii de externe ai celor patru ţări membre au hotărît în unanimitate să încerce din nou o apropiere de Bulgaria, prin iniţierea unui dialog cu guvernul de la Sofia asupra problemei privind recunoaşterea dreptului Bulgariei de a avea un tratament egal, în materie de armament, cu al vecinilor săi. Această hotărîre luată în 1938 avea în vedere şi recomandările Conferinţei anglo-franco-italiene de la Stresa[1].

Conform celor hotărîte la Conferinţa de la Ankara, Tewfik Rüstü Aras, ministrul de externe al Turciei, aflat în trecere prin capitala Bulgariei, a avut, la 13 mai, o lungă întrevedere cu regele Boris şi premierul Ghiorghi Kiosseivanov. Cu acest prilej, ministrul de externe turc s-a interesat din nou „dacă guvernul bulgar ar înclina să se pună de acord cu Înţelegerea Balcanică, în baza unei declaraţii comune făcută de guvernul bulgar şi de preşedintele în exerciţiu al zisei Înţelegeri, pentru a renunţa de o parte şi de alta la clauzele militare dintre tratatele de pace de la

[1] Conferinţa de la Stresa (Italia), din aprilie 1935, a şefilor de guverne din Franţa, Anglia, Italia a urmărit elaborarea unei politici comune faţă de Germania şi a acceptat propunerea italiană privind modificarea clauzelor militare ale tratatelor de pace privind limitele de înarmare a Austriei, Ungariei, Bulgariei. Statele Micii Înţelegeri şi Înţelegerii Balcanice (Cehoslovacia, Grecia, Iugoslavia, România, Turcia) şi-au precizat punctul de vedere faţă de orice încercare a celor trei puteri de la Stresa de a le impune alte reglementări decît cele realizate de ţările direct interesate pe calea negocierilor politice.

Neuilly[1] și Lausanne[2]", respectiv „a se recunoaște starea de fapt a înarmării Bulgariei, precum și a se admite fortificarea zonelor demilitarizate în schimbul unei colaborări reale și amicale și de dispoziții de bună vecinătate a Bulgariei cu Înțelegerea Balcanică". Atît regele Boris cît și primul ministru Kiosseivanov s-au arătat încîntați de această propunere, exprimîndu-și credința că, în cazul realizării unei astfel de înțelegeri, „soluționarea chestiunilor în suspensie între România și Bulgaria, precum și între Grecia și Bulgaria ar fi extrem de ușurată".

Deși guvernul român era adeptul hotărît al inițierii unor negocieri cu Bulgaria, cele avute în vedere de ministrul de externe al Turciei erau socotite la București încă nesatisfăcătoare pentru obținerea unei colaborări a Bulgariei cu Înțelegerea Balcanică, destinată creșterii încrederii și solidarității între toate statele balcanice, în scopul întăririi păcii, colaborării și securității în regiune și în Europa. Guvernul român și-a precizat oficial punctul de vedere față de conținutul discuțiilor ministrului de externe turc la Sofia atunci cînd miniștrii Greciei și Turciei la București, l-au solicitat. La 28 mai 1938, ministrul de externe român, Nicolae Petrescu-Comnen, a convocat pe reprezentanții țărilor membre ale Înțelegerii Balcanice acreditați la București și le-a comunicat că guvernul român este de acord ca Ioannis Metaxas, primul-ministru și ministru de externe al Greciei, care îndeplinea funcția de președinte al Consiliului Permanent al Înțelegerii Balcanice, să înceapă negocieri cu Bulgaria în numele acestei organizații, dar — a adăugat ministrul român — „cu condițiunea ca aceste conversații să nu se mărginească la egalitatea de drepturi militare, ci și la încheierea unui pact de neagresiune".

O astfel de poziție constructivă dovedea o înțelegere realistă situației de către guvernul român, deoarece renunțarea la restricțiile cu caracter militar conținute în tratatele de la Neuilly și Lausanne și recunoașterea dreptului la înarmare pentru Bulgaria, fără a le completa cu obligația neagresiunii, ar fi putut duce în viitor la stări de tensiune și chiar de conflict în Balcani. Pe de altă parte, încheierea unui acord cu Bulgaria fără menționarea principiului neagresiunii nu ar fi avantajat în mod egal toate părțile interesate. Astfel, în vreme ce Bulgaria, Turcia și Grecia ar fi obținut dreptul să-și amenajeze din punct de vedere militar zonele de la granița comună, iar Iugoslavia avea un pact de amiciție veșnică cu Bulgaria, (încheiat la 24 ianuarie 1937), România nu numai că nu ar fi avut nici un avantaj, dar poziția ei internațională ar fi fost chiar slăbită. Totodată este adevărat că, practic, Bulgaria se înarma deja în acea perioadă, dar guvernul român nu voia să legalizeze această încălcare a acordurilor internaționale, urmărind să obțină — corespunzător situației reale — o altă garanție care să lege țările de respectarea principiilor legalității internaționale.

În această direcție s-au îndreptat în zilele și săptămînile următoare eforturile constante ale diplomației românești. Pînă la urmă, ele au fost încununate de succes. În acordul încheiat la Salonic, la 31 iulie 1938, de Ioannis Metaxas, în numele tuturor statelor membre ale Antantei Balcanice, și de Ghiorghi Kiosseivanov, în numele Bulgariei, se stipula mai întîi în mod expres angajamentul celor cinci state *„de a se abține în relațiile lor mutuale de la orice recurgere la forță, în conformitate cu acordurile la care fiecare dintre aceste state au subscris în privința neagresiunii"* și abia după aceea se arăta hotărîrea lor de a renunța, în ceea ce le privește, „la aplicarea dispozițiilor cuprinse în partea a patra (clauze militare, navale și aeriene) din Tratatul de la Neuilly, precum și la dispozițiunile prevăzute în convenția cu privire la frontiera Traciei, semnată la Lausanne, la 24 iulie 1923". Acordul consemna, de asemenea, atașamentul Bulgariei la „politica de întărire a păcii în Balcani", dorința ei „de a întreține relații de bună vecinătate, încredere și colaborare cu statele balcanice", precum și „spiritul pașnic" și „dorința de colaborare" a statelor Înțelegerii Balcanice față de Bulgaria. Totodată, la Salonic a fost publicat un comunicat în care se vorbea de „etapa istorică", de „perioada de securitate și de înțelegere din peninsulă" pe care acordul urma s-o inaugureze în raporturile dintre cele cinci state și se exprima „speranța legitimă că într-un viitor apropiat acest act s-ar putea bucura de dezvoltări salutare".

În aceeași zi, primul ministru bulgar Ghiorghi Kiosseivanov a trimis o telegramă omologului său român, N. Petrescu-Comnen, în care declara: „Mă bucur de acest fericit eveniment care constituie o nouă dovadă a atașamentului statelor balcanice față de idealul păcii. Actul pe care l-am semnat va marca, sînt convins, începutul unei ere de concordie și de încrezătoare colaborare între Bulgaria și statele Înțelegerii Balcanice, colaborare care va fi o încoronare a sforțărilor noastre pentru prosperitatea popoarelor noastre și pentru întărirea păcii în peninsulă, precum și o contribuție prețioasă la opera generală de pace". În răspunsul său, ministrul afacerilor străine al României aprecia că „Poporul român este fericit de a da, în acest moment istoric, poporului bulgar, o dovadă strălucită de amiciție care deschide orizonturi noi pentru raporturile noastre și reia în același timp nobile și vechi tradiții".

---

[1] Încheiat la 27 noiembrie 1919 între Puterile aliate și asociate și Bulgaria. Prin prevederile sale de ordin militar, tratatul interzicea Bulgariei să aibă o armată mai mare de 20 000 soldați și 13 000 oameni în forțele de poliție, stabilea restricții la anumite categorii de armament și tehnică de luptă (de exemplu, Bulgaria nu avea dreptul la aviație militară); România a semnat tratatul la 10 decemtrie 1919.

[2] Încheiat la 24 iulie 1923 între Anglia, Franța, Italia, Japonia, Grecia, Bulgaria, România, Uniunea Sovietică, Iugoslavia și Turcia, prin care era stabilit regimul strîmtorilor Mării Negre, tratatul prevedea, printre altele, demilitarizarea unor zone vecine strîmtorilor, printre care și Turcia.

Numeroase comentarii apărute în presa română au arătat însemnătatea balcanică și europeană a acordului în împrejurările generale prin care treceau relațiile internaționale, caracterul lui constructiv pacific, au relevat sentimentele de încredere și amiciție ale poporului român față de poporul bulgar vecin, au evidențiat perspectiva pe care acordul o deschidea dezvoltării raporturilor româno-bulgare, colaborării între toate statele din Balcani. În acest sens, într-un articol apărut în ziarul *Semnalul* acordul era apreciat ca „o garanție de pace, de securitate pentru toate statele vecine și prietene, de cît mai strînsă cooperare", o dovadă a angajării popoarelor român și bulgar „pe un drum nou: al păcii și colaborării". Totodată, autorul articolului evidenția semnificația acordului pentru ansamblul raporturilor interbalcanice, exprimîndu-și convingerea că acesta „este, desigur, primul pas spre intrarea și a Bulgariei în Înțelegerea Balcanică".

La rîndul său, cotidianul *Timpul* evidenția faptul că „acordul creează climatul trebuincios unei colaborări mai strînse în viitor. Mîna întinsă de România vecinilor ei de la sud nu este un simplu gest de curtoazie. Etapa de azi va trebui să aibă urmări pe care, în interesul păcii, le dorim din tot sufletul. Iar aceste urmări sînt menite să aducă Bulgaria în Înțelegerea Balcanică, instrument care a făcut dovada strălucită a valorii sale pozitive în atîtea împrejurări dificile, cînd politica ei activă și de strînsă solidaritate s-a afirmat pilduitoare pentru alte puteri". Dreptatea aprecia acordul cu Bulgaria ca pe „un mare succes al Înțelegerii Balcanice în momente cînd în alte regiuni ale globului popoarele se învrăjbesc și se ucid cu nemiluita".

Comentarii asemănătoare, care exprimau dorința de pace a popoarelor balcanice și speranța într-o cît mai strînsă colaborare în viitor între Bulgaria și vecinii săi, au apărut în acele zile și în numeroase publicații din Iugoslavia, Grecia, Turcia, Bulgaria. Astfel, ziarul *Samuprava*, din Belgrad, considera că acordul de la Salonic „proclama politica menținerii bunelor raporturi de vecinătate, colaborarea amicală și politica de pace. În această clipă, cînd în Europa domnește o situație gravă, nu numai că statele balcanice nu aduc dezordine și tulburare în această atmosferă grea, ci, din contră, ele contribuie la pace și la ordine. Balcanii — încheia ziarul — se manifestă astăzi ca protagoniști ai unei politici internaționale constructive". Într-un comentariu diplomatic al Agenției Telegrafice Bulgare de presă se arăta că, prin acordul de la Salonic, „Bulgaria a reglementat relațiile sale. De pe urma acestei reglementări se așteaptă într-un viitor apropiat o nouă dezvoltare a bunelor sale relațiuni". Totodată, în comentariu se sublinia că „guvernul bulgar a stabilit cu statele din Înțelegerea Balcanică o cooperare bazată pe buna vecinătate".

Țările Micii Înțelegeri au salutat imediat la sesiunea de la Bled din august 1938 contribuția pe care acordul de la Salonic o aducea la destinderea și îmbunătățirea relațiilor dintre țările balcanice, apreciindu-se „marele sprijin" pe care el îl aducea „nu numai la întărirea încrederii mutuale și la strîngerea colaborării dintre statele balcanice, dar și la opera comună a păcii generale".

Marea Britanie și Franța, dar îndeosebi prima, au desfășurat o intensă activitate diplomatică în favoarea realizării acordului. Încă din faza incipientă a convorbirilor, ministrul englez în capitala Bulgariei, Rendell, a fost însărcinat să comunice lui Kiosseivanov că guvernul britanic a aflat cu plăcere de contactele Bulgariei cu Înțelegerea Balcanică și că „ar dori să vadă o înțelegere amicală stabilită între părți și aceasta cît mai curînd".

Uniunea Sovietică s-a manifestat, de asemenea, în favoarea apropierii Bulgariei de Înțelegerea Balcanică. Din informațiile Legației române la Moscova rezultă că ministrul Bulgariei în capitala sovietică a fost invitat la Comisariatul Poporului pentru Afacerile Externe, unde Maksim Litvinov i-a arătat că ar fi de dorit ca Bulgaria „în interesul păcii și al Bulgariei însăși..., să-și netezească terenul în vederea intrării în Înțelegerea Balcanică". Acordul de la Salonic s-a bucurat de aprecieri favorabile în presa sovietică, ele corespunzînd dorinței guvernului sovietic „de a contracara acțiunea Germaniei în Balcani".

Puterile Axei au sesizat politica Înțelegerii Balcanice de a iniția o apropiere de Bulgaria și s-au arătat îngrijorate, temîndu-se de o întărire a Înțelegerii Balcanice, ceea ce contravenea intereselor lor în Balcani. Ele au acționat energic ca apropierea Bulgariei de Înțelegerea Balcanică să nu meargă dincolo de cadrul stabilit de acordul din 31 iulie 1938, de la Salonic deoarece ar fi devenit dăunătoare politicii lor în această parte a continentului.

Încheiat într-o perioadă de mari și grave frămîntări internaționale, cînd sub impulsul agresorilor hitleriști pe harta Europei se produseseră deja schimbări importante, iar altele erau în pregătire, acordul de la Salonic era o probă evidentă că statele din Balcani ar fi putut să-și reglementeze între ele, în mod pașnic și fără nici un amestec din afară, probleme politice delicate, chiar dintre cele care nu o dată generaseră disensiuni serioase și stări de tensiune în regiune, pe baza respectării independenței și suveranității naționale, a egalității în drepturi și a avantajului reciproc și avîndu-se în vedere, înainte de toate, ceea ce le unea, interesele lor fundamentale comune. În perioada care a urmat, diplomația românească, plecînd de la încrederea rea izată între țările balcanice în urma acordului de la Salonic, a militat pentru realizarea unei politici de rezistență a tuturor statelor din Balcani în fața primejdiei pe care o reprezenta politica expansionistă și agresivă a puterilor Axei pentru independența și suveranitatea lor, pentru însăși existența lor națională.

Cîteva luni în urmă, cu ocazia unei vizite în ţara noastră, Maria Pereira da Costa, cercetătoare la Arhiva naţională de la Torre do Tombo[1], din Lisabona, a ţinut o comunicare la Universitatea din Bucureşti avînd ca temă viaţa şi opera marelui poet portughez Luis Vaz de Camões, prin pana căruia Portugalia a contribuit la îmbogăţirea tezaurului literaturii universale şi în acelaşi timp, la îmbogăţirea istoriei. Principala operă a lui Camões, poemul în zece cînturi *Lusiada* cuprinde cincisprezece secole de istorie.

În cei opt ani cît a mai trăit după publicarea lucrării *Os Lusiadas* (1572), Camões, a cărui viaţă a fost greu încercată, a avut bucuria de a-şi vedea încă o dată epopeea reeditată. În 1580, anul morţii poetului, armata spaniolă, condusă de ducele de Alba — guvernatorul de tristă memorie al Ţărilor de Jos (1567-1573)[2] — a ocupat Portugalia, Filip II al Spaniei devenind şi rege al Portugaliei sub numele de Filip I (1580-1598). Timp de şase decenii cît a durat ocupaţia, opera lui Camões, considerată simbol al patriotismului, a văzut lumina tiparului de încă 28 ori. Apoi, numărul ediţiilor a continuat să crească vertiginos, ca şi faima celui pe care Lope de Vega îl numise „prinţ al poeţilor", iar cititorii îl considerau drept cel mai mare poet naţional.

Maria Pereira da Costa, lucrînd la Arhiva naţională de la Torre do Tombo, a avut posibilitatea de a studia unele documente care aduc date noi privind epoca istorică în care a trăit şi creat poetul portughez. În paginile ce urmează, publicăm cîteva fragmente din comunicarea menţionată. Titlul şi subtitlurile aparţin redacţiei Magazin istoric.

A.M.Ş.

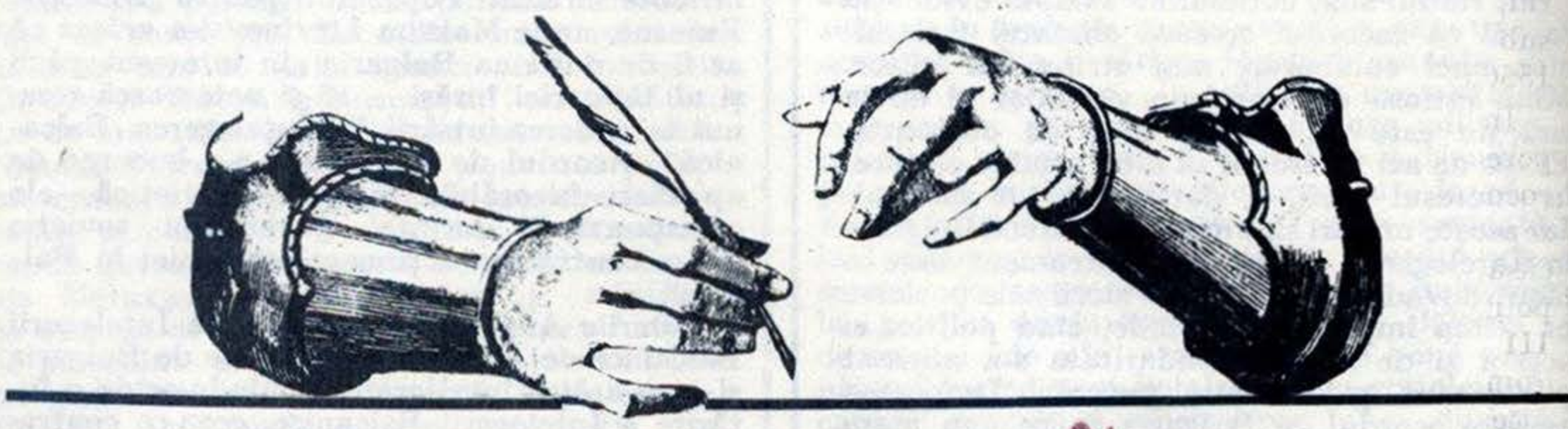

LUIS VAZ DE CAMÕES

Poezie şi adevăr istoric

MARIA PEREIRA DA COSTA,
Lisabona

Secolul XVI, în care a trăit Camões, a rămas consemnat în istorie drept „secolul de aur", secolul marilor descoperiri geografice şi al titanilor Renaşterii. Dar, în pofida nimbului care îl înconjură, acest răstimp a fost marcat, în Peninsula Iberică, nu numai de o mare vitalitate şi de un deosebit dinamism, ci şi de profunde tensiuni politice interne şi externe. Pentru a schiţa, în linii generale, cadrul istoric în care a fost concepută epopeea *Os Lusiadas*, trebuie să ne reîntoarcem în timp pînă la domnia regelui Portugaliei Manuel I (1495-1521), supranumit „cel Norocos" şi care se autointitula „Stăpînitor al cuceririlor, navigaţiei şi comerţului cu India, Etiopia, Arabia şi Persia". Perioada în care a domnit el şi urmaşii săi a reprezentat apogeul puterii portughezilor atît în ţara lor, consolidată după sfîrşitul Reconquistei (1492), cît şi în coloniile întemeiate în Lumea Nouă, consecinţă a marilor descoperiri geografice (călătoria lui Vasco da Gama în India, 1497-1498; descoperirea Braziliei de către Pedro Alvarez Cabral, 1500; înconjurul lumii făcut de Magellan, 1519-1522).

„Bătălia celor trei regi"

Legat de Spania prin interesele comune de apărare a teritoriilor de peste mări, aşa cum fuseseră stabilite prin Tratatul de la Tordesillas (1494), Manuel trăgea nădejdea de a pune întreaga peninsulă sub stăpînirea Casei de Aviz (1383-1580), al cărei reprezentant era. În această idee, el a

[1-2] *Magazin istoric*, nr. 2/1980; 4/1978.

luat-o de soție pe Isabela, fiica cea mai mare a regelui și reginei Spaniei, Ferdinand și Isabela. În 1498, regina Portugaliei a murit dînd naștere unui fiu, Miguel da Paz, proclamat moștenitor al tronului Portugaliei, Castiliei și Aragonului. Moartea timpurie a infantelui l-a determinat pe Manuel s-o ia în căsătorie pe Maria, sora fostei sale neveste. Dar, în 1517, regele a rămas din nou văduv. Urmărindu-și cu tenacitate politica de alianțe matrimoniale, pentru a asigura descendenților săi și coroana Spaniei, el s-a recăsătorit, pentru a treia oară, cu Eleanor, sora lui Carol Quintul, devenit rege al Spaniei sub numele de Carol I (1516-1556).

În pofida eforturilor și... a poreclei sale, Manuel cel Norocos nu a apucat să-și realizeze țelurile. Au continuat însă căsătoriile dictate de interese politice. Succesorul său, João III (1521-1557) — în timpul domniei căruia s-a născut Camões, în anul 1524 sau 1525, nu se știe precis — timid și bisericos din fire, s-a lăsat dominat întru totul de soția lui, Caterina,de asemenea soră a lui Carol Quintul. Bigotă, Caterina l-a influențat să sprijine introducerea Inchiziției[1] în Portugalia (1536), primul autodafe avînd loc în 1540.

Cel mai mare dintre fiii lui João, Sebastian, nu avea decît trei ani cînd s-a urcat pe tron. Încă din tinerețe, el a început să fie obsedat, din cauza fanatismului lui religios cultivat cu asiduitate de mama sa Caterina, de ideea unei cruciade împotriva musulmanilor din Maroc. Plecîndu-și urechea la toate lingușirile, Sebastian ajunsese să nu mai aibă nici o îndoială în privința puterii sale. Pregătirile expediției au durat doi ani. În iunie 1578, armata portugheză, cu regele în frunte, a pornit spre Larache, port pe coasta marocană; la 4 august 1578, în „bătălia celor trei regi", de la al-Kasr al-Kabir — localitate situată la 25 km est de orașul Fès — armata portugheză a suferit o înfrîngere zdrobitoare. Se spune că în afară de rege, 8 000 oșteni au murit pe cîmpul de luptă, 15 000 au fost luați prizonieri, numai o mînă de oameni reușind să scape.

Poziția Portugaliei devenise șubredă și defensivă. În 31 ianuarie 1580, cînd unchiul și succesorul lui Sebastian, regele, cardinalul și marele inchizitor Henriques a murit, Filip II al Spaniei a somat autoritățile din Portugalia să i se supună. Era anul morții poetului; o metaforă la scara istoriei. Anul întreruperii

unei vieți coincidea cu întreruperea, pentru șase decenii, a independenței unui popor.

Lusiada...

Luis Vaz de Camões a cunoscut, din proprie experiență unele evenimente. Altele i-au fost relatate, deoarece călătoriile îndelungate, îndatoririle de militar sau funcționar în coloniile Portugaliei l-au ținut timp de 17 ani departe de țară. Epopeea scrisă de el, apreciată drept un izvor prețios pentru cunoașterea vieții poporului portughez și a întemeierii imperiului colonial, nu se mărginește însă la epoca contemporană lui. *Os Lusiadas*, axată pe firul epic al călătoriei plină de peripeții întreprinsă de Vasco da Gama[2] (cu care Camões se înrudea în linie maternă), evocă întreaga istorie a patriei, de la întemeierea ei legendară de către Lusus, fiul lui Bacchus, considerat strămoșul mitic al lusitanilor, pînă la oamenii și faptele trăite de autor. Posesor al unei vaste culturi — însușită, în parte, după cum spune o tradiție încă neconfirmată de documente, la Universitatea din Coimbra — ce se oglindește în întreaga sa operă, Camões a folosit ca principal izvor istoric *Cronica* lui Juan de Barros, scrisă în timpul domniei lui João III și intitulată *Istoria cuceririlor portugheze dincolo de mări.*

În cele zece cînturi ale *Lusiadei*, mitologia, geografia și istoria se întrepătrund dînd naștere unui poem unic în felul său. Printre faptele evocate se găsește și povestea lui Inês de Castro, considerată, ca și Didona lui Vergiliu sau Julieta lui Shakespeare, simbolul iubirii tragice. Într-o vreme cînd sentimentele erau total ignorate în încheierea unei căsătorii, dragostea adevărată dintre Inês și Pedro, care au încercat — zadarnic — să înfrîngă toate piedicile, a devenit și mai impresionantă prin omenescul ei. Și, firesc, Camões nu a trecut nepăsător pe lîngă acest izvor atît de bogat în poezie ca și în istorie. Despre eroina poetului documentele spun următoarele: de origine spaniolă, Inês a însoțit-o în Portugalia pe prințesa Constança de Castilia, venită, în 1336, să se mărite cu viitorul moștenitor al Coroanei portugheze, Pedro, fiul lui Afonso IV (1325-1357). Dar, curînd după nuntă, Pedro s-a îndrăgostit nebunește de Inês. În 1345, Constança

[1-2] *Magazin istoric*, nr. 7-8/1969; 1/1969.

a murit, iar Pedro, credincios simțămintelor sale, mai puternice decît interesele politice, s-a căsătorit în taină cu fosta doamnă de onoare a răposatei. Cînd regele Afonso IV a aflat despre cele întîmplate, nutrind alte planuri matrimoniale pentru fiul său, a decis să pună capăt acestei legături. El a tocmit trei oameni de încredere s-o ucidă pe Inês. Era în anul 1355. În 1357, Pedro s-a urcat pe tronul Portugaliei, ca Pedro I (istoriografia îl menționează ca Pedro cel Crud) iar prima lui grijă a fost să se răzbune pe ucigași. Doi dintre ei au fost prinși și omorîți în torturi îngrozitoare. În continuare, Camões, preluînd o serie de tradiții, care circulau în legătură cu evenimentele petrecute în urmă cu mai mult de două veacuri, povestește că Pedro a dezgropat-o pe iubita lui (adevăr sau ficțiune?) și, îmbrăcînd-o în veșminte regale, a așezat-o pe tron obligînd întreaga curte să-i presteze omagii ca unei suverane.

...și autorul ei

Singura descriere, mai mult sau mai puțin autentică, despre autorul acestui poem, care există, ne-a fost lăsată de unul dintre primii săi biografi, portughezul Manuel Severim de Faria: „nu prea înalt de statură, cu o constituție robustă, o față aspră cu căutătura încruntată, nasul lung și coroiat, un ochi pierdut, în tinerețe, pe cîmpul de luptă, părul blond-roșcat; maniere nu tocmai elegante, dar capabil să întrețină o conversație aleasă și spirituală". Conform aluziilor la propria sa viață strecurate printre versurile *Lusiadei*, se presupune că și-a petrecut cîțiva ani în posesiunile portugheze din Maroc. Dar nu este sigur dacă a fost trimis acolo în exil, pentru ca o doamnă din înalta societate să fie salvată de asiduitățile lui, sau, de bunăvoie, a urmat calea aleasă de mulți tineri din aristocrație care, prin curajoase fapte de arme împotriva maurilor, ajungeau să dobîndească protecția regelui. Perioada aventuroasă petrecută după ce s-a reîntors la Lisabona s-a sfîrșit cu aruncarea lui în temniță din cauza unei încăierări în cursul căreia unul din oamenii regelui a fost ucis. Grațierea acordată de João III, în 1553, lasă să se înțeleagă că poetul a plecat în India ca trimis al său și nu ca să ispășească vreo pedeapsă, deși nu există nici un act care să ateste acest lucru.

Ajuns la Goa, pe coasta sud-vestică a Indiei, reședința viceregilor Indiilor Portugheze poetul este izbit de marea corupție a moravurilor din bogata și strălucita cetate, de sălbatica exploatare a țării. Francesco Baretto, viceregele portughez, se simte vizat de satira în care Camões își exprima simțămintele, intitulată *Disparatas da India*, și ordonă încarcerarea și apoi surghiunirea lui în îndepărtatele insule Moluce. Succesorul lui Baretto, Constantino de Bragança, a încercat să repare întrucîtva nedreptatea făcută lui Camões, numindu-l într-un post la Macao (Aomen), vestitul oraș de pe țărmul de sud al Chinei, unde portughezii construiseră antrepozite uriașe. Amintirea lui Camões a fost păstrată vie pînă în zilele noastre la Macao, localnicii arătînd cu mîndrie vizitatorilor grota, din apropierea oceanului, unde poetul se retrăgea pentru a lucra la capodopera sa, sau pentru a compune poezii.

După numeroase peripeții, la sfîrșitul anului 1569, Camões pune din nou piciorul pe pămîntul Portugaliei, tot atît de sărac precum plecase, deoarece în versurile sale revin adesea lamentații în privința nenorocului și persecuțiilor pe care le-a avut de îndurat. Pe tronul țării domnea Sebastian, ieșit de curînd de sub regența mamei sale Caterina, fervență susținătoare a Inchiziției. Camões dă glas sentimentelor întregului popor cerînd regelui, în epilogul cîntului X, să curme teroarea instituită de puternica și cruda instituție.

În 1572, poetul reușește să obțină o pensie din partea Casei Regale pentru serviciile aduse în India și nu datorită publicării *Lusiadei* (dedicată, dealtfel, regelui Sebastian) cum afirmă unele lucrări.

Unii comentatori au relevat faptul că, în 1578, Camões nu s-a aflat printre poeții aleși să-l însoțească pe regele Sebastian în nordul Africii, pentru a elogia în versuri campania condusă de el, deși, în ultima strofă a *Lusiadei*, autorul se oferise să-și instruneze încă o dată lira pentru a-i proslăvi isprăvile. Ei consideră că Luis Vaz de Camões a fost nedreptățit; dar, poate, el era prea bolnav ca să poată pleca în călătorie și astfel a fost cruțat de sfîrșitul îngrozitor al tuturor celorlalți, care au pierit în bătălia dezastruoasă de la al-Kasr al-Kabir alături de nobilime și de regele însuși.

A murit însă doi ani mai tîrziu. Mormîntul său din biserica „Sf. Ana", din Lisabona, a dispărut sub dărîmături în urma marelui cutremur de pămînt din 1755[1]. Cu ocazia celui de-al treilea centenar al morții lui Camões, în 1880, osemintele i-au fost strămutate, în cadrul unei măreți ceremonii la care au participat personalități de vază din Portugalia și din alte țări, într-un impresionant cavou în stil gotic.

Astăzi, sarcofagul cu statuia culcată a poetului poate fi văzut alături de acela al lui Vasco, eroul lui, în mănăstirea Ieronimilor, înălțată de regele Manuel cel Norocos pe locul din care, în 1497, Vasco da Gama plecase spre Indii.

În românește de
Ana VĂDEANU

[1] *Magazin istoric*, nr. 7/1977.

Dave şi stăpînii lor

RADOVANU

DONE ŞERBĂNESCU,
Muzeul de arheologie, Oltenita

Una din puternicele cetăţi geto-dacice din zona Cîmpiei Munteniei este dava de la Radovanu, judeţul Călăraşi.

Locul pe care s-a aflat această cetate, un promontoriu de formă triunghiulară — care se vede astăzi în partea de sud-est a comunei — creat prin erozlune din terasa înaltă a rîului Argeş, este cunoscut de localnici sub numele de „Gorgana a doua". Iniţial, cetatea a fost separată de restul terasei printr-un şanţ de apărare, adîncit apoi de apele căzute din precipitaţii. Pantele abrupte, greu accesibile au oferit acestei dave o excelentă apărare naturală, căreia oamenii i-au adăugat o palisadă şi un şanţ cu o adîncime ce ajungea pînă la patru metri. Cu timpul, aşa cum s-a constatat în timpul săpăturilor arheologice, s-a renunţat la sistemul suplimentar de apărare. În jurul reşedinţei căpeteniei — acropola — pe o suprafaţă de cîteva hectare se întindea aşezarea civilă.

În incinta întărită, s-a cercetat aproximativ o treime din suprafaţă, constatîndu-se existenţa a două straturi de cultură, primul datînd din perioada de sfîrşit a epocii bronzului (sec. XV-XII î.e.n.), iar cel de-al doilea din perioada geto-dacică. Începuturile aşezării geto-dacice datează din sec. III î.e.n., dar promontoriul începe să fie intens locuit şi fortificat din primele decenii ale sec. II î.e.n.

Locuinţele de formă rectangulară au fost construite — conform tradiţiei păstrate din epoca neolitică — din pari groşi bătuţi în pămînt, împletiţi cu nuiele şi lipiţi cu lut, care avea în compoziţie pale şi pleavă. Pereţii caselor, bine neteziţi, erau spoiţi. Acoperişurile, în două ape, erau din stuf sau pale. În stratul de cultură a fost descoperită o cantitate apreciabilă de ţigle şi olane, ceea ce atestă că una din locuinţe, care reprezenta o importanţă deosebită — probabil locuinţa căpeteniei sau un locaş de cult — a fost acoperită cu astfel de materiale de construcţie.

În locuinţe s-au descoperit vetre de formă rotundă sau ovală, iar în două dintre ele, de dimensiuni mai mari, vetre ornamentate. Deoarece în inventarul acestor două locuinţe s-au găsit vase de o formă deosebită, care, după părerea unor cercetători, erau vase de cult, iar în preajma lor s-au identificat gropi cu depuneri rituale, considerăm că ne aflăm în faţa unor sanctuare şi că dava de la Radovanu a fost un important centru religios al lumii geto-dacice de pe cursul inferior al rîului Argeş.

Într-o altă locuinţă au fost scoase la iveală creuzete, tipare, dornuri, dălţi de dimensiuni mici cu gura curbată, resturi de metal şi zgură, materiale ce dovedesc că locuinţa a aparţinut unui bijutier ce-şi ornamenta obiectele de podoabă sau vasele de metal pe care le făurea. Operaţia era făcută cu ajutorul unei ştanţe din bronz ce avea reprezentat în relief chipul zeiţei Atena Partenos. Descoperirea acestui atelier ridică firească întrebare dacă nu cumva, la Radovanu, s-au bătut monede, aşa cum s-a constatat în unele dave în care s-au găsit asemenea unelte.

Inventarul locuinţelor, foarte bogat şi variat, cuprindea obiecte şi unelte din fier (seceri, cosoare, cuţite, dălţi de tîmplărie, pinteni, pumnale, vîrfuri şi călcîie de lănci, vîrfuri de săgeţi etc.). Nu lipsesc nici uneltele din bronz sau din piatră (rîşniţe de formă conică, zdrobitoare) şi nici cele din os (mînere de cuţite şi pumnale, împungătoare, ace ş.a.m.d.). Se văd de asemenea, greutăţi pentru fus, greutăţi pentru războaiele de ţesut sau plasele de pescuit, lustruitoarele sau modelatoarele de vase.

Se cuvin menţionate şi unele cioburi rotunjite, aşa-numitele *ostrakoane*, care serveau fie ca fişe de vot, fie ca jetoane pentru unele jocuri de societate — constituind aşadar mărturii preţioase privind unele aspecte ale vieţii strămoşilor noştri.

Între obiectele descoperite, majoritatea o constituie vasele din lut de diferite forme şi mărimi, lucrate cu mîna sau la roata olarului, lustruite sau nu, deseori decorate cu mult gust, arse la roşu sau la cenuşiu. Ceramica, în cea mai mare parte asemănătoare cu aceea descoperită în alte aşezări şi cetăţi contemporane dovedeşte încă o dată unitatea culturii materiale ge-

to-dacice. Dintre piesele cele mai răspîndite menționăm numeroase fragmente de cupe geto-dacice cu decor în relief, precum și tipare pentru făurirea acestora, descoperiri care dovedesc că și dava de la Radovanu a fost un important centru meșteșugăresc unde se produceau asemenea vase apreciate și căutate în întreaga lume geto-dacică.

Devenind viticultori, geto-dacii de la Radovanu își păstrau și își vindeau produsele viticole în amfore arse la roșu, care imitau amforele din insulele grecești Cos sau Rhodos. Ca „marcă a fabricii" aceste amfore purtau ștampile care, în loc de scriere, aveau motive decorative, de aceea sînt cunoscute sub numele de „ștampile anepigrafice".

O atenție deosebită merită descoperirea unui obiect metalic, asemănător unei eprubete, în care se afla o linguriță cu coadă lungă; se pare că eprubeta servea la păstrarea și administrarea unei licori sau pomezi tămăduitoare. Un alt obiect, din bronz de formă cilindrică, cu un capăt lățit în formă triunghiulară, cu tăiș asemănător unui bisturiu, și cu celălalt capăt îngroșat, de formă conică și ascuțit, putea servi la intervenții chirurgicale, ca incizii, drenări și cauterizări. Aceste piese reprezintă mărturii prețioase privind îndeletniciri mai rar evidențiate de descoperirile arheologice. Intensitatea comerțului practicat de locuitorii acestei așezări este ilustrată de numeroasele vase și obiecte de podoabă de import, de monedele grecești și romane, dar și de monedele geto-dacice. S-au găsit monede de bronz emise de cetatea Callatis, tetradrahme de argint din insula Thasos, denari romani republicani, drahme de argint, didrahme dacice de tip Vîrteju-București și Înoteşti-Răcoasa.

Importantele descoperiri arheologice de la Radovanu relevă că aici s-a aflat centrul economic, politic, comercial și cultural al unui trib sau uniuni de triburi de pe cursul inferior al rîului Argeș în sec. II-I î.e.n.

Al IX-lea Congres internațional al arhivelor

Dezvoltarea pe care a luat-o arhivistica, mai ales în ultimele decenii, locul pe care această știință auxiliară a istoriei îl ocupă în contextul culturii contemporane constituie dovezi incontestabile ale importanței deosebite pe care o au arhivele pentru istoria fiecărui popor, rolul pe care îl joacă în viața noțiunilor.

Un moment important în activitatea arhivistică l-a constituit cel de-al IX-lea Congres internațional al arhivelor, organizat la Londra între 15-19 septembrie 1980 de către Consiliul internațional al arhivelor, sub egida U.N.E.S.C.O. Congresul o reunit 900 reprezentanți ai arhivelor din 80 țări, precum și reprezentanți ai mai multor organisme profesionale pe profile similare.

Această manifestare, care a marcat și împlinirea a 30 ani de la congresul inaugural, ținut la Paris în 1950, a dezbătut două teme generale: „Folosirea științifică a arhivelor" și „Consiliul internațional al arhivelor — realizări și perspective". Schimbul de opinii în problema utilizării arhivelor a dus la concluzia că se impune o mai intensă punere în valoare a documentelor în domeniul tehnico-economic în vederea descoperirii de noi surse de materii prime și energie, în reconstrucția și dezvoltarea orașelor, în restaurarea monumentelor de artă, precum și în elaborarea unor studii cu privire la inundații și cutremure, în scopul prevenirii acestor calamități sau a atenuării efectelor lor distrugătoare.

În intervenția sa, delegația română a subliniat marile progrese înregistrate în țara noastră, îndeosebi în ultimii 15 ani, în domeniul științelor sociale, ca și în activitatea arhivistică. În această perioadă, un număr sporit de cercetători români și de peste hotare au putut utiliza din plin bogatul tezaur documentar al fondului arhivistic din țara noastră.

În cadrul celei de-a doua teme generale, Congresul a dezbătut activitatea Consiliului internațional al arhivelor în cei 30 ani de existență și perspectivele sale de dezvoltare. În acest sens, participanții au dezbătut progresele obținute pe plan mondial și au analizat prioritățile pe care forumul internațional al arhivelor trebuie să le aibă în vedere în următorii ani. S-a relevat faptul că, sprijinit de U.N.E.S.C.O. și în cooperare cu alte organizații internaționale, Consiliul internațional al arhivelor a inițiat o serie de proiecte de sprijinire a arhivelor din țările în curs de dezvoltare, precum și pentru elaborarea unor lucrări importante în cunoașterea istoriei civilizației universale ca, de exemplu: Ghidul izvoarelor civilizației Africii, Asiei și Oceaniei, Ghidul surselor referitoare la Balcani, *ca și a unor publicații de specialitate, manuale, dicționare și tratate de arhivistică.*

În intervenția prezentată, delegația română a subliniat necesitatea ca, în viitor, Consiliul internațional al arhivelor să-și lărgească colaborarea cu Comitetul internațional de științe istorice și să militeze și mai activ pentru facilitarea accesului la documentele care servesc noțiunilor pentru apărarea independenței și suveranității lor, pentru propășirea tuturor statelor lumii.

În încheierea lucrărilor, congresul a făcut mai multe recomandări referitoare la perfecționarea și specializarea profesională, păstrarea și conservarea documentelor, lărgirea accesului în arhive, microfilmarea pentru fondul de asigurare a documentelor de valoare etc.

Ionel GAL,
directorul general al Arhivelor Statului

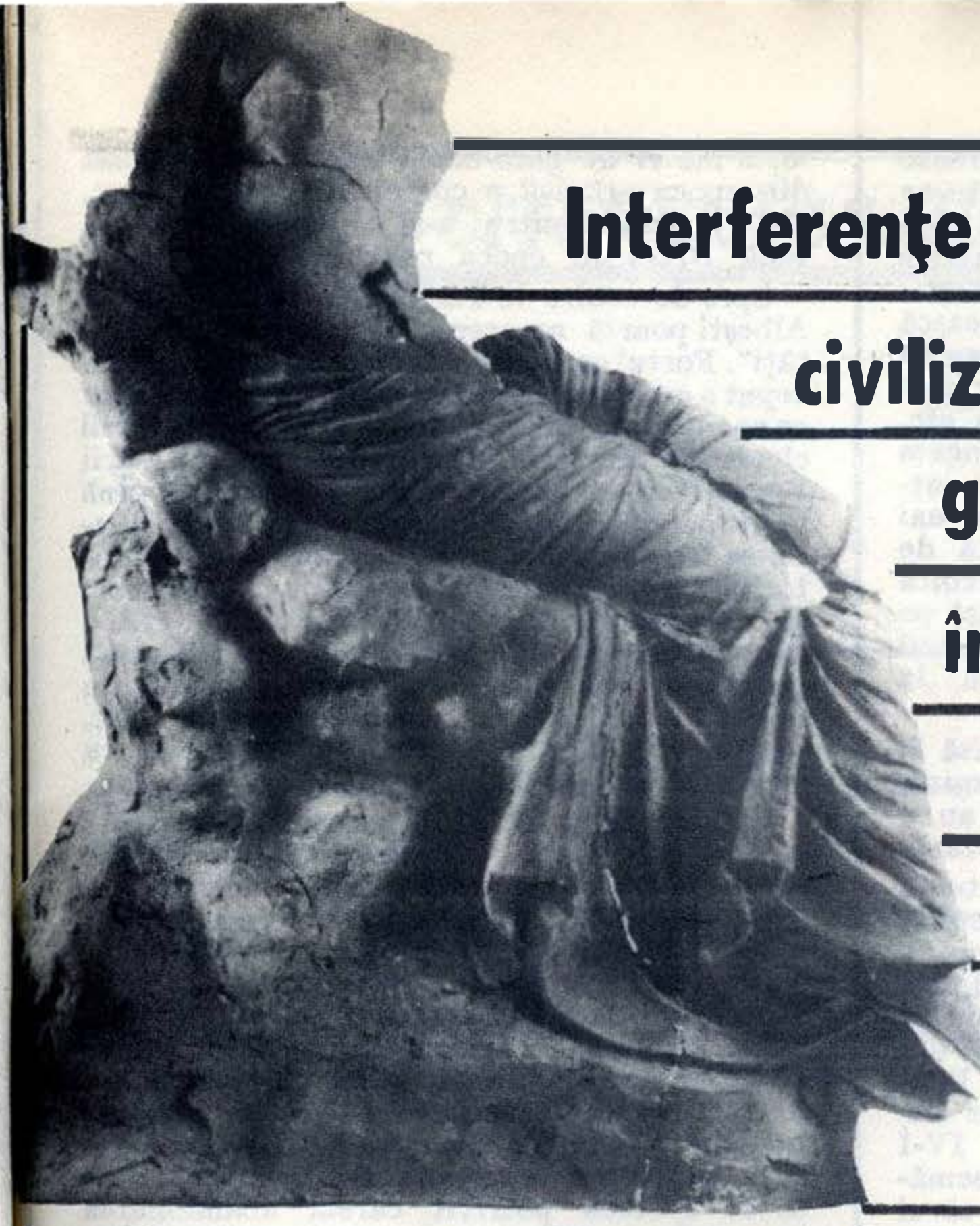

Interferenţe între civilizaţiile geto-dacă şi greacă în Dobrogea

„ORAŞUL" DIN TERITORIUL RURAL AL CALLATISULUI

Dr. ADRIAN RĂDULESCU, MARIA BĂRBULESCU, VALERIU GEORGESCU,

Muzeul naţional de Istorie şi arheologie, Constanţa

La 2 km distanţă de actualul centru civic al comunei Albeşti, localitate situată în partea meridională a Dobrogei, la 15 km vest de oraşul Mangalia — vechea cetate clasică a Callatisului, — au fost descoperite, prin cercetările arheologice începute în anul 1971, vestigiile unela dintre cele mai interesante aşezări ale Dobrogei antice. Este vorba despre o cetate ce se întinde pe o suprafaţă de zece hectare, pe înălţimea unei coline apărată la nord-vest de ripe naturale, adînci — în realitate făgaşurile unor riuri azi dispărute, dar care, în antichitatea îndepărtată, au înlesnit fundarea aşezării şi vieţuirea oamenilor.

Deşi cercetările sînt departe de a fi încheiate, investigaţiile făcute pînă acum permit formularea unor ipoteze de certă valoare istorică. Mai întîi trebuie precizat că la Albeşti au existat două incinte, una datînd din sec. IV. î.e.n., cealaltă, mult mai bine păstrată, de la mijlocul sec. IV î.e.n. În ambele situaţii, pentru înălţarea zidurilor a fost necesară mai întîi nivelarea stîncii de pe platou. Operaţia s-a realizat după procedeele tehnice specifice vremii: într-o rigolă adîncă de 0,30 m şi largă de circa 2 m a fost aşezat soclul egalizator, format din blocuri mari de piatră, semifăţuite. Peste acesta a fost ridicată temelia propriu-zisă şi zidul — construite după sistemul arhitectonic grecesc, aşa cum îl descrie celebrul arhitect al antichităţii Vitruvius: între paramentul exterior şi cel interior, ambele realizate din aceleaşi categorii de pietre, se aşeza emplectonul (materialul de umplutură), — o masă de pietre de diferite forme legate cu pămînt.

Cea de-a doua incintă, de formă aproximativ pătrată are, în colţul de sud-vest un turn de apărare. În interiorul fortificaţiei şi pe lîngă ea sînt numeroase alte construcţii: una de interes public, cu ziduri masive; cea de-a doua

În imagini: statuetă descoperită la Albeşti şi efigie de pe o monedă callatiană

categorie de construcţii cuprinde numeroase locuinţe, cele mai multe dintre ele oferindu-ne un inestimabil inventar arheologic. Pînă acum au fost scoase la lumină vase ceramice de uz comun, fie autohtone, fie greceşti: căţui, opaiţe, amfore de provenienţă grecească import te, greutăţi de pămînt ars pentru războiul de ţesut — în forma unor trunchiuri de piramidă —, unelte de metal şi os etc. Între obiectele de ceramică greceşti distingem numeroase farfurii, vase cu două toarte (kantharoi) şi lekitoi cu lac negru (firnis). A mai fost descoperită şi o splendidă statuetă de *terracota*, executată cu multă grijă; reprezintă o femeie cu bustul gol, stînd maiestuoasă pe un fotoliu; îmbrăcămintea drapată, formînd pliuri, acoperă numai picioarele pînă la glezne.

Cele două monede, una de bronz, emisă la Callatis în anul 250 î.e.n. şi o alta din argint, tot callatiană, dar din sec. IV. î.e.n. au o importanţă deosebită pentru datarea aşezării.

Fixarea limitelor cronologice de existenţă istorică a aşezării de la Albeşti se poate stabili şi cu ajutorul ştampilelor de pe amfore. Cele 110 exemplare cunoscute pînă acum provin din centre de producţie bine determinate de cercetători; 45 amfore din Sinope, 19 din Rhodos, 7 din Thasos, 17 din Heracleea Pontică, 6 din Cnidos, 5 din Cos, 1 din Paros etc. Toate se încadrează cronologic în sec. IV-I î.e.n. Raportul numeric semnalat este asemănător cu cel din Callatis — cetatea în al cărui teritoriu rural se circumscria şi aşezarea de la Albeşti.

Bogăţia materialului ceramic autohton şi grecesc, datat între limitele mijlocului sec. III î.e.n. şi prima jumătate a sec. I î.e.n. ne demonstrează că, în acest interval, aşezarea a cunoscut maxima sa dezvoltare. Aceasta ne arată că în ciuda războiului din anul 260 î.e.n. între coaliţia histro-callatiană şi Bysantion, avînd drept scop controlul asupra emporiului (aşezării negustoreşti) de la Tomis, aşezările de pe malul stîng al Pontului Euxin au cunoscut de-a lungul epocii elenistice un progres necontenit. Descoperirile arheologice, făcute nu numai în colonii, ci şi în aşezările rurale, ale căror necropole ne sînt mai bine cunoscute, dovedesc acest avînt general, reflectat într-o strînsă colaborare de ordin economic şi în întrepătrunderi spirituale autohtone şi greceşti.

Locuinţele cu amenajări interioare distincte, descoperite la Albeşti, identificarea unei străzi prevăzută cu canalizare, clădirile mari şi mici dispuse în „ţesut ordonat", adică într-o reţea stradală, ne determină să considerăm că avem de-a face, la Albeşti, cu o aşezare cvasiurbană.

O situaţie analoagă s-a înregistrat în teritoriul rural histrian, unde, între anii 1951-1958, s-a prospectat importantul centru comercial-avanpost de la Tariverde, puternică aşezare, înfiinţată de grecii din cetatea de pe malul lacului Sinoe. Factoria de la Tariverde, un adevărat „tîrg" în care îşi desfăşurau activitatea negustorii greci de la Histria în mijlocul masei de geto-daci, a fost fondată încă din epoca arhaică a colonizării greceşti (sec. VI-V î.e.n.), pentru a-şi continua existenţa pînă tîrziu în epoc romană.

Spre deosebire de Tariverde, aşezarea de la Albeşti poartă amprenta unei adevărate „cetăţi". Fortul constituie, indiscutabil, faza de început a existenţei acestei aşezări, de felul celor ce se întîlnesc în numeroase puncte ale lumii elenistice din jurul Mării Negre sau al Mării Egee. Ulterior, acest centru s-a dezvoltat pînă la proporţiile unui adevărat „oraş", constituindu-se într-un mare avanpost hellenic în teritoriul rural atît de întins, locuit de băştinaşi al căror rol era legat, în primul rînd, de practicile agrare ale vremii. Din această imensă suprafaţă cultivabilă îşi asigurau grecii din Callatis atît hrana necesară oraşului, cît, mai ales, cerealele destinate comerţului cu alte centre greceşti.

Cetatea de la Albeşti a parcurs — ca şi alte aşezări dobrogene — toate marile evenimente din perioada inaugurată aici de cucerirea lui Filip II (359-336 î.e.n.) şi Alexandru cel Mare (336-323 î.e.n.) pînă în sec. I î.e.n., odată cu tentativele autorităţilor romane dintre anii 72 şi 28 î.e.n. de a institui dominaţia lor asupra litoralului vest-pontic. Frecvenţa amforelor sinopeene, la fel ca şi ceramica de factură locală specifică şi în sec. I î.e.n., pe care o întîlnim frecvent la Histria, Nuntaşi, Jurilovca, Mangalia etc., vine să confirme ipoteza potrivit căreia abandonarea bruscă a aşezării s-a petrecut la mijlocul sec. I. î.e.n., poate ca urmare a campaniilor vest-pontice întreprinse de marele rege Burebista, între anii 55-48 î.e.n., cînd a adus sub ascultarea sa întregul litoral vest-pontic, de la Olbia în nord, pînă la Apollonia în sud[1].

Acestor aspecte istorice li se adaugă o întrebare esenţială: cine au fost locuitorii zonei aferente Callatisului, între sec. IV-I î.e.n., care au format acea comunitate de *mixellenes* — băştinaşi vieţuind laolaltă cu grecii (elenii)? Este prematur să răspundem cu temeiuri sigure, dar nu lipsesc premisele unor ipoteze plauzibile: întreaga zonă din stînga şi din dreapta Dunării Inferioare, pînă la ţărmurile Pontului Euxin, a fost din totdeauna locuită de către triburile getice; nu excludem însă nici pătrunderea unor enclave scitice, către sfîrşitul sec. IV î.e.n. şi începutul celui următor, care au dus la constituirea unor aşezări stabile, conduse de acei „basilei", de pe urma cărora ne-au rămas mostre ale unor emisiuni monetare foarte importante. Plinius cel Bătrîn, îi numea *scitae aroteres*, adică „agricultori". Localizaţi între Callatis-Mangalia şi Odessos-Varna (R.P. Bulgaria) ei s-au amestecat cu băştinaşii dintotdeauna ai acestor locuri, sfîrşind prin a fi asimilaţi de elementul majoritar getic, servind între sec. III-I î.e.n. interesele ec nomice ale cetăţii doriene, ca vecini, dacă nu chiar locuitori direcţi, ai centrului de la Albeşti.

---

[1] *Magazin istoric*, nr. 6/1976.

CITITORII SCRIU ISTORIE

Monedele geto-dacice reprezintă cele mai autentice monumente de artă dacică

CONST. MOISIL

ZEII DACILOR PE EFIGII MONETARE

Dr. GABRIEL ILIESCU

Apărute în jurul anilor 300 î.e.n., monedele geto-dacice încetează curînd a mai fi simple imitații după monedele greco-macedonene. Se poate urmări, treptat, dispariția simbolului lingvistic, precum și a simbolurilor secundare grecești și înlocuirea lor cu simboluri locale originale[1], care exprimă mai adecvat spiritualitatea geto-dacică.

Chiar de la introducerea imitațiilor după monedele de tip Filip II, geto-dacii au vrut să redea pe avers imaginea conducătorului rege-zeu, iar pe revers, cuplul potențializat-eroic, cal și călăreț. Dacă părăsim domeniul restrîns al numismaticii descriptive și facem apel la alte științe, la mărturiile istorice antice, la arheologie și, îndeosebi, la hermeneutică (știința în erpretării simbolurilor vechilor imagini), moneda dacică apare într-o lumină nouă și complexă.

Astfel, după părerea mea, geto-dacii au adaptat și cultivat, pe moneda proprie, imaginea zeilor tradiționali, de origine tracică îndepărtată, de care vorbește Herodot și alții: cuplul divin al celor doi frați gemeni Apollo Hyperboreul și Artemis-Diana-Bendis; Ares-Marte-Kandaon; Dionysos Heracles. Toți acești zei apar pe moneda dacică înconjurați de „universul" lor de simboluri secundare. Astfel, „filipeii" care ne prezintă pe avers figura lui Apollo și pe revers calul și călărețul, au fost „imitați" de către geto-daci în așa zisele tipuri „cu cap uman imberb"; pe reversul monedelor de tip Tulgheș-Criciova, afară de cal și călăreț, apare simbolul: „brăduț-pom-ramură", iar pe tipul „Tulgheș-Copăceni" simbolul Soarelui: „rozetă, cerc de globule". Încă din antichitate, la greci, se făcuse identificarea lui Apollo cu Helios — Soarele. La rîndul lor, în simbolul Soarelui, dacii vedeau apropierea cu „paradisul terestru" al lui Apollo Hyperboreul unde — potrivit tradiției — oamenii puteau fi transportați fizic, fără a muri. Și Zamolxis promitea adepților săi același „paradis terestru". Consider aceste simboluri secundare pur dacice; ele caracterizează, după părerea mea, moneda din această fază tribală. De remarcat că celții de est imită și ei un „Apollo" cu spirală pe obraz și un altul având pe revers așa zisele „cifre romane". La celții de vest există deja Apollo-Helios-Borvon.

Spre sfîrșitul sec. III î.e.n., în Oltenia apare o monedă originală, zisă de tip „Larissa-Apollo-Amphipolis" care prezintă pe avers, din față, fie o figură masculină imberbă de tip „Apollo", fie o figură feminină de tip „Artemis-Bendis".

Și în acest caz, importantă mi se pare nu atît originea modelului imitat, ci, în primul rînd, semnificația acestei figuri umane, masculină sau feminină. Semnificația nu poate fi alta decît reprezentarea cuplului divin: Apollo și Artemis-Bendis, zei tradiționali de origine tracică îndepărtată care apar pe moneda dacică, după „modelul" grec, prin transsimbolizare. De precizat că Mihai Oramatopol a întrezărit parțial adevărul, sugerînd că pe aversul monedelor respective ar fi redat numai capul zeiței „dacice Bendis"; în aceeași ordine de idei, S. Dimitriu și O. Iliescu au susținut că modelul lor l-au constituit, probabil, numai monedele de tip „Apollo-Amphipolis". Să reținem, totodată, că pe reversul acestui tip monetar apar calul și călărețul tradițional, simbolurile fiind „brăduțul-pomul-ramura" sau „rozeta-Soarele" sau amîndouă, ceea ce demonstrează caracterul pur dacic al monedelor, chiar dacă la elaborarea tiparului lor pare a fi contribuit și un artist monetar celt.

Semnificația acestor imitații de tip „Apollo" și „Artemis-Bendis" depășește modelele anterioare, nu atît din punct de vedere tehnic — figurile sînt destul de primitiv redate —, cît mai ales prin ideea reunirii, în cadrul aceluiași tip monetar, a cuplului divin: frații gemeni „Apollo și Artemis-Bendis", care nu o dată apar împreună și pe monedele grecești.

Mai tîrziu, sub influența aportului masiv de tetradrahme emise din provincia Macedonia Prima (cu imaginea zeiței Artemis) sau din insula Thasos (cu imaginea lui Dionysos/Heracles), moneda dacică își schimbă aspectul. Modulul monetar devine mai mare, forma este în cea mai mare parte schifată (bombată). Pe aceste monede (de tip Hunedoara, Alud-Cugir, Toc-Chereluș etc.) apare figura lui Heracles. Răspîndirea acestor monede nu este întîmplătoare: cultul acestui erou era foar răspîndit în Dacia. Cultul cuplului divin „Apollo și Artemis-Bendis" era, de asemenea, frecvent; el ni s-a transmis și în sărbătorile tradiționale ale primăverii (1 Mai — ARMINDENI), cînd porțile se împodobesc cu crengi uneori puieți, de fag, mesteacăn, tei sau salcie, Apollo și Artemis-Bendis fiind și patronii vînătorilor. În sfîr-

---

[1] *Magazin istoric*, nr. 5/1979.

șit, cultul lui Dionysos era și el foarte cunoscut în spațiul tracic. Cercetătorii englezi Rhode, Guthrie și alții ne explică un fenomen spiritual deosebit în Dacia: geto-dacii apropiau cultul lui Zamolxis de cel al lui Dionysos. Guthrie afirmă chiar că Zamolxis devine un „brother-god" (frate-zeu) al lui Dionysos. Cum arăta M. Macrea, în Dacia romană, cultul lui Dionysos se va transforma, parțial, în cultul lui Sabazios. Mircea Eliade, la rîndul său, arată că autorii vechi, ca și anumiți savanți moderni, l-au solidarizat pe Zamolxis cu Dionysos și Orfeu.

În ceea ce privește reprezentarea lui Zamolxis, există o monedă dacică extraordinară, așa-numita monedă „ianiformă", în care, sintetizînd afirmațiile unor autori mai vechi și mai noi, credem că trebuie să vedem mai curînd — pe aversul monedei —, o imagine divină poli-theos, un trismegistos (de trei ori mare): Ianus-Cronos-Zamolxis.

Diferitele interpretări date acestui tip de monedă de la sfîrșitul secolului trecut și pînă azi, fac din ea cea mai comentată și mai controversată monedă din numismatica dacică. Faptul că la origine, această monedă are drept model pe cele de tip „Zeus-Filip II" (care au un revers comun cu moneda ianiformă), nu exclude reprezentarea zeului Ianus pe avers.

Cum rezultă însă dintr-un pasaj al istoricului Ioannes Lydos, anticii îl asociau pe Ianus cu zeul Cronos. Această asociere între Ianus (patronul Anului nou calendaristic) și Cronos (timpul infinit) este, dealtfel, logică. Încă din antichitate s-a făcut confuzia între zeul Kronos și Cronos (timpul ca atare). De unde însă legătura dintre Cronos și Zamolxis? Cum reiese dintr-un pasaj al istoricului antic Diogenes Laertios, dacii venerau pe Zamolxis și vedeau în el pe Cronos și invers — cum arată Mnaseas din Patara — geții adorau pe Cronos, numindu-l Zamolxis.

Iată-ne, așadar, în fața unei divinități poli-theos (concomitent Ianus, Chronos, Zamolxis) care ne amintește informația lui Herodot că „geții se cred nemuritori". Deși știm din diverși autori antici că geto-dacii au cultivat și zeii tradiționali de origine tracică îndepărtată (Dionysos, Artemis-Bendis etc.) zei care apar, dealtfel, pe moneda dacică, totuși chintesența religiei dacilor rămîne figura centrală a lui Zamolxis.

Pe zeul Ianus (un „Cronos parțial"), dacii l-au imitat și mai tîrziu, pe moneda dacică de tip roman, așa cum arăta Maria Chițescu, luînd ca model denarul republican cu reprezentarea lui Ianus. În acest caz însă nu cred că mai putem vedea în aceste imitații o divinitate complexă de tip Ianus-Cronos-Zamolxis. Nu mai sîntem în fața creației monetare a epocii tribale din jurul anilor 250-230 î.e.n.

Pe monedele dacice care imită denarul republican roman apar cu predilecție reprezentările „Diana-Bendis" (ce figurează și pe medalionul de lut ars găsit într-unul din sanctuarele Sarmizegetusei). Dealtfel, Vasile Pârvan presupunea că Diana daco-romană (Diana Sancta) era aceeași divinitate cu Artemis-Bendis a tracilor. Mai tîrziu, la poporul român, această Diana Sancta a devenit Sînziana Sancta] Diana — figură centrală a folclorului românesc.

Tot pe imitațiile monetare dacice de tip roman apar nenumăratele reprezentări ale zeului Marte-Kandaon, avînd pe revers „berbecul" sau „carele de luptă". Pe moneda tribală de pînă atunci nu apar reprezentări coerente ale zeului Ares-Kandaon. Există, în schimb, o serie de simboluri secundare care ne sugerează războiul: cap uman sub cal — capul dușmanului învins, taur sau lup urcat în spatele călărețului etc. Ne gîndim dacă nu cumva varianta monedei getice de tip „Adîncata-Mănăstirea", avînd pe avers un profil feminin, stilizat sumar, nu ar reprezenta mai curînd pe zeița Bendis în Cîmpia getică, decît — așa cum s-a presupus — „Capul Romei"? Spunem aceasta mai ales avînd în vedere faptul că în reprezentări „Capul Romei" apare întotdeauna cu casca de luptă ceea ce nu se întîmplă și la tipul de monedă „Adîncata-Mănăstirea".

„Capul Romei" va apărea pe moneda dacică de tip roman mai tîrziu, în perioada regelui Burebista, pe splendidele imitații de denari republicani romani, avînd pe

1. *Tetradrahmă tip Filip II (cca. 300 î.e.n.)*

2. *Rege — conducător (Prundu-Jiblea: cca. 200 î.e.n.)*

3. *Zeitate politheos (avers)*

4. *Revers cu simboluri dacice (bradul și rozetă)*

5. *Apollo Hiperboreul (tip Larissa-Amphipolis)*

11. *Apollo și Artemis (monedă siracuzană — 289 î.e.n.)*

12. *Simbol taurin (pre-Jiblea)*

13. *Cap uman sub cal (tip Larissa — revers)*

14. *Lup în spatele călărețului (Tulghes)*

15. *Heracles (Hunedoara)*

21. *Apollo (gemă de cornalină; artă daco-romană)*

22. *Dionysos-Heracles stilizat (avers)*

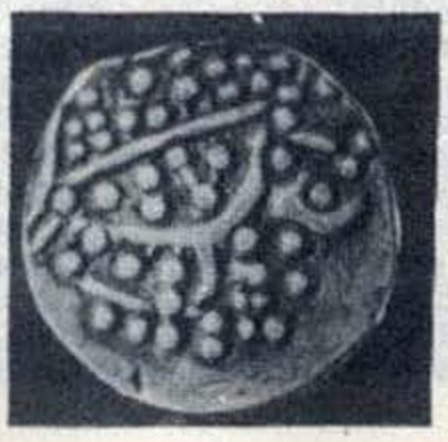

23. *Heracles (revers stilizat)*

24. *Diana-Bendis (tip roman)*

25. *Apollo (tip roman)*

revers faimoasele care de luptă de la bigă (cu doi cai) la quintigă (cu cinci cai — inovaţie dacică).

Tot pe imitaţiile dacice ale denarilor republicani găsim şi variate reprezentări ale zeului Soarelui, Apollo. La cultul lui Apollo, în Dacia romană, mai tîrziu, vor fi asociaţi — aşa cum a subliniat M. Macrea — Diana, precum şi Esculap şi Hygeia. Or, cum rezultă dintr-un dialog al lui Platon (Charmides), geto-dacii vedeau în Zamolxis un zeu tămăduitor (zeu Iatros). Emiţînd monede cu efigia lui Apollo, credem că dacii au avut în vedere şi această accepţie a lui Zamolxis de zeu tămăduitor. Aserţiunea merită luată în consideraţie, cu atît mai mult cu cît însuşi Apollo Salutaris descoperit pe un basorelief la Apulum trebuie considerat ca reprezentînd pe vechiul Apollo Iatros, zeul Soarelui fiind — cum se ştie — şi un zeu vindecător.

În concluzie, considerăm că pe moneda dacică, afară de reprezentarea figurii conducătorului rege-zeu apare, de asemenea, reprezentarea zeilor tradiţionali: Apollo-Hyperboreul şi Artemis-Diana-Bendis; Ares-Marte-Kandaon; Dionysos/Heracles şi în sfîrşit în jurul figurii centrale a lui Zamolxis — zeitatea politheos: Ianus-Cronos-Zamolxis.

Moneda dacică apare astfel ca o monedă deosebit de originală. Încă de la primele emisiuni făcute după modelul greco-macedonean de tip Filip II, dacii tribali au creat modele originale care nu mai au decît vagi asemănări cu „modelul" grec iniţial. De aceea, etichetarea acestor tipuri monetare create între 250-150 î.e.n. cu denumirea improprie şi depăşită de „imitaţii" de tip Filip II, Apollo etc. nu corespunde realităţii. Majoritatea lor reproduc figura „conducătorului-rege" cum au afirmat mai mulţi istorici, dar reprezentarea zeilor tracici tradiţionali caracterizează în egală măsură monedele din această epocă.

Spiritualitatea dacă apare evidentă prin adaptarea unor „modele" greceşti (Apollo, Artemis, Dionysos) la reprezentările zeilor daci tradiţionali prin fenomenul cunoscut sub numele de transsimbolizare. Aşa, de pildă, cuplul divin Apollo-Artemis-Bendis apare la triburile dacice din Banat şi Transilvania, văzut din profil, la triburile dacice din Oltenia — din faţă şi, în sfîrşit, la buridavensii din Oltenia, ei apare în jurul reprezentării centrale a lui Zamolxis, sub imaginea unei zeităţi politheos.

Că aceste monede nu sînt simple imitaţii o dovedesc simbolurile pur dacice care apar pe reversul aproape al tuturor tipurilor monetare: brăduţul, pomul, ramura precum şi rozeta, roata (Soarele). În faza a doua de dezvoltare monetară a uniunilor tribale dacice, după ocuparea Macedoniei de către romani, modelul tetradrahmelor macedonene de tip Artemis — (Macedonia Prima) şi a monedelor thasiene (cu imaginea lui Dionysos/Heracles) joacă un rol covîrşitor. Apariţia imaginii lui Heracles pe numeroase tipuri de monede geto-dacice demonstrează suficient amploarea „cultului eroului" în Dacia, iar reapariţia monedelor cu reprezentarea din profil a zeiţei Artemis-Bendis în Transilvania denotă cultul permanent al unicei zeităţi feminine reprodusă pe moneda dacică.

După rezolvarea crizei argintului în Dacia[1], noile monede de tip „Artemis-Bendis" şi Dionysos/Heracles se concretizează într-o mare mulţime de „imitaţii" artistice locale, care mai amintesc doar vag de modelul iniţial şi care constituie, putem afirma, adevărata monedă dacică. În sfîrşit, imitînd denarul republican roman, dacii reproduc cu predilecţie tot zeităţile tradiţionale: Diana-Bendis, Apollo şi Marte-Kandaon, atît înainte, cît şi în perioada regelui Burebista. După dispariţia marelui Burebista va apare, în sfîrşit, moneda de aur a dacilor, „Cosonul", cea mai autentică monedă dacică, cum se exprima odinioară marele nostru istoric Nicolae Iorga.

---

[1] Ocupînd Macedonia (168 î.e.n.), romanii au tăiat dacilor posibilitatea aprovizionării cu argint din minele sud-dunărene, Dacia fiind o provincie bogată în aur, dar relativ săracă în argint (*Magazin istoric*, nr. 7/1980). O bună bucată de vreme lipsa argintului s-a caracterizat prin reducerea acestuia în conţinutul monedelor, criza fiind rezolvată abia în primele două decenii ale sec. I î.e.n., în timpul conflictului dintre Roma şi regatul Pontului.

6. *Artemis-Bendis (tip Larissa-Amphixolis)*

7. *Apollo-Bendis pe acelaşi tip monetar*

8. *Apollo Hiperboreul (Tulgheş-Criciova)*

9. *Artemis-Bendis (Tulgheş-Copăceni)*

10. *Apollo şi Artemis la vînătoare (sec. V î.e.n.)*

16. *Heracles (Aiud - Cugir)*

17. *Artemis-Bendis (tip Macedonia Prima)*

18. *Artemis-Bendis (tip Macedonia Prima, varianta)*

19. *Dionysos (tip thasian, avers)*

20. *Reversul monedei de tip thasian*

26. *Marte-Kandaon (tip roman)*

27. *Bigă*

28. *Quintigă*

29. *Coson de aur (avers)*

30. *Coson (revers)*

1380: CNEAZUL DMITRI FAŢĂ ÎN FAŢĂ CU MAMAI

VIKTOR PAVLENKO

Kulikovo, unul dintre locurile de neuitat ale poporului rus, se află la 250 km sud de Moscova. Larg, cu pante domoale de la un platou la altul, seamănă cu foarte multe cîmpuri de acelaşi fel ale pămîntului rusesc. A fost botezat astfel de la cuvîntul „kulik" (cufundar, o mică pasăre de mlaştină, căreia îi place să trălască în aceste ţinuturi). În anul 1380, aici s-a desfăşurat o aprigă înfruntare armată între hanul Mamai, conducătorul Hoardei de Aur, şi Dmitri Ivanovici, cneazul Moscovei.

În urmă cu 13 ani, Magazin istoric a publicat un articol referitor la această bătălie. Revenim acum, la împlinirea a şase secole de la consumarea evenimentului — marcat cu litere de aur în istoria independenţei poporului rus de sub dominaţia mongolă (1223-1380) — cu o relatare recent apărută în revista sovietică Sputnik.

Titlul şi subtitlurile aparţin redacţiei noastre.

La începutul secolului XIII, un imens teritoriu, care se întindea de la ţărmul răsăritean al Pacificului pînă în apusul Mării Caspice, se găsea sub stăpînirea năvalnicilor şi nemiloşilor nomazi din stepele Asiei Centrale. Cotropitorii puneau la cale noi campanii. În toamna anului 1237, o uriaşă armată, pentru epoca aceea (120 000-140 000 oameni), a hanului mongolo-tătar Batu, se strînsese la fruntariile ruseşti.

Pe pămînturile Rusiei nu exista încă un stat unitar. Ca şi celelalte ţări din Europa medievală — Franţa, Germania, Italia, Spania — ţara era împărţită într-o mulţime de cnezate fără legătură între ele, care, de cele mai multe ori, se înfruntau pe calea armelor. Nici măcar pericolul invaziei nomazilor nu-i determinase pe cnejii ruşi să se unească. Toţi se războiau cu cotropitorul, dar fiecare „pe cont propriu". Primul care se afla în calea hoardelor mongolo-tătare era cnezatul Riazanului. Pe la jumătatea lunii decembrie 1237, trupele lui Batu au asediat capitala cnezatului. Timp de cinci zile, oraşul a respins cu mult curaj toate atacurile, dar, suferind pierderi grele, pînă la urmă a cedat. Cetatea a fost prădată cumplit şi, după cum arată hrisoavele, din ea „a rămas numai fum, cenuşă şi pămînt".

Ca nişte şerpi negri

Apoi Batu a incendiat Moscova, ai cărei puţini locuitori au rezistat timp de cinci zile; a luat cu asalt Vladimirul, capitala şi oraşul cel mai important din Rusia de Nord-Est. Oştile mongolo-tătare se răspîndeau pe pămînturile ruseşti ca nişte şerpi negri.

În primăvara anului 1238, hoardele tătare au întîlnit în drumul lor orăşelul Kozelsk, ai cărui locuitori „ţinuseră sfat şi hotărîseră să nu se predea lui Batu". Ei s-au pregătit de apărare şi au respins cu curaj primele asalturi. Batu a fost nevoit să asedieze oraşul; asediul a durat două luni. Duşmanul a adus catapulte şi a bombardat fortăreaţa cu bolovani mari, timp de mai multe zile. Mongolo-tătarii au pornit la atac numai după ce au năruit zidurile. Printre ruine, locuitorii Kozelskului s-au apărat cu cuţitele. Hoarda a dat înapoi, dar Batu a aruncat în luptă forţe proaspete şi astfel cetatea a căzut. Mongolo-tătarii s-au răzbunat măcelărind toată populaţia, fără a ţine seama de nimic.

În anul 1239, oştile mongolo-tătare s-au îndreptat spre hotarele Rusiei meridionale. Ele au devastat Pereiaslavul şi au distrus Cernigovul. În anul următor, Batu a pornit către Kiev. După un asediu de nouă zile, nomazii au cucerit oraşul, l-au jefuit şi l-au incendiat.

În curs de douăzeci de ani, hoardele mongolo-tătare au devastat de cincisprezece ori nord-estul Rusiei, iar anii 1281, 1282 şi 1293 au înregistrat adevărate invazii. Şi, din nou, oraşele ardeau, locuitorii lor piereau sau erau duşi în robie. Călugărul franciscan Carpini, care a trecut prin Rusia pe la mijlocul anilor '40 ai sec. XIII, a descris fortăreţele şi oraşele distruse,

observînd „nenumăratele oseminte şi cranii răspîndite pe cîmpurile de bătălie".

Incursiunile mongolo-tătare au provocat o decădere evidentă a oraşelor ruseşti. Meseriaşii au pierit sau au fost duşi în captivitate, multe monumente de preţ ale arhitecturii şi ale scrisului au fost distruse, nu s-a mai construit în piatră, istoriografia a înregistrat un declin. Legăturile comerciale şi culturale care existau de multă vreme între Rusia şi numeroase ţări vecine — Bizanţul, Transcaucazia şi Asia Centrală — s-au rupt, comerţul cu ţările Europei Centrale şi Occidentale era în pericol. Stăpînirea mongolo-tătară a fost o încercare extrem de grea pentru poporul rus. După părerea istoricului sovietic Boris Rîbakov, „Rusia a fost dată înapoi cu cîteva secole". S-a pus acum cu multă acuitate problema realizării independenţei naţionale.

Lăsînd devastată în urma lor Rusia de Nord şi de Sud, în primăvara anului 1241[1], hoardele lui Batu au năvălit în Europa Centrală. În Polonia au jefuit Lublinul, Cracovia şi alte oraşe, au prădat o mare parte din Ungaria, au asediat mari oraşe cehe şi slovace. Dar, se vedea bine, ofensiva năvălitorilor îşi pierduse vigoarea, pentru că forţele lor fuseseră măcinate pe pămînturile ruseşti. În iarna anului 1241, oştile lui Batu s-au întors spre sud şi au atins ţărmurile Adriaticei, unde, la hotarele Italiei, cuceritorii au ajuns sfîrşiţi de oboseală. Invadarea Europei nu reuşise. Oştirile mongolo-tătare au revenit în stepele Poloţkului prin ţările balcanice, apoi Batu a întemeiat un stat pe cursul inferior al Volgăi, Hoarda de Aur, care se întindea de la Irtîş la Dunăre. Lupta eroică a poporului rus a dus la eşecul planurilor hanilor mongoli — care voiau să-şi întindă hotarele pînă la „marea francilor" — şi a salvat civilizaţia europeană.

[1] Acţiunea tătarilor în zona ţărilor române, cu toate implicaţiile ei, între care stăvilirea expansiunii regatului catolic maghiar, a fost evocată în *Magazin istoric*, nr. 11/1976, 3,4/1980.

Cneazul ţine sfat

Poporul rus îndrăgostit de libertate nu s-a resemnat să îndure jugul mongolo-tătar. În Rostov, Vladimir, Suzdal, Iaroslavl şi în celelalte oraşe ruseşti, au izbucnit răscoale în lanţ, Rusia de Nord-Est nu a ajuns un *ulus* (provincie) al hanilor Hoardei de Aur.

În a doua jumătate a sec. XIV, Moscova era deja recunoscută ca centru politic al Rusiei. Dmitri Ivanovici, cneazul Moscovei, a supus pe toţi rivalii săi. Moscova devenea astfel singura putere capabilă să înfrunte Hoarda de Aur.

Hanul Mamai, care domnea peste Hoarda de Aur, a decis să ia personal conducerea oştilor împotriva Moscovei, aliindu-se cu principele lituanian Jagello şi cu cneazul Oleg al Riazanului. Mamai a început marşul împotriva pămînturilor ruseşti în anul 1380, cu intenţia de a face legătura cu oştile lui Jagello şi Oleg, pe cursul superior al Donului sau pe rîul Oka. Informat

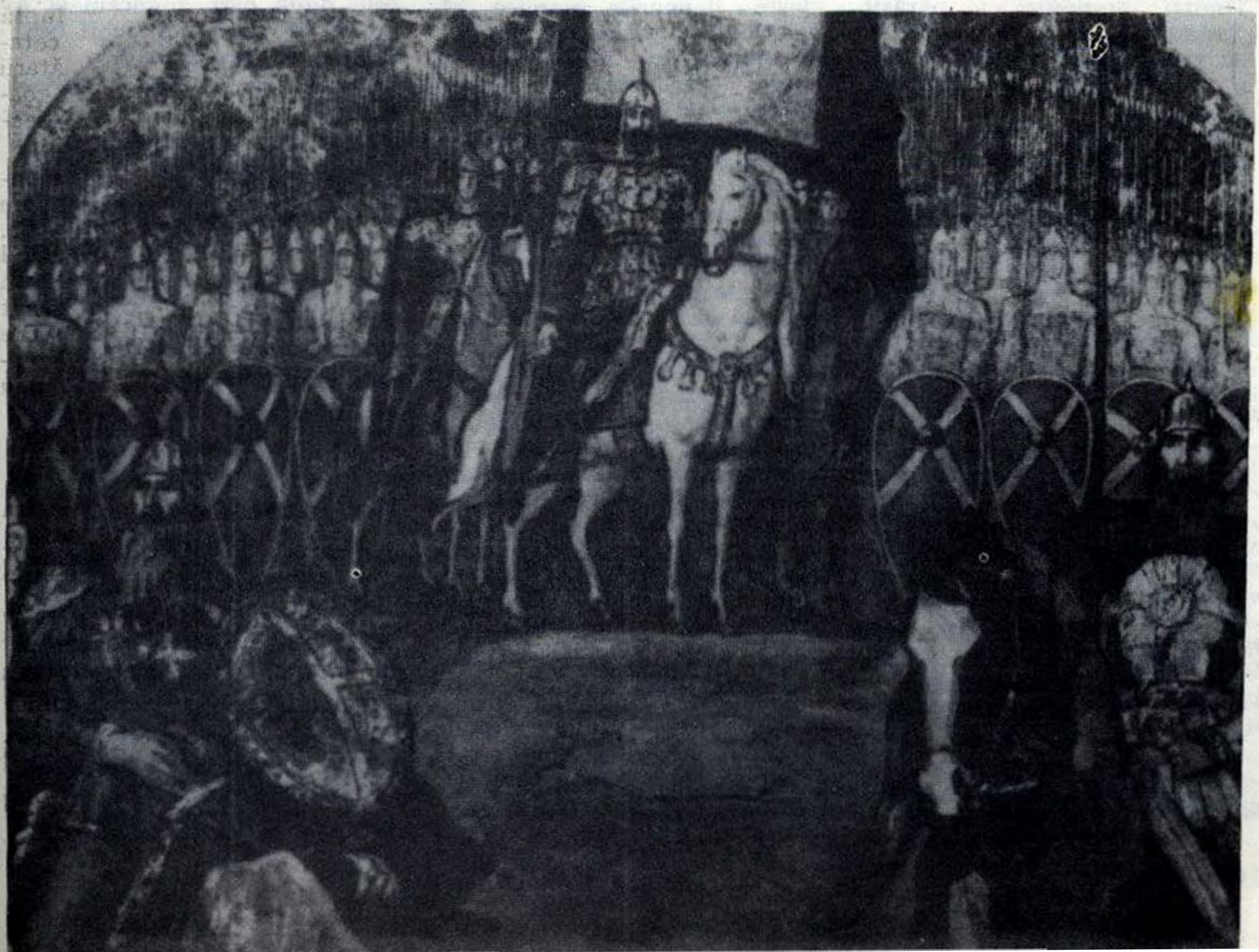

Dmitri Donskoi. *Lucrare monumentală care decorează plafonul unei staţii de metro din capitala U.R.S.S.*

Un episod al relaţiilor româno-ruse

PETRU I MUŞATINUL ŞI DMITRI DONSKOI

Trecuseră şase ani de la bătălia de pe cîmpia Kulikovo, în urma căreia marele cneaz al Moscovei, Dmitri Donskoi, obţinuse o zdrobitoare victorie împotriva Hoardei de Aur. Deşi învinşi, tătarii constituiau totuşi o forţă redutabilă, lucru ilustrat şi de faptul că însuşi fiul cneazului, Vasili Dmitrievici Donskoi, ajunsese ostatic la ei. În 1386 — povesteşte Cronica rusească — Vasili Dmitrievici a reuşit să fugă din captivitate, refugiindu-se „în Marea Valahie, la Petru voievod"[1], adică la voievodul Moldovei, Petru Muşatinul.

Tătarii au intervenit deîndată, cerînd ca fugarul să le fie înapoiat, cerere pe care voievodul Moldovei a respins-o cu vehemenţă; Vasili Dmitrievici Donskoi s-a putut apoi reîntoarce la Moscova şi trei ani mai tîrziu i-a urmat tatălui său la tron. Astfel, la numai cîţiva ani după celebra bătălie, s-a scris o însemnată pagină a relaţiilor de prietenie şi colaborare româno-ruse.

G.D.

de oamenii săi în privinţa planurilor duşmanilor, cneazul Moscovei a luat o hotărîre îndrăzneaţă: să nu aştepte pe Mamai pe Oka, ci să înainteze în stepă şi să împiedice joncţiunea forţelor inamice.

În frumoasa dimineaţă a zilei de 20 august 1380, zeci de mii de ostaşi ai Moscovei au pornit la război. Cneazul Dmitri Ivanovici a părăsit Kremlinul. Era un om înalt, cu umeri puternici, păr negru, o barbă deasă şi ochi mari, inteligenţi.

În ziua de 5 septembrie, trupele cneazului Dmitri Ivanovici s-au apropiat de Don, acolo unde se vărsa în el Nepriadva, un mic rîu. Cneazul a ţinut sfat. „Fraţilor! a grăit el. Mai bine să murim acoperiţi de onoare decît să trăim dezonoraţi. Mai bine n-am fi apărut în faţa duşmanului, decît să pornim acum contra lui şi să ne întoarcem, fără nici o ispravă. Să trecem deci cu toţii Donul, ca să ne cadă capetele acolo". Şi oştile ruseşti au început să treacă Donul pe poduri şi prin vaduri. Cîmpia de la Kulikovo se întindea în faţa lor. La nord era mărginită de malurile Donului şi ale afluentului său, Nepriadva, la apus şi la răsărit de mici cursuri de apă, rîpe şi păduri.

După trecerea Donului, din ordinul cneazului Dmitri, podurile au fost distruse: nimeni nu avea de gînd să dea înapoi. Războinic încercat, cneazul cunoştea metodele de luptă ale mongolo-tătarilor. De obicei, avangarda lor, formată dintr-un detaşament puternic, începea lupta trăgînd cu arcurile o ploaie de săgeţi. În acest timp, cavaleria se străduia să prindă, ca într-un cleşte, flancurile inamice, să dea lovituri decisive, ocolind duşmanul, ca să-i cadă în spate. Cînd trupele ruseşti au ajuns pe cîmpie şi s-au aşezat în poziţie de luptă, cu spatele la Don şi cu faţa spre inamic, Dmitri Ivanovici le-a comandat să se orînduiască în aşa fel încît flancurile să fie bine apărate de rîpe şi de cursurile de apă. Hoarda trebuia să atace din faţă. Rezultatul bătăliei depindea de curajul fiecărui luptător. În centrul dispozitivului de luptă, a luat loc „marele polc" al cneazului, pe flancuri s-au aşezat polcurile de mîna dreaptă şi de mîna stîngă, în spate rezervele, iar în faţă polcul de gardă. Polcul de pîndă s-a ascuns într-o pădure de stejari, din spatele flancului stîng.

Ceambulurile o iau la fugă

În dimineaţa zilei de 8 septembrie, soarele a răsărit într-o ceaţă groasă, care s-a risipit numai pe la ora unsprezece: atunci Dmitri a ordonat trupelor sale să înainteze. Şi trupele mongolo-tătare înaintau dinspre Dealul roşu, unde era ridicat cortul hanului Mamai. Două oştiri înţesate de lănci stăteau faţă în faţă. Într-o armură de războinic simplu, cneazul se afla în primele rînduri ale trupelor ruseşti.

Bătălia de la Kulikovo a început cu acelaşi tradiţional duel între doi reprezentanţi ai celor două oştiri, călăreţul rus Peresvet şi tătarul Temir-Murza. Cei doi viteji s-au năpustit cu toată iuţeala unul contra celuilalt şi s-au izbit „atît de tare şi cu atîta huiet, încît pămîntul s-a cutremurat, iar cei doi oameni au căzut morţi". Apoi cele două oşti s-au încleştat în luptă. „A fost o bătălie cumplită, un măcel nemilos; sîngele curgea ca apa, de ambele părţi, morţii nu se mai puteau număra". Mamai a dat atacul principal împotriva centrului dispozitivului rus, unde se aflau pedestraşii. Ruşii aveau pierderi grele. Polcul de gardă a fost nimicit, dar marele polc continua să se bată curajos; flancurile rezistau. Curînd, în locul unde se ciocneau cele două oşti, înghesuiala a ajuns aşa de mare, încît luptătorii se înăbuşeau.

Mamai a schimbat direcţia şi a atacat polcul de mîna stîngă, care imediat a început să se retragă spre Nepriadva. Cavaleria Hoardei de Aur avea intenţia să ia din flanc marele polc, căutînd să taie retragerea ruşilor şi să le dea o lovitură năpraznică în spate. Ruşii s-au clătinat şi au dat înapoi. Hoardele lui Mamai ameninţau să strivească, să taie în bucăţi, să măcelărească pe toţi cei care rămăseseră în viaţă.

În acest moment, luptătorii din polcul de pîndă se năpustiră asupra flancului şi în spatele mongolo-tătarilor, „ca nişte şoimi asupra unor cîrduri de gîşte". Inamicul s-a clătinat „şi ceambulurile tătăreşti au luat-o la fugă, în timp ce pol-

(Continuare în p. 54)

[1] *Magazin istoric*, nr. 11/1974.

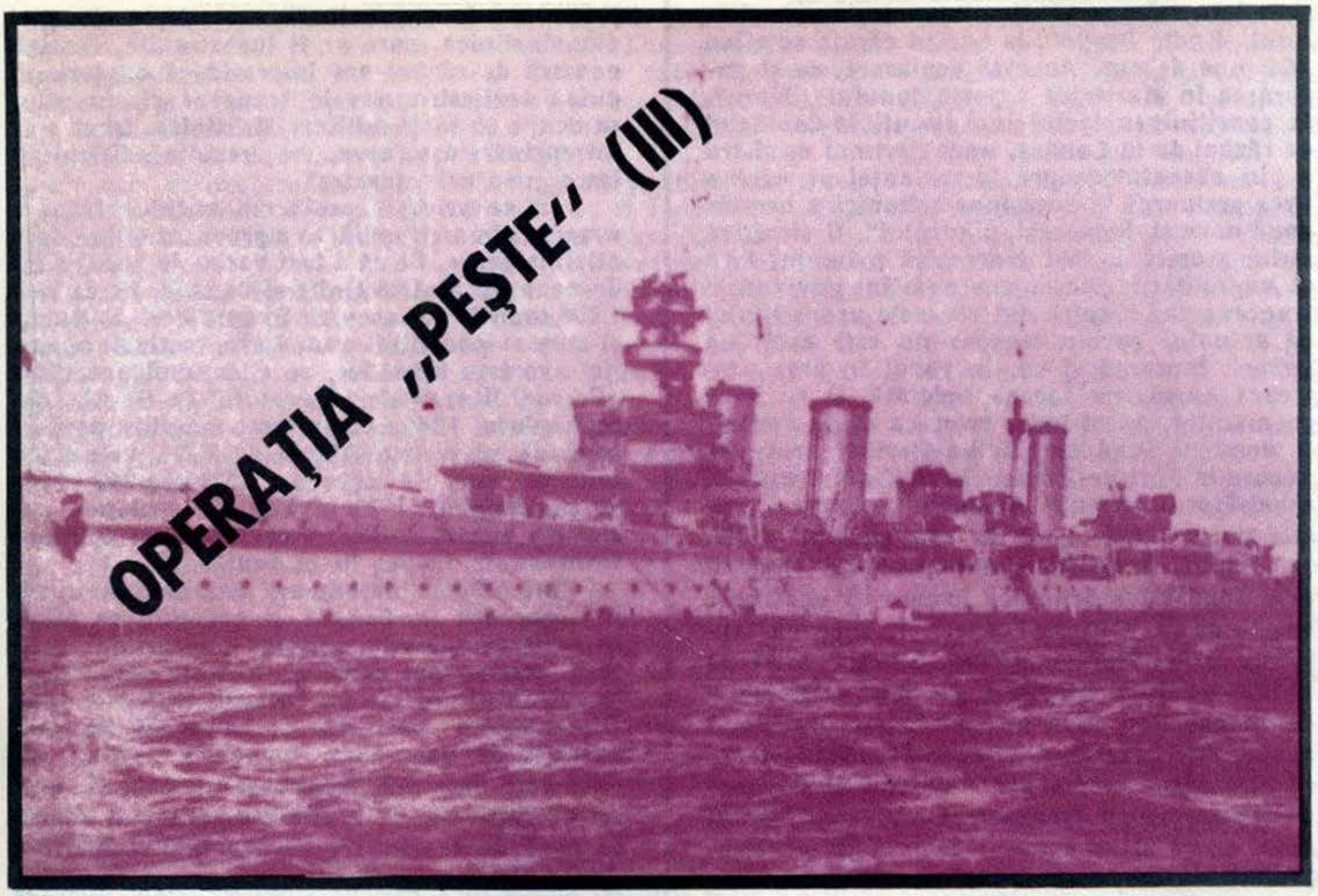

ALFRED DRAPER

Puținii actori ai acestei operații[1] nu aveau atunci posibilitatea să-și dea seama care era tabloul real în care se încadra acțiunea la care participau. Cînd duminică, 23 iunie 1940, garnitura specială strașnic păzită, conținînd lingouri de aur și, mai ales, titlurile de valoare negociabile în dolari a părăsit Londra, spre a fi îmbarcate la bordul navei de război ce avea să pună în aceeași seară capul de compas spre țărmul canadian, în Franța armele tăcuseră. Conform armistițiului impus de Germania la Compiègne și semnat la 19.35 în ajun, în șase ore survenise încetarea focului. În aceeași zi de duminică, la Londra, generalul de Gaulle a făcut o declarație radiodifuzată în care anunța constituirea unui Comitet Național Francez. În mod oficial, Marea Britanie a dat publicității, la 28 iunie 1940, următorul comunicat: „Guvernul Maiestății Sale recunoaște pe generalul de Gaulle ca șef al tuturor francezilor liberi, oriunde s-ar afla, care i se rallază în apărarea cauzei aliate". B.B.C. a transmis două declarații prin care guvernul britanic nu considera guvernul mareșalului Pétain ca fiind al unei țări independente și recunoștea Comitetul Național Francez provizoriu. La 24 iunie a intervenit semnarea, la Roma, a armistițiului italo-francez. La 30 iunie, șefui operațiilor din O.K.W., generalui Jodi, îi exprima lui Hitler următoarea opinie: „Victoria finală a Germaniei asupra Angliei este, acum, doar o chestiune de timp". Două zile mai tîrziu, Hitler ajungea la concluzia că o debarcare în Anglia este posibilă „asigurîndu-se operativitatea aeriană și îndeplinirea anumitor condiții" și cerea să fie începute pregătiri. În aceeași zi, 2 iulie, guvernul Pétain s-a instalat la Vichy.

Între timp, sub impulsul lui Churchill, începea febra organizării apărării insulelor britanice. Printre problemele cărora li se acorda o mare atenție la Londra erau, atît soarta flotei franceze, pentru a nu încăpea în mîinile naziștilor, cît și cea a aurului, în cea mai mare parte evacuat din teritoriul metropolitan. La 3 iulie, flota franceză de la Mers el-Kébir, în apropiere de Oran, a fost atacată, ceea ce a atras ruperea relațiilor diplomatice cu Anglia de către guvernul Pétain. La 8 iulie a fost avariat vasul de război „Richelieu" din rada Dakarului, iar a doua zi „au fost demilitarizate navele franceze din Alexandria (Egipt).

Franța dispunea, în ajunul izbucnirii războiului, de 2 430 tone de aur. La 24 iunie, în

[1] *Magazin istoric*, nr. 2, 3/1981.

posesiunea franceză Martinica sosise crucișătorul „Emile Bertin", la bordul căruia se aflau 254 tone de aur. Această deplasare, ca și ancorarea în Martinica a portavionului „Béarn", au constituit subiectul unei discuții în Cabinetul de război de la Londra, unde „primul ministru a pus accentul asupra importanței pe care o avea preluarea în posesiune britanică a acestor două nave și, îndeosebi, a aurului". O directivă strict secretă a fost transmisă primului lord al Amiralității: „Acest aur aparține guvernului francez; dar rezultă din clauzele armistițiului că actualul guvern francez nu este decît un guvern fantomă și că, în cazul în care păstrează aurul, nu încape îndoială, îl va livra germanilor. Acest lucru vrem ca să fie evitat". A doua zi după ce „Emile Bertin" aruncase ancora la Fort-de-France, în radă s-a prezentat crucișătorul britanic „Dunedin", pentru o „vizită de rutină", urmat de crucișătorul „Fiji". La 1 iulie, autoritățile din insulă au aflat că cele două nave britanice urmau să captureze vasele de la Fort-de-France și, apoi, să scufunde crucișătorul „Janne d'Arc," aflat la Pointe-à-Pitre. Atacul de la Mers-el-Kébir a confirmat ceea ce la început fusese luat drept zvon. „Fiji" și „Dunedin" au fost invitate solemn să părăsească imediat apele Martinicăi. Dar motivul real pentru care s-a renunțat la planuitul atac, ca și al rechemării celor două crucișătoare britanice, trebuie însă considerat demersul categoric al Washingtonului. Secretarul de Stat, Cordell Hull, i-a declarat ambasadorului britanic, lordul Lothian: „Guvernul meu este preocupat de o eventuală evoluție a situației din Martinica, care ar fi indezirabilă. Marina noastră de război are impresia că englezii ar putea sechestra navele franceze și, în plus, să ocupe cu forțe militare Martinica. Dacă s-ar întreprinde așa ceva, ar rezulta dificultăți între guvernele noastre".

În ce privește problema aurului francez evacuat din metropolă, ea a provocat numeroase alte incidente, fie că a fost vorba de aurul aflat de-acum în Statele Unite și Canada, fie de cele 1 200 tone de aur ascunse în apropiere de Dakar și care au constituit unul dintre motivele operației avortate britanice, cu concursul unităților „Franței libere" ale generalului de Gaulle, din septembrie 1940, împotriva marelui port și bază de pe coasta Africii de Vest. Cele 1 200 tone de aur, la care se adăugau 200 tone de aur belgian și 75 tone de aur polonez, sosiră la bordul unui convoi de nave militare franceze, la Dakar, la 28 iunie.

Cînd titlurile de valoare britanice au ajuns în siguranță în Canada și cei care se aflau în culisele operației „Pește" au răsuflat ușurați, nori și mai denși de furtună s-au strîns la orizontul englez. La 16 iulie, Hitler a emis Directiva nr. 16: „Am decis pregătirea unei operații de debarcare împotriva Angliei și, dacă este necesară, realizarea ei. Scopul acestei operații este de a elimina teritoriul englez ca bază de continuare a războiului împotriva Germaniei și, dacă este necesar, completa sa ocupare". Se fixa ca „pregătirea întregii operații să fie încheiată pînă la mijlocul lunii august".

O încărcătură de 530 000 000 lire sterline

Vineri, 21 iunie 1940. Alexander Craig, un bărbat înalt, cu ochelari și cu aspect profesoral, funcționar la Banca Angliei, pe Threadneedle Street, spunea cu voce calmă soției sale Marjorie: „Duminică vom pleca în Canada". Această știre a surprins-o atît de mult, încît femeia abia a reușit să răspundă: „Dar, dragul meu, ce vom face cu casa?"

Alex Craig lucra la bancă din 1919 și Marjorie se obișnuise ca soțul ei să nu-i vorbească prea multe despre munca lui. De data aceasta însă ea considera că avea dreptul la unele lămuriri. Și totuși soțul a refuzat să-i dea vreo explicație asupra motivelor plecării; s-a mărginit să adauge că el va părăsi țara primul și că familia — Marjorie și cele două fiice, Denise și Shirley, în vîrstă de unsprezece și, respectiv, șapte ani — îl vor urma după puțină vreme.

Marjorie Craig nu a mai insistat, căci în ultima vreme soțul său părea foarte preocupat. Luase obiceiul să doarmă la birou, pe un pat de campanie. „Avem de făcut o muncă de reorganizare", îi explicase Craig. Într-o seară, în salonul confortabilei case din Carshalton Beeches, Marjorie îl văzuse pe soțul său făcînd niște schițe de desen. Întrebîndu-l despre ce este vorba, el îi răspunsese: „Încerc să desenez niște cutii pentru transportarea unor obiecte". Alte explicații nu-i mai dăduse.

După scurgerea atîtor ani, doamna Craig își amintește: „A fost un zor de nedescris; Alex n-a luat cu el aproape nimic. Mi-aduc aminte că i-am spus: «Nu cred că, acolo, veți avea prea mulți bani»". Zîmbetul echivoc al soțului n-a lămurit-o nicicum.

Datorită secretului misiunii sale, Craig nu putea să-i spună soției că urma să conducă mica echipă de experți ce avea să traverseze Atlanticul cu rezervele de aur ale băncii și o enormă cantitate de titluri americane și străine, negocia-

bile în dolari. Era o sarcină dificilă, mai ales pentru un om care-şi petrecuse cea mai mare parte a activităţii într-un calm desăvîrşit. Crochiurile pe care le desenase erau destinate confecţionării unui ambalaj adecvat transportării miilor de titluri de valoare peste ocean.

Într-o seară, după căderea Parisului[1], Craig fusese convocat, împreună cu patru din colegii săi, în sala de consiliu a Băncii Angliei. Guvernatorul îi întrebase dacă erau gata să întreprindă o misiune foarte secretă, de care depindea în mare parte soarta ţării. Cei cinci au primit fără ezitare şi, abia atunci, au fost puşi la curent cu ceea ce aveau de făcut. Ei trebuiau să acţioneze în calitate de conservatori atît ai aurului cît şi ai titlurilor şi acţiunilor ce aparţineau cetăţenilor şi firmelor britanice.

Într-un timp incredibil de scurt — zece zile —, toate valorile americane şi canadiene aflate pe teritoriul şi în băncile Marii Britanii au fost reunite şi remise Băncii Angliei. În plus, a fost colectată o enormă cantitate de alte titluri străine care, la nevoie, puteau fi vîndute în dolari. Principalele bănci ale ţării au participat la adunarea acestor hîrtii de valoare, operaţie desfăşurată în cel mai mare secret, datorită unei legi puţin cunoscute, dar foarte înţelepte, votată la începutul războiului, legea numărul 1 939, asupra titlurilor.

La această misiune, alături de Craig, au participat Harold Kent, Leslie Phelps, Charles Hamilton şi Harold Forrest. Harold Forrest, care trăieşte actualmente la Suffolk (1979 — *n.a.*), unde în cîteva din lăzile ce au servit la transportul titlurilor îşi păstrează sculele de grădinărit, ne-a povestit: „Lucram la serviciul titluri străine, cînd am fost întrebat dacă eram gata să plec în Canada într-un timp foarte scurt. Îmi amintesc de alergătura nebunească pentru obţinerea unui paşaport. Am plecat cu hainele pe care le purtam în mod obişnuit la birou, bune pentru serviciul din Threadneedle Street, dar cu totul nepotrivite pentru o traversare a Atlanticului la bordul unei nave de război".

Urgenţa şi importanţa misiunii pot fi judecate şi după faptul că mica echipă a întreprins prima etapă a călătoriei sale într-o duminică dimineaţa. Doamna Craig îşi aminteşte că soţiile celor cinci s-au întîlnit la o ceaşcă de ceai, într-un hotel din Londra, înainte de a-şi conduce soţii la trenul de Glasgow. Puţin mai tîrziu, ele însele aveau să plece la Liverpool, pentru a se îmbarca pe „Duchess of Athol", pachebotul de lux ce făcea cursa peste Atlantic de la începutul războiului. Doamna Craig povesteşte: „Eram într-o asemenea stare de agitaţie, încît nici n-am avut timp să mă întreb care este cauza acestei plecări precipitate. A trebuit să telefonez în grabă profesoarei copiilor, pentru a-i spune că plecăm în Canada. După aceea, mi-am vizitat în goană părinţii şi cîţiva prieteni, de la care mi-am luat rămas bun. Bagajul pe care puteam să-l luăm era atît de limitat, încît fetiţele mele nu au luat decît un ursuleţ de pluş şi cartea preferată".

Craig şi cei patru din echipa sa, avînd dreptul doar la cîte o valiză fiecare, s-au aşezat epuizaţi pe locurile rezervate în trenul de Glasgow, întrebîndu-se cu îngrijorare, ce soartă îi aştepta pe ei şi familiile lor. În momentul în care trenul ieşea din gara londoneză, o altă garnitură, cu vagoane plumbuite, păzite cu străşnicie, pornea în secret pe fluviul Clyde[2], pe un vas-platformă, spre aceeaşi destinaţie. Vagoanele erau încărcate cu sute de lăzi, fiecare conţinînd patru lingouri de aur, şi cu cutii, de dimensiuni mai mici, umplute cu titluri de mare valoare.

Legat de un chei din portul scoţian Greenock, crucişătorul „Emerald" avea să joace rolul de navă conducătoare, în transportul celei mai mari bogăţii din istoria omenirii. Comandantul său secund avea să spună spre sfîrşitul misiunii: „Ne săturasem, într-adevăr, să tot vedem aur". A doua zi după plecarea din Londra a lui Craig şi a echipei sale, la orele 18, echipajul crucişătorului încărcase la bord 2 229 lăzi cu lingouri, în valoare de 30 milioane lire, şi aproape 500 lăzi, conţinînd, la cea mai modestă evaluare, titluri în valoare de 500 milioane lire. Această estimare era însă departe de preţul lor real; era vorba doar de valoarea nominală şi nu de cota pe care o reprezentau la bursă. După cum a povestit Craig în 1975, puţin înainte de a muri: „Nimeni nu cunoştea valoarea exactă a titlurilor. Mă îndoiesc foarte mult ca Banca Angliei să fi avut o cifră exactă". Forrest a declarat şi el: „O acţiune avînd valoarea nominală de 100 lire, putea să fie cotată pe piaţă la 300 lire".

Comandantul Flynn renunţă la escortă

Aurul fusese depozitat în magaziile de muniţii ale navei, în timp ce cutiile cu acţiuni erau împrăştiate în toate colţurile şi ungherele ocupînd pînă şi salonul comandantului. Încă de la început, echipajul de pe „Emerald" nu a avut nici un fel de îndoială cu privire la natura încărcăturii. În afară de faptul că lăzile nu păreau a fi încărcate cu muniţie, s-a mai produs şi un incident, care i-a edificat deplin pe membrii echipajului. În timpul încărcăturii, cîteva lăzi au căzut şi s-au rupt, lăsînd să se răspîndească pe podeaua magaziei strălucitoarele lingouri. Tîmplarul de pe navă, trimis să repare lăzile, fiind întîmplător şi un bun desenator, a făcut o caricatură foarte amuzantă. Ea reprezenta un marinar care se uita la o ladă spartă, scărpinîndu-se în cap, în timp ce un ofiţer striga: „Aruncaţi-o! Nu păstrăm decît pe cele bune!"

Crucişătorul „Emerald" era condus de un comandant nou, căpitanul Francis Flynn. El îl înlocuia pe căpitanul Agar, care lucra la proiectul ultrasecret al operaţiei „Lucid", variantă modernă a navelor incendiatoare ale lui Drake, care „rumenise barba regelui Spaniei". De data aceasta

---

[1] 14 iunie 1940.

[2] Fluviu în Scoţia, care se varsă în Marea Irlandei.

însă trebuia arsă mustața lui Hitler. Căpitanului Agar i se încredințase misiunea, ca, în caz de invazie, să dea foc Mării Mînecii. El numea operația „o frigare pentru nemți".

În seara de 23 iunie, comandantul Flynn, un bărbat îndesat, cu fața bronzată și ochii de culoarea oțelului, ordona ridicarea ancorei. Avea o voce fermă și nu manifesta cîtuși de puțin îngrijorarea ce o resimțea față de misiunea grea ce-i revenea, lui și echipajului. El trebuia să evite cu orice preț haitele de submarine care pîndeau de-a lungul rutei pe care se deplasau convoaiele în Atlantic. Nu-i era deloc la îndemînă cînd se gîndea că, numai în luna aceea, inamicul scufundase în Atlanticul de Nord nave cu un tonaj de 300 mii tone.

Comandantul Flynn povestea mai tîrziu: „Am plecat de pe fluviul Clyde în cursul nopții; prognoza vremii era foarte proastă. De-a lungul coastelor scoțiene, marea nu era prea agitată, dar devenea din ce în ce mai furioasă pe măsură ce ne apropiam de extremitatea nordică a Irlandei". Escorta lui „Emerald" era compusă din patru distrugătoare comandate de Philip Vian, aflat la bordul lui „Cossack", ce se acoperise de glorie cu ocazia abordajului navei „Altmark"[1], la începutul războiului.

Ocolind extremitatea nordică a Irlandei, și ajungînd în apele oceanului, convoiul a intrat într-o furtună violentă; „Emerald" era asaltat de valuri uriașe. Micile distrugătoare dispăreau din cîmpul vizual cînd etrava lor plonja în fundul valurilor și cînd crestele spumegînde le înghițeau puntea de comandă și suprastructura. Pentru oamenii de veghe, zgribuliți în mantalele leoarcă de apă, ca și pentru cei de la posturile de luptă, era un adevărat chin.

Îmbrăcat în pardesiul său de oraș și agățat de o balustradă, Alexander Craig contempla teribilul spectacol. Acestui om al uscatului i se părea că nici o navă nu putea să înfrunte prea multă vreme furia unui ocean atît de dezlănțuit. Neliniștea sa a crescut cînd comisarul de bord al navei, căpitanul comandor Thatcher, a anunțat cu un aer detașat: „Comandantul a primit, chiar acum, două mesaje de la Amiralitate, în care ni se spune că sîntem pîndiți de două submarine germane".

Deoarece furtuna se înteția, distrugătoarele de escortă au fost obligate să-și reducă viteza. Vian a semnalat comandantului Flynn că, pentru a putea să protejeze mai departe crucișătorul, distrugătoarele trebuiau să se deplaseze în linie dreaptă, în timp ce „Emerald", în urma lor, trebuia să meargă în zig-zag. „Marea devenea lasă din ce în ce mai agitată, a povestit mai tîrziu comandantul Flynn, ceea ce a redus în asemenea măsură viteza distrugătoarelor, încît și eu am fost obligat să înaintez mai încet, fapt care ne periclita securitatea. Nu ne îndoiam de prezența undeva, în apropiere, a submarinelor dușmane; am căzut de acord că era mai înțelept ca navele de escortă să se întoarcă la bază, astfel încît să pot continua cursa cu o viteză sporită. «Emerald» a atins 22 noduri pe oră. La această viteză, unui submarin i-ar fi trebuit o șansă deosebită pentru a se plasa într-o poziție de atac favorabilă, și încă și mai mult noroc pentru a-și lansa torpilele cu suficientă precizie". Pe puntea de comandă a distrugătorului „Cossack", proiectorul de semnalizare a transmis mesajul de rămas bun și distrugătoarele s-au îndreptat spre Anglia. Rămas fără escortă, pentru a efectua cu succes traversarea, crucișătorul nu mai dispunea decît de viteza lui considerabilă și de factorul șansă.

Navele de război nu sînt concepute pentru a transporta pasageri, așa încît Craig și colegii săi au trebuit să doarmă unde s-a putut. Craig avea o saltea pe dușumea, în salonul comandantului, ceea ce era un avantaj pentru că ținea permanent sub ochi o parte din cutiile cu titluri. Forrest și ceilalți dormeau pe saltele întinse pe dușumea în cabinele unor ofițeri. Dar de îndată ce s-au culcat, tangajul bastimentului i-a aruncat fără milă prin cabine. Uneori, mișcările crucișătorului erau atît de violente încît lăzile cu lingouri se deplasau în interiorul magaziilor de muniții; din fericire, nimeni nu a fost serios rănit.

Churchill cîștigă prima partidă

Harold Kent, fost ofițer în armata de uscat, și-a exprimat mirarea și admirația pe care au resimțit-o și el și colegii lui, față de modul în care marinarii au acționat, în continuare în condiții atît de grele. „Eram foarte interesat — spunea el mai tîrziu — de metodele folosite de marinari în larg. Totul se făcea într-un mod atît de calm și de ordonat, încît cu greu îți imaginai că eram în război și că nava se afla într-un pericol continuu. Din timp în timp, ziua ca și noaptea, comandantul dădea ordinul: «La posturile de luptă!» Nu am văzut niciciînd ceva asemănător. În cîteva secunde, fiecare membru al echipajului era la postul său. Crucișătorul începea atunci să trăiască cu o deose-

[1] „Altmark", navă germană de aprovizionare a cuirasatului de buzunar „Graf Spee", sabordat în decembrie 1939 în estuarul La Plata, în urma avarierii de către nave militare britanice (*Magazin istoric*, nr. 7/1972). Reușind să scape de urmărirea vaselor engleze, „Altmark" s-a refugiat în apele teritoriale norvegiene, avînd la bord 300 marinari britanici, capturați de pe vasele scufundate de „Graf Spee". La 14 februarie 1940, a fost observat de un avion de recunoaștere englez. Autoritățile norvegiene au permis ca „Altmark" să treacă prin apele teritoriale, deoarece la inspecție nu a fost constatată prezența prizonierilor. În urma datelor furnizate de serviciile secrete britanice, din ordinul lui Churchill, care deținea funcția de prim-lord al Amiralității, distrugătorul „Cossack" a atacat, în noaptea de 16/17 februarie 1940 nava „Altmark" și a eliberat 299 prizonieri. Guvernul norvegian a protestat împotriva violării apelor sale teritoriale, dar premierul N. Chamberlain a replicat că dreptul internațional fusese violat de Norvegia, deoarece permisese trecerea unei nave cu prizonieri de război. În anturajul lui Hitler se considera că acest incident a jucat un rol în precipitarea invaziei naziste în Norvegia în aprilie 1940.

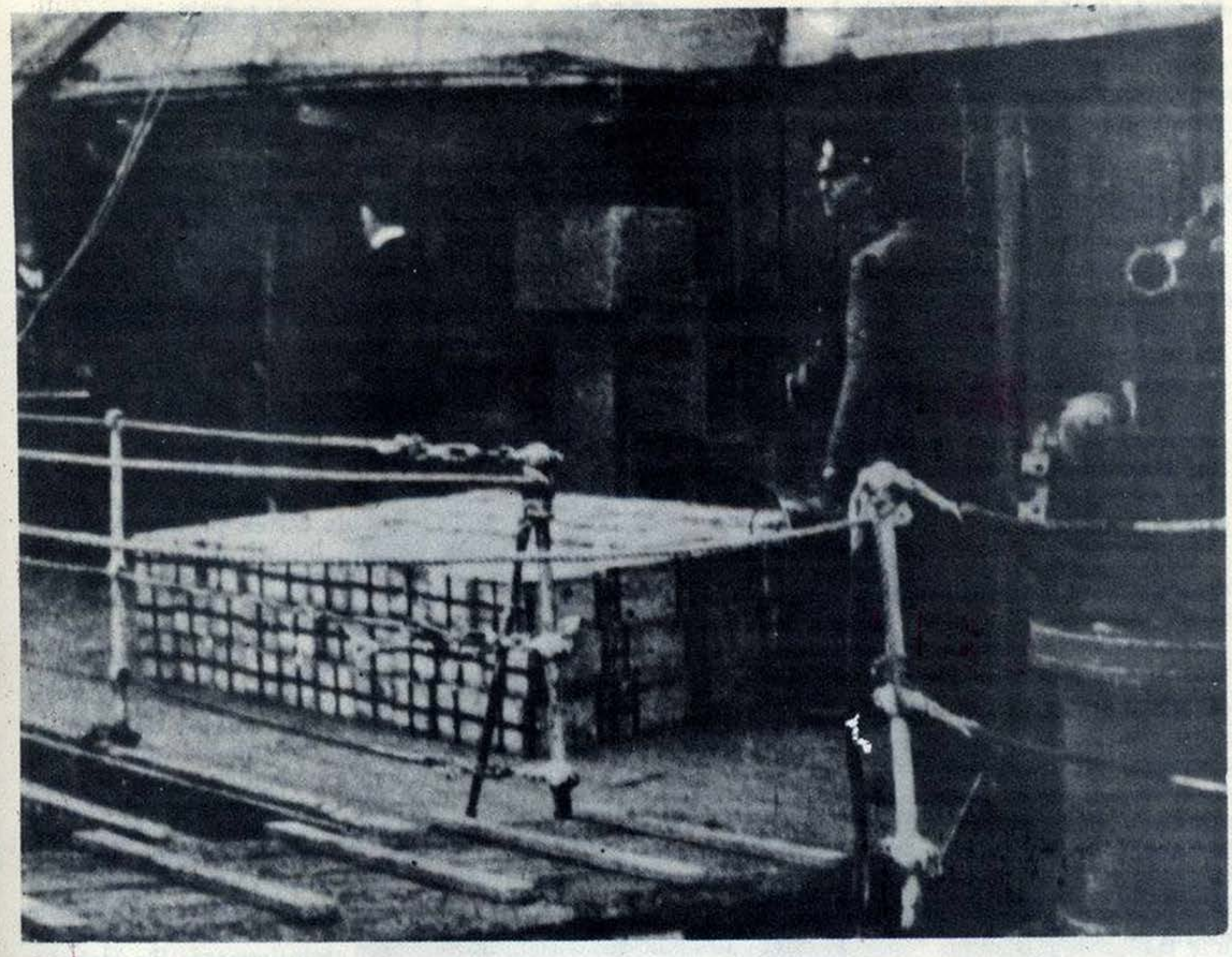

Lăzi cu lingouri de aur depozitate pe puntea crucişătorului „Emerald"

În p. 49: *crucişătorul „Emerald" care a transportat o mare cantitate de aur şi titluri de valoare din Anglia în Canada*

bită intensitate. Era impresionant". Dar şi foarte epuizant pentru echipaj. În afara apelurilor pentru exerciţii, care aveau loc dimineaţa şi seara, în cursul zilei aveau loc alarme veritabile.

„De fapt, spunea Kent, nu ne temeam, efectiv, că vom fi torpilaţi. Aveam o imensă încredere în comandantul Flynn şi în echipajul său şi ştiam că un crucişător, bine armat şi bine comandat, înaintînd cu o asemenea viteză, trebuia să se descurce cu mijloacele sale proprii. Mai îngrijoraţi eram de soarta familiilor noastre, care ne urmau la bordul unei nave comerciale, ce se deplasa cu o viteză mai mică şi era neînarmată".

În dimineaţa de 1 iulie, puţin înainte de orele cinci, Harold Kent, care se afla pe punte, a văzut conturîndu-se o linie întunecată la orizont. Era apariţia mult aşteptată a coastei Noii Scoţii[1]. Prin porta-voce, de pe puntea de comandă, comandantul Flynn a lansat maşinilor ordinul: „Cu toată forţa înainte!". Pe marea aproape liniştită, „Emerald" a început să lase o dîră de apă învolburată îndreptîndu-se spre portul Halifax[2] cu o viteză de 28 noduri. Cînd s-a luminat bine, oamenii de veghe au văzut siluetele subţiri şi cenuşii ale celor două distrugătoare canadiene venite în întîmpinarea crucişătorului, pentru a-l escorta pînă în port. Prima manşă din extraordinara partidă de pocker jucată de Churchill era cîştigată. Craig mărturisea mai tîrziu: „Dacă «Emerald» s-ar fi scufundat, ar fi fost un adevărat dezastru".

La orele 7.35, nava cu tezaurul era ancorată la chei. Lucru curios, Harold Forrest îşi aminteşte că ceea ce l-a izbit cel mai mult au fost urmele încă vizibile ale enormei explozii ce devastase portul Halifax în timpul primului război mondial[3]. Imaginea suge-

---

[1] Provincie canadiană la Oceanul Atlantic.

[2] Oraşul de reşedinţă al provinciei cu acelaşi nume şi port important al Canadei, deschis navigaţiei tot anul şi punct terminus al magistralei canadiene de cale ferată dintre Pacific şi Atlantic („Canadian Pacific Railways").

[3] La 6 decembrie 1917, vasul francez „Mont Blanc" — încărcat cu trinitrotoluen, combustibil şi acizi — s-a ciocnit de o navă numită „Imo". În urma exploziei, au murit 2 000 persoane (după unele surse 1 600), alte 2 000 au fost rănite, partea nordică a oraşului devastată iar geamurile s-au transformat în ţăndări pe o rază de 60 mile. Pagubele au fost evaluate la 35 milioane dolari, în valoarea de atunci. În prezent, urmele catastrofei nu mai sînt vizibile dar, în vechea citadelă a oraşului, un spectacol de sunet şi lumină, care reconstituie istoricul acestor locuri, înfăţişează secvenţe filmate de epocă, prezentînd şi acest episod, apreciat şi azi ca unul dintre marile dezastre ale secolului.

ra ceea ce ar fi putut suporta Marea Britanie în acel moment. Un tren special, cu peste o duzină de vagoane plumbuite, aştepta deja la chei, înconjurat de funcţionari de la Banca Canadei şi de oameni de pază înarmaţi, ai companiei „Canadian National Express". Accesul în întreaga zonă în care se afla „Emerald" era interzis, astfel încît nici un ochi indiscret nu putea să vadă ce se petrecea la debarcader. Se ştia că agentura de spionaj germană din Halifax era activă, încercînd să culeagă date asupra mişcării navelor.

Încă o dată a trebuit să se desfăşoare dubla verificare, atunci cînd aurul a fost descărcat pe uscat şi apoi cînd a fost încărcat în tren. Cu toate că atît marinarii cît şi funcţionarii din serviciul securităţii au lucrat cu cea mai mare viteză, transferul a durat o zi întreagă. La orele 19, trenul special pornind de pe linia unde era garat, zbura spre Montreal. Cetăţenii englezi, destul de bogaţi pentru a-şi fi investit banii în acţiuni, ignorau, din fericire, că averea lor nu se mai afla la adăpost în casele de fier ale băncilor şi că nu mai aveau nici un mijloc de control asupra ei.

În Canada, întreaga operaţie a trecut neobservată. În afară de cîţiva salariaţi de la Banca Canadei şi de supraveghetorii de la compania „Canadian National Express", în această imensă ţară nimeni nu bănuia că trenul care alerga de-a lungul cîmpiei canadiene ducea cu el speranţele şi aspiraţiile unei naţiuni asediate, iubitoare de libertate şi care tocmai în acel moment „suna alarma", pentru a face faţă trupelor hitleriste, ce se pregăteau de invazie.

Introducere, selecţie şi note:
Eugen PREDA

Traducere:
Cristina LUCA BOICO

1380: CNEAZUL DMITRI...

(Urmare din p. 48)

curile ruseşti le urmăreau, ucigînd şi măcelărind". Rusii i-au urmărit pe tătari cale de 50 verste (1 verstă = 1,067 km), apoi s-au întors pe cîmpul de la Kulikovo, pentru a da ajutor răniţilor şi pentru a-şi îngropa morţii. Cneazul Dmitri a fost căutat multă vreme. Fusese lovit foarte rău. L-au găsit leşinat într-o rîpă, sub un copac doborît. Cneazul şi-a revenit în simţire şi s-a bucurat de biruinţă împreună cu toţi cei care rămăseseră în viaţă. În ziua de 1 octombrie 1380, moscoviţii au primit cu mare alai pe învingători. În cinstea victoriei, cneazului Dmitri Ivanovici i s-a dat numele Dmitri Donskoi.

Deşi Hoarda de Aur suferise o usturătoare înfrîngere pe cîmpia de la Kulikovo, în 1380 Rusia nu a putut sfărîma definitiv jugul duşman. Însă după bătălia de la Kulikovo caracterul legăturilor dintre cnezatele ruseşti şi hani s-a schimbat. Ele n-au mai plătit tributul cu regularitate. Mongolo-tătarii îndrăzneau acum să atace pămînturile ruseşti numai prin năvăliri scurte şi adesea erau înfrînţi. Sfărîmarea jugului nu mai era decît o chestiune de timp.

După bătălia de la Kulikovo, a început ultima şi decisiva etapă a luptei seculare pe care poporul rus a dus-o împotriva cotropitorilor mongolo-tătari. Moscova a devenit definitiv centrul în jurul căruia se uneau toate forţele Rusiei care luptau împotriva Hoardei de Aur. Reunificarea ţinuturilor ruseşti din nord-est şi acţiunea pentru întemeierea statului rus s-au intensificat. Pe malurile Donului şi ale Nepriadvei fusese cîştigată o victorie militară, dar în acelaşi timp şi o mare izbîndă psihologică, ce a provocat o grabnică cristalizare a conştiinţei naţionale şi a făcut să se nască încrederea în victorie. Sub semnul acestei redresări naţionale, s-a desfăşurat întreaga etapă finală a luptei pentru eliberarea poporului rus.

În româneşte de
Anca RĂDULESCU

VASILE M. KOGĂLNICEANU

(Urmare din p. 23)

rog spune-mi un act publicat de mine, un extras din «cartea verde», ca să văd ce greşeală am făcut în privinţa actelor emanate de la oameni de stat încă în viaţă? Ce bine reiese din ea cele hotărîte la Reichstadt[1]...

Îmi vorbeşti de o prefaţă a domnului [D.A.] Sturdza, a domnului [V.A.] Urechiă şi a noastră, dar pentru o lucrare aşa de mică ca aceea ce am dat la lumină nu era necesar de atîtea prefaţe. Cînd ne vom hotărî a scrie operele complete, neapărat vom stărui pe lîngă domnul Sturdza şi domnul Urechiă pentru prefaţă şi biografie, dar numai pentru «cartea verde» şi cîteva acte importante ce public nu merită atîta osteneală din partea dumnealor.

În privinţa triagiului, mă repet, sînt contra, căci ar fi în detrimentul memoriei tatălui nostru, triagiul ar fi a menaja pe cutare sau pe cutare şi chiar pe tine şi oricine ar fi acela care ar face triagiul ar influenţa şi ar strîmba adevăratele gînduri ale lui Mihail Kogălniceanu şi ai dreptate cînd îmi scrii că este greu a măsura gîndirile unui om de talia lui Mihail Kogălniceanu, dar eu merg mai departe şi zic că nu cunosc profesorul lui şi deci am publicat actele aşa cum sînt..."

Cartea proiectată de Vasile Kogălniceanu a apărut în 1893, intitulată *Acte şi documente din corespondenţa diplomatică a lui Mihail Kogălniceanu relative la Resboiul independenţei României. 1877-1878.*

Nu putem să ne oprim a recunoaşte loialitatea dovedită şi cu această ocazie de Vasile M. Kogălniceanu faţă de tatăl său ca şi faţă de el însuşi, trăsătură pe care el o va păstra pînă în ziua morţii sale.

---

[1] La 26 iunie/8 iulie 1876, s-a încheiat la Reichstadt, în Boemia, un acord secret ruso-austro-ungar privind reglementarea p vizorie a contradicţiilor dintre aceste state în Balcani.

SPRE TERRA AUSTRALIS INCOGNITA

ROBERT LACOUR-GAYET

Cuvîntul Australia vine din latinescul Auster, numele unui vînt cald bătînd dinspre Sud. Aducător de secetă, Austrul bate şi pe meleagurile noastre, unde poporul îl spune mai puţin poetic, dar mult mai sugestiv, „Sărăcilă“ sau „Traistă goală“. Pămîntul austral, a cărui existenţă a fost multă vreme ignorată, sau doar presupusă, desemnează deci un teritoriu meridional (în opoziţie cu unul boreal).

Acest misterios teritoriu a înflăcărat, încă din antichitate, imaginaţia oamenilor, apărînd, ca ipoteză, odată cu ideea de antipozi. Istoricul grec Theopompe, discipolul lui Tucidide, vorbea, în secolul IV î.e.n., despre un continent sudic, imens ca întindere şi situat dincolo de apele care s-ar fi aflat în jurul Europei, Asiei şi Libiei (Africii). Mai tîrziu (sec. II e.n.), Ptolemeu emitea şi el opinia că Oceanul Indian este mărginit de o „terra incognita“, la extremitatea sa de sud-est.

Reîntors la Veneţia după 24 ani de pribegie, Marco Polo istorisea, în 1295, despre pămînturile descoperite — botezate de el Insulele Condor şi Şandur, Locac, Jawa cea Mică — trezind astfel noi presupuneri cu privire la continentul austral. Cercetări recente apreciază că, de fapt, era vorba despre Insulele Côn Dăo, din largul coastei de sud-est a Vietnamului, de Kampuchia şi de Sumatra.

În sec. XVI, încercările portughezilor Alvăro de Mendana şi Pedro Fernandez de Quiros, de a descoperi enigmaticul pămînt de la miază-zi, eşuează, deşi, ajungînd în Insulele Marchize, Salomon şi Espirito Santo ei au fost convinşi că au păşit pe tărîmul austral. Deabia în veacul următor, spanioli, portughezi şi olandezi, printre care Luis Vàez de Torres, Godinho de Eredia, Willem Janszoon, descoperă şi explorează ţărmurile de nord-vest ale Australiei. La 20 aprilie 1770, englezul James Cook atinge coasta răsăriteană, declarînd întregul teritoriu, la 23 august 1770, posesiune britanică.

Aborigenii (în limba latină, aborigines = băştinaşi), prin înfăţişarea şi modul lor de viaţă, au făcut o stranie impresie primilor europeni care i-au întîlnit. Cînd s-au reîntors în ţările de baştină, relatările acestora au stimulat curiozitatea oamenilor de ştiinţă, dornici să desluşească tainele continentului îndelung căutat. Specialiştii au găsit o cale de acces către originile semiţilor venite în continentul austral cu mii de ani înaintea erei noastre, prin studierea vieţii lor spirituale intense, a fondului bogat de mituri şi tradiţii, transmise îndeosebi pe cale orală. „Cercetarea societăţilor primitive în care mitul este — sau a fost pînă în timpul din urmă — «viu»“, spune Mircea Eliade într-o lucrare recentă, merită întreprinsă, „în sensul că înfăţişează modele pentru comportarea ome-

În imagine: debarcarea exploratorului James Cook într-una din insulele Nolle Hebride. Ilustraţie din cartea *Călătorie spre Marea Sudului*, publicată de J. Cook în 1777, la Londra.

neasca şi prin însăşi aceasta conferă existenţei semnificaţie şi valoare. A înţelege structura şi funcţia miturilor în societăţile tradiţionale, nu înseamnă numai a elucida o etapă din istoria gîndirii omeneşti, înseamnă deopotrivă a înţelege mai bine o categorie de contemporani de-ai noştri".

Un astfel de studiu este şi capitolul intitulat Les Aborigènes, din cartea Histoire de l'Australie, scrisă de Robert Lacour-Gayet şi publicată în colecţia Les Grands études historiques, de Editura Fayard.

Numele prestigios al autorului, Robert Lacour-Gayet, născut în 1896, la Paris, ne readuce în memorie personalitatea ştiinţifică a tatălui său, Georges Lacour-Gayet (1856-1935), un mare istoric şi, în acelaşi timp, un lolal prieten al ţării noastre. Georges Lacour-Gayet a publicat mai multe studii despre istoria României; în timpul primului război mondial s-a aflat printre susţinătorii cauzei unităţii politice şi statale a poporului român. La 11 lunie 1919, ca o recunoaştere a activităţii sale filo-române, a simpatiei purtate ţării şi poporului nostru, la propunerea lui Nicolae Iorga, Academia română l-a ales în unanimitate printre membrii săi de onoare.

Fiul său, Robert Lacour-Gayet, în studiul pe care îl reproducem într-o formă întrucîtva prescurtată în paginile următoare, încearcă, pe baza unei bogate documentaţii, să reconstituie modul de viaţă al australienilor de-a lungul secolelor. Titlul şi subtitlurile aparţin redacţiei Magazin istoric.

În ultimii 50 ani, ştiinţa a acumulat o serie de date, pe baza cărora poate să spună, mai mult sau mai puţin exact, cine erau acei stranii locuitori ai Australiei, descrişi atît de puţin atrăgător de primii europeni care i-au întîlnit.

Pentru data pătrunderii lor pe Terra Australis, D. Mulvaney, în lucrarea *Aborigenii australieni*, propune o cifră prudentă: acum 23 000 ani[1]. Dacă luăm în consideraţie longevitatea medie de şaisprezece ani a aborigenilor, pînă la apariţia albilor s-au succedat peste una mie şase sute de generaţii. Cifre rotunde care implică un anume coeficient de incertitudine!

În privinţa venirii lor, există două ipoteze: ar fi sosit într-un singur val sau, ceea ce pare mai plauzibil, în etape succesive; se afirmă chiar că procesul de imigrare a durat timp de mai multe secole. Descoperirea unor unelte, datînd din mileniul IV î.e.n., asemănătoare celor folosite în aceeaşi perioadă istorică în Asia şi Europa, constituie o enigmă despre care nu s-a spus încă ultimul cuvînt. Unii specialişti vorbesc despre o „vîrstă inventivă", alţii cred că obiectele au fost aduse de purtătorii altor culturi, ale căror urme s-au şte s

Tasmania [insulă în sudul Australiei, despărţită de aceasta prin Strîmtoarea Bass] ridică noi semne de întrebare. Odinioară făcea parte din masa continentală; zbuciumul necontenit al valurilor a eusit să o rupă de uscat de-abia către mileniul IX sau X î.e.n. Faptul că tasmanoizii sînt atît de deosebiţi de australieni — aparţin tipului negroid, nu au folosit niciodată securea şi bumerangul, nu au avut nicicînd în preajmă cîinele dingo, însoţitor nelipsit al fraţilor lor de peste Strîmtoarea Bass — ne determină să credem că ei au fost pionierii deschizători de drum. În ceea ce priveşte direcţia din care au venit, Melanezia sau, mai sigur, Noua Caledonie, opiniile specialiştilor concordă: ei sînt singurii care nu au pătruns în Australia dinspre nord. Un argument, şi nu cel mai puţin important, ar fi trăsăturile fizice atît de deosebite ale tasmanoizilor.

A.D. Elkin, unul din cei mai reputaţi specialişti în istoria Australiei, s-a ocupat de „nordici", refăcînd itinerarul parcurs de ei: India, Ceylon [astăzi Sri Lanka], Malaysia, Indonezia. Opinii mai îndrăzneţe pretind că urmele lor pot fi regăsite pînă în Caucaz; aborigenii ar fi, deci, la origine, o ramură din numeroasele seminţii roite din platourile înalte ale Asiei Centrale. De aici s-ar fi îndreptat, unii către vest, alţii către sud. Dar mai importantă decît punctul de plecare, ni se pare a fi calea prin care au pătruns în continent. Poate prin Noua Guinee, pe atunci încă nedesprinsă de Australia, nou-veniţii stabilindu-se pe ţărmurile Golfului Carpentaria; poate din direcţia Insulei Timor, luînd-o pe uscat sau pe apă — căci în lipsa dovezilor istorice trebuie să ne mulţumim doar cu ipoteze — înspre sud-vest? Despre cauzele migraţiei lor se ştie şi mai puţin. Spirit de aventură sau retragerea din calea unor populaţii agresive? Un lucru cert este că australoizii au fost, timp de mii de ani, singurii locuitori ai Australiei.

Problema vitală: hrana

Etnologii pretind că la sosirea lui Cook, existau aproximativ 300 000 aborigeni. Unul la 25 km pătraţi[2]. Nu întîlniseră nici o fiinţă care să le opună rezistenţă, nici oameni, deoarece erau singurii reprezentanţi ai speciei, nici fiare periculoase, inexistente în aceste ţinuturi, numai solul arid, împotriva căruia ingeniozitatea lor i-a ajutat să cîştige partida. Pretutindeni orizonturi infinite, tăcute, înlesnind înflorirea visurilor, elementul fundamental al vieţii lor spirituale[3].

Primii exploratori din Europa care au descris înfăţişarea aborigenilor, au fost prea aspri. Evident, aceasta nu corespundea canoanelor estetice ale antichităţii greceşti; ei nu semănau cu nici unii din băştinaşii văzuţi de către navigatori, prin alte locuri, pînă

---

[1] Surselc româneşti notează 40 000 ani.

[2] Astăzi densitatea populaţiei este de doi locuitori pe km².

[3] „Pentru australieni — scrie Mircea Eliade, fervent cercetător al societăţilor primitive — esenţialul se reduce la o serie de acţiuni efectuate de fiinţe supranaturale în «timpurile visului»" (*Aspecte ale mitului*, Bucureşti 1978).

atunci. Tipuri asemănătoare există doar în cîteva regiuni ale Indiei Meridionale, Sri Lankăi, Malaysiei, Insulei Timor şi Noii Guinee: braţele şi picioarele subţiri, abdomenul anormal dezvoltat, gura mare cu buze violacee, maxilare proeminente, nasul plat, triunghiular, îngust la rădăcină, ochi apropiaţi, înfundaţi în arcade proeminente, însprîncenate, fruntea teşită, părul, de aceeaşi culoare ca pielea, negru, lung şi creţ.

Problema lor vitală era hrana. În lucrările de specialitate au fost descrişi adesea mergînd în grupuri de 20, 30, 40, cu bărbaţii în frunte, purtînd armele şi scutul, urmaţi de femei ce duceau copiii şi cîteva ustensile indispensabile vieţii în comun. S-a apreciat că, în funcţie de specificul ţinuturilor, străbăteau între 12 şi 20 km pe zi. Deoarece clima le-o permitea, nu se complicau cu veşminte; în sud, unde iernile sînt mai aspre, foloseau uneori piei de animale; noaptea, cei mai friguroşi, dormeau printre focuri păzite cu rîndul să nu se stingă. Uneori, se ungeau pe corp cu grăsime animală, ca un mijloc de apărare împotriva insectelor agresive.

Ideea unei aşezări unde s-ar fi putut stabili definitiv era de neconceput. Peşterile serveau, la nevoie, de refugiu în timpul nopţii; în lipsa lor, îşi înjghebau adăposturi precare dim ramuri, cu sau fără frunze, bordeie din scoarţă, cu acoperiş lipit cu pămînt, construite, în zonele inundabile, pe piloni. Sigur este că nu-şi petreceau dimineaţa trîndăvind. Dacă aveau norocul să se găsească pe malul mării, sau în apropierea unui rîu, pescuitul le rezolva problema mîncării. Datorită îndemînării lor, dublată de o agerime a vederii mult superioară celei pe care o avem noi, puteau prinde peştii cu mîna. Foloseau şi plase, undiţe cu cîrlige din lemn sau os, harpoane aruncate cu mare precizie. S-a constatat că în unele regiuni cunoşteau procedeul afumării peştelui.

Străvechii locuitori ai Australiei, ca şi urmaşii lor de mai tîrziu, trăiau de pe o zi pe alta, îndestulîndu-se cînd aveau prilejul, răbdînd de foame dacă era nevoie. Lista lor de bucate era foarte „rafinată": canguri, koalas, şobolani, wombats, lilieci, şerpi, şopîrle, chiar goannas (mari cît crocodilii); ouăle de păsări nu erau disprețuite, iar insectele — furnici, lăcuste şi altele — erau deosebit de apreciate, fără să fie uitate larvele, unele presupuse că ar fi avut proprietăţi magice. Mai mult vegetarieni decît carnivori, preferau să mănînce ignami [specie de cartofi], faguri de miere, rădăcini de nuferi; reuşind să se cațere în pomi ca maimuţele, unele frunze le completau meniul. Femeilor le reveneau treburile mai uşoare. Se pricepeau de minune la căutarea de fructe, rădăcini, insecte şi rozătoare; pentru a le găsi pe cele din urmă, se foloseau de *nolla-nolla*, un fel de baston dintr-un lemn dur şi greu, lung cam de 60 cm, care le servea, în acelaşi timp, ca săpăligă şi ca bîtă. Lucrul cel mai important era să descopere apa. În această privinţă s-ar fi zis că fiecare aborigen era un vrăjitor de profesie; „Citeau în natură ca într-o carte deschisă", scrie profesorul Elkin, în lucrarea *The Prehistory of Australia*. Acolo, unde albii ar fi murit de sete, ei găseau întotdeauna cu ce să şi-o potolească. Ştiau să culeagă roua, să descopere preţiosul lichid în scorburi, să-l extragă din stomacul broaştelor, adevărat rezervor. Înţelepciunea îi învăţa s-o bea pe loc, fie că le era sau nu sete. Dar, ingenioşi, reuşiseră să confecţioneze recipiente îndeajuns de etanşe pentru a transporta o cantitate minimă, necesară. În fine, în perioadele extrem de secetoase, rămînea şansa de a ajunge — ca şi marile sălbăticiuni din rezervaţiile africane — parcurgînd distanţe de necrezut, pînă la marea salvatoare.

Oameni ai epocii de piatră?

Bărbaţilor, bineînţeles, le era rezervată vînătoarea. Armele preferate erau bumerangul şi lancea; dar, în vestul Australiei Meridionale, în unele părţi din Ţara lui Arnhem, în Tasmania, bumerangul nu a fost niciodată întrebuinţat. În restul Australiei, forma lui e cea clasică: o bîtă scurtă şi după cum era prevăzut, să se întoarcă sau nu în punctul din care era lansat, curbată diferit. Vînătorii îşi meştereau şi două feluri de lăncii: dintr-o singură bucată de lemn sau alta, terminată cu un vîrf de piatră, ţinut în putreziciuni ca să învenineze rănile şi fixat cu răşină sau ceară. Arma, lungă de 2,50-2,75 m, putea fi aruncată pînă la 60 m, mai ales dacă era înşurubată într-un propulsor, un fel de extensie artificială a braţului, capabil să dea rotirii pumnului o forţă sporită. Vînătorii nu aveau egal cînd era vorba să imite ciripitul păsărilor, să se cațere, sau să se pitească şi să ţîşnească dintr-o dată asupra prăzii; se ungeau cu noroi pentru ca animalele să nu le simtă mirosul, înotau cu papură în cap şi aveau grijă să se apropie de vînat numai în contra vîntului.

Aborigenii au fost consideraţi drept oameni ai epocii de piatră. În sens literal, expresia e nimerită; nu au ajuns niciodată să cunoască folosirea metalelor. Ce curios contrast totuşi între modul lor de viaţă atît de primitiv şi viaţa lor spirituală de o intensitate emoţionantă![1].

---

[1] „Cu toate contactele şi schimburile cu lumea exterioară care au avut loc şi acolo, societăţile australiene au evoluat, probabil izolat, într-o mai mare măsură decît altundeva. Pe de altă parte, această evoluţie nu a fost suportată în mod pasiv, ea a fost voită şi creată, căci puţine civilizaţii par să fi avut, în aceeaşi măsură ca şi cea australiană, gustul erudiţiei, al speculaţiei şi al unei manifestări ce apare uneori ca un snobism intelectual, oricît de ciudată ar putea să pară această expresie, atunci cînd se aplică unor oameni al căror nivel de trai material era atît de rudimentar. Dar să nu ne înşelăm: aceşti sălbatici păroşi şi burtoşi, al căror aspect fizic ne evocă pe birocraţii graşi şi pe soldaţii cîrtitori ai vechii gărzi a imperiului, făcînd şi mai necuviincioasă goliciunea lor... erau în multe privinţe adevăraţi snobi" (Claude Lévi-Strauss, *Gîndirea sălbatică*, Bucureşti, 1970).

S-a apreciat că în momentul sosirii albilor pe continentul austral existau între 500 şi 600 triburi. Ne ferim să dăm o definiţie prea exactă sensului de pe atunci al cuvîntului; să zicem un grup format din cîteva sute de indivizi, avînd comune limba, credinţele, obiceiurile. Se considerau urmaşii aceloraşi strămoşi, personaje misterioase, jumătate-spirite, jumătate-oameni. Tribul nu se supunea niciunei ierarhii. Nu exista şef şi totuşi toţi se aplecau în faţa autorităţii celor bătrîni. Întinderea teritoriilor aparţinînd unui trib depindea numai de fertilitatea lor. În regiunile mai puţin aride nu depăşea cîteva sute de km²; în alte părţi putea fi de cîteva mii. Cazul limită este cel al tribului Arandas, din nordul oraşului Alice Springs, care şi-a rezervat aproape 60 000 km². Desigur, aceste zone de nomazi nu erau precis delimitate. Frontiere sau graniceri au fost noţiuni de neînţeles pentru aborigeni, deşi simţăminte profunde îi legau de pămîntul care aparţinuse strămoşilor lor, care le aparţinea lor înşişi şi urmaşilor lor. Cînd cineva încerca să le răpească din privilegii izbucneau ciocniri, dar sîngele vărsat nu genera ură; împăcarea venea tot atît de repede pe cît se iscase cearta; apoi, învingătorii nu abuzau niciodată de victorie: masacre, violuri, incendii par să fi rămas necunoscute.

Nesfîrşit, spaţiul îi condamna pe locuitori la singurătate. Vecinii — dacă putem întrebuinţa acest termen cînd vorbim de locuitorii viitoarei Australii — se adunau uneori fie pentru a schimba daruri, fie pentru ceremonii sacre, în cursul cărora constatau că au aceleaşi credinţe. Bariera limbajului era astfel depăşită. În privinţa acestuia, aprecierile sînt diferite: două sute, trei sute, cinci sute de limbi, plus nenumărate dialecte notate de specialişti[1]. Nici urmă de scriere, deşi unii cercetători cred să fi descoperit unele semne simbolice asemănătoare hieroglifelor. S-a spus, de asemenea, că pentru a se înţelege, triburile ar fi recurs la moduri tăcute de comunicare, folosind gesturi ca surdo-muţii, tăieturi de diferite adîncimi pe lemne, fum pentru a-şi semnala prezenţa; toate speculaţii neîntemeiate.

Căsătorii cu şi fără ceremonial

Legăturile de rudenie erau extrem de complexe. Familia constituia nucleul central; în general, mai multe familii reunite formau ceea ce se numeşte un clan sau o hoardă. Femeile erau ţinute într-o stare de strictă dependenţă. În unele grupuri nu aveau voie să adreseze cuvîntul decît soţilor lor şi nu participau niciodată la ceremoniile rituale. Fetele erau căsătorite imediat ce deveneau adolescente, tradiţie care punea probleme deoarece băieţii nu se căsătoreau decît după ce treceau de pragul maturităţii. Pentru a justifica diferenţele de vîrstă, indigenii spuneau: „Sărmanul om, are nevoie de o soţie tînără care să-i poată găsi miere şi apă". De obicei, fata era logodită imediat după naştere, cîteodată chiar înainte. Crescînd, ea se obişnuia, puţin cîte puţin, cu viitorul ei domn şi stăpîn; el o educa precum îi era voia, o obişnuia să danseze cu ochii în pămînt. Rareori căsătoria prilejuia un scurt ceremonial: femeia îi oferea bărbatului hrana, dovadă a îngrijirilor ei viitoare; el îi trăgea cîteva beţe, ca semn al omnipotenţei sale.

Aborigenii credeau în reîncarnare. Dar importantă era nu reîntoarcerea aceleiaşi făpturi sub altă formă, ci continuitatea spirituală, prezentă încă din pîntecele mamei, mereu activă de-a lungul timpului, invizibilă, fără doar şi poate după ce materia dispărea, dar niciodată absentă.

În ceasurile grele, rămînea nădejdea în totem. Între om şi totem existau tainice legături spirituale; ultimul era un *mate*, cum ar fi spus australienii de mai tîrziu — un frate, un prieten, un protector. Era întruchipat de un animal — cangur, struţ, porumbel; îşi avertiza protejatul de primejdiile care îl pîndeau, grăbea vindecarea rănilor, îl prevenea de bolile din preajmă; uneori îşi transmitea mesajele pe calea visului, alteori întîlnirea întîmplătoare cu animalul respectiv era interpretată drept apariţia mateului în carne şi oase. Totemurile nu erau întotdeauna individuale, întregul trib se putea bizui pe unul singur. Dar dacă un membru al tribului avea un totem personal, nenorocire celui care ar fi îndrăznit să ceară ajutorul geniului său proteguitor!

Trăind într-un orizont al misterului, aborigenii păstrau tradiţia ceremoniilor, unde gesturi, dansuri, cîntece erau înzestrate cu o semnificaţie rituală. Reînvierea trecutului, ca şi proiectarea prezentului în viitor, se numărau printre raţiunile existenţei. Reconstituirea vechilor mituri nu însemna spectacol, divertisment. Participanţii luau totul în serios, convinşi că bunăstarea lor şi a celor din jur depindea de convingerea cu care reactualizau periodic o serie de evenimente care avuseseră loc într-un trecut îndepărtat şi fabulos. Pentru a supravieţui, pentru a asigura, dincolo de individ, continuitatea speciei, trebuiau să fie siguri că îşi vor găsi hrana, că generaţiile se vor succeda aşa cum se perpetuaseră din moşi-strămoşi. Aşadar, instinctul de conservare şi spectrul foamei erau adesea la originea acestor *corroborees* (spectacole) care lăsau o stranie impresie de putere şi de credinţă.

Introducere, traducere şi note:
Ana Maria ŞERBĂNESCU

---

[1] „Aborigenii din Australia vorbesc nenumărate limbi care formează o singură familie, familia australiană. Limbile din Tasmania, astăzi moarte, par să fi alcătuit o familie distinctă" (H.A. Gleason, *An Introduction to Descriptive Linguistics*, Hartford, 1967).

VITICULTURA — ARGUMENT AL VECHIMII ŞI CONTINUITĂŢII STRĂMOŞILOR NOŞTRI

Dr. ing. ION PUŞCĂ,
I.A.S. Panciu

„Patria cea veche a geto-dacilor, Tracia — scria marele nostru istoric A.D. Xenopol — era o regiune vinicolă, cauză pentru care şi era considerată ca locul de naştere a zeului vinului, Dionysos".

Cele dintîi izvoare scrise atestă răspîndirea viţei de vie pe aceste meleaguri. Este semnificativ de pildă, episodul descris în *Odiseea* anume că vinul cu care Ulise l-a îmbătat pe Poliphem a fost căpătat de eroul grec din mîinile lui Maron, de la tribul tracic al ciconilor. Herodot, părintele istoriei, care ne-a descris multe obiceiuri ale populaţiilor din regiunea Mării Negre aminteşte folosirea vinului în anumite ritualuri, iar excepţionalele rhytoane din aur, argint aurit sau splendid sculptate în os demonstrează existenţa unui ceremonial fastuos şi complicat legat de vin şi viţa de vie.

Încă în secolul trecut, savantul german A. Griesbach arăta că „patria viţei de vie trebuie căutată în ţinuturile păduroase ale Pontului şi ale Traciei, pînă dincolo de Dunăre, [ţinuturi] bogate în liane", iar francezul Raymond Billiard susţinea, în 1913, că Tracia a fost, poate, regiunea cea mai veche şi cea mai respectată pentru vinurile sale, confirmînd astfel că viticultura din patria noastră avea un caracter de pionierat în Europa. Şi s-ar părea că nu numai Europa, de vreme ce se spune că viţa de vie ar fi fost introdusă în China în timpul împăratului Wou-ţi (140-87 î.e.n.) ca urmare a călătoriei pe care Thang H'ian ar fi întreprins-o în ţara geţilor.

Cum se ştie din relatarea lui Strabon, la începutul sec. I î.e.n., viticultura luase o amploare deosebită, încît, odată cu crearea primului stat dac centralizat şi independent sub conducerea lui Burebista, s-au întreprins unele acţiuni de limitare a viilor (poate, mai curînd, cum apreciază istoricii, adoptarea unor măsuri de cumpătare). Viticultura şi producţia de vin nu au încetat, numeroase dovezi atestînd continuitatea acestei culturi. O menţionează Ovidiu, o atestă izvoarele narative şi artistice.

Dar cele mai elocvente dovezi privind răspîndirea culturii viţei de vie în epoca dacică le aduce lingvistica. Din această epocă au rămas, dăltuite pentru vecie în limba română, ca o dovadă a continuităţii, cuvintele de origine dacă: *strugure, butuc, curpen* — cuvinte caracteristice activităţii viticole.

Izvoarele istorice atestă că şi în timpul ocupaţiei romane asupra unei părţi a Daciei, pe teritoriul României s-a continuat cultivarea viţei de vie. Astfel, medalia „Dacia Felix" emisă de romani avea ca emblemă chipul unei femei aşezată pe o stîncă, pe genunchii căreia doi copii prezintă un spic de grîu şi un strugure, semnul principalelor bogăţii ale ţării.

„În epoca năvălirilor barbare — nota Vasile Pârvan — după păstorie, rolul principal l-a jucat viticultura. În tot acest timp, viticultura a devenit principala ocupaţie, constituind fundamentul însuşi al rezistenţei daco-romane în regiunile carpatice". Între dovezile cele mai valoroase ale răspîndirii acestei culturi în epoca migraţiilor se înscrie descoperirea de la Şimleul Silvaniei — un colier dublu de aur, datînd din preajma anului 350 e.n. şi pe care sînt reproduse în miniatură diferite unelte, printre care şi un cosor de vie împodobit cu cinci foi de viţă stilizate. Această îndeletnicire s-a continuat şi în epoca feudală. În primele secole ale celui de-al doilea mileniu, referindu-se la năvălirile cumanilor ori ale tătarilor, cronicarii vremii pomeneau de „sămănături, grădini şi vii".

Existenţa şi răspîndirea neîntreruptă a acestei culturi pe teritoriul patriei noastre, din antichitate pînă în zilele noastre, reprezintă o realitate cu profunde semnificaţii istorice. Se ştie că populaţiile migratoare, în drumul lor, nu au cultivat niciodată această plantă, cultura viţei de vie fiind o îndeletnicire proprie populaţiilor stabile, deoarece această cultură necesită multă forţă de muncă şi, în acelaşi timp, cunoştinţe agricole mai avansate. Continuitatea cultivării viţei de vie pe teritoriul românesc se înscrie şi ea ca o mărturie de necontestat că aici, pe aceste meleaguri, populaţia a existat în toate timpurile, indiferent de orînduire sau fenomen istoric. Referindu-se la această evidenţă, fostul preşedinte al Organizaţiei internaţionale a viei şi vinului, Asersio Villas, sublinia că „oriunde pe meleagurile româneşti, cazmaua scoate la iveală istoria viţei de vie şi a vinului: cioburi de amfore antice cu miros îmbătător, beciuri medievale cu buchet celebru, sculpturi şi decoraţii încîntătoare. Aceasta este o atestare grăitoare a preocupărilor ancestrale [pentru viticultură] ale acestor meleaguri".

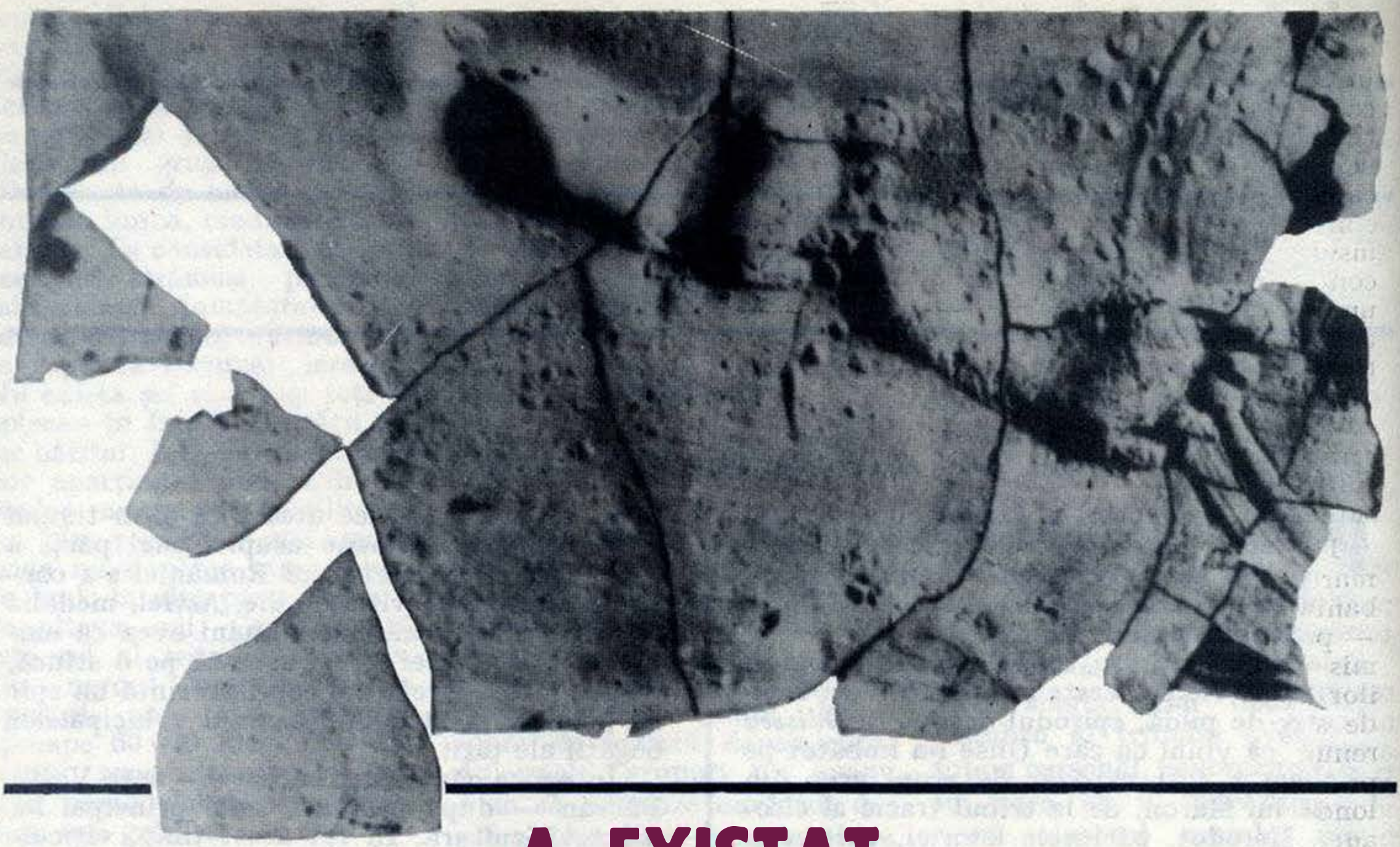

A EXISTAT O LONDRĂ PREROMANĂ?

ROBERT MUSEL

În vremea lui Iulius Caesar (100-44 î.e.n.), cel care a întreprins prima incursiune romană în viitoarea provincie Britannia, insula avea o civilizaţie celtă foarte asemănătoare celei din Galia, în ce priveşte uzanţele politice şi religioase. După cucerirea propriu-zisă, efectuată de Claudiu I (41-54 e.n.), aici s-a dezvoltat o strălucitoare civilizaţie urbană, marcată de centre ca Londinium (Londra) şi Eburacum (York). „Londra păstrează puţine urme ale unei vieţi preistorice, dar avea să se impună curînd pentru că era, în fundul celui mai sigur estuar, un adăpost comod la gura unui rîu şi locul cel mai apropiat de mare, unde era posibil să se arunce un pod peste Tamisa... Londra se mări pe vremea romanilor, pentru că ei au îndreptat prin acest punct toate drumurile de legătură între nord şi sud, printre care şi drumul principal, Watling Street, ducînd de la Londra la Chester. Portul Londrei, excelent, a fost folosit pentru aprovizionarea armatelor", scrie istoricul André Maurois, în Istoria Angliei.

Începînd din anul 369 pînă în 411, cînd — din cauza declinului Imperiului roman şi a pericolului crescînd al invaziilor germanice pe continent — legiunile romane s-au retras din Britania, Londra a fost capitala provinciei. „Romei datorăm Londra", nota concis Winston Churchill în a sa Istorie a popoarelor de limbă engleză[1]. **După plecarea romanilor, oraşul şi-a pierdut din importanţă, cunoscînd, la scurt timp, invazile anglo-saxone, care l-au ruinat. Abia în sec. VII, el a devenit capitala micului regat de Essex şi sediu episcopal, iar de la sfîrşitul sec. XI şi începutul celui următor capitală oficială a Angliei.**

Reproducem în continuare, după cotidianul International Herald Tribune, **noile concluzii la care a ajuns o echipă de cercetători britanici.**

F.D.

În imagine: urmele unui picior de copil pe o placă de ceramică găsită într-o sală de baie din Cheapside, cartier londonez. Vechimea — 19 veacuri.

[1] *Magazin istoric*, nr. 5/1974.

Englezii au considerat totdeauna drept literă de evanghelie faptul că în adîncul pămîntului pe care calcă, umblînd pe străzile marii lor capitale, se găsesc ruinele unui oraş prosper, peste care au dat romanii în 43 e.n., atunci cînd au invadat insula. Această îndelungată continuitate dădea naştere unui sentiment de mîndrie, deşi expediţia de recunoaştere a lui Caius Iulius Caesar, din 55 î.e.n., şi armatele împăratului Claudiu I zdrobiseră — cu tactica şi armamentul lor — triburile dezorganizate locale.

Timp de şapte ani, cea mai mare echipă de arheologi urbani din lume a făcut săpături — pretutindeni unde i-au permis excavaţiile destinate noilor construcţii —, în scopul de a investiga unul dintre terenurile cele mai scumpe de pe glob, cartierul financiar londonez. Concluzia la care au ajuns cercetătorii este că nu a existat niciodată o Londră preromană.

Spre marea dezamăgire a celor 60-100 savanţi care încearcă să descifreze istoria Londrei şi, probabil, a milioanelor de englezi, au fost găsite numai slabe urme de prezenţă umană sub fundaţiile zgîrie-norilor, băncilor şi companiilor de asigurări, îngrămădite în mila pătrată [cca. 2,6 km pătraţi], care se suprapune pe vechea aşezare romană şi este astăzi cunoscută sub numele de „the City".

Noua ipoteză despre naşterea Londrei, formulată de Brian Hobley, arheolog urban, şef la „Museum of London", este că două triburi locuiau lîngă Londra, de o parte şi de alta a Tamisei, care servea drept barieră tribală. Dar nici unul dintre triburi nu se pricepea destul în materie de planificare urbană, pentru a-şi da seama că, de-a lungul fluviului, acolo unde se înalţă Catedrala St. Paul, se află unul dintre cele mai propice locuri din lume pentru amplasarea unui oraş. Această aşezare ar fi dominat un fluviu deschis spre mare, deci favorabil comerţului internaţional, şi pătrunzînd adînc în interior, ar fi favorizat schimburile interne. Aşezarea ar fi fost situată la adăpost de inundaţii. În plus, existau mai multe vaduri, unde rîul putea fi traversat şi peste care aveau să fie construite poduri (Westminster, Battersea şi Chelsea).

Romanii au sesizat imediat aceste avantaje. Ei au pătruns aici cu infanteria lor grea şi uşoară, bine instruită, şi au cucerit repede sud-estul Britaniei. Mulţumindu-se să-i impună un regim de vasalitate, romanii nu au acordat nici o atenţie aşezării St. Albans, aflată la 20 mile de Londra, deşi era un fel de capitală tribală. Cu vasta lor experienţă în domeniul cuceririlor, ştiau unde să întemeieze oraşe; St. Albans nici nu se putea compara cu colina care domina Tamisa.

Hobley afirmă că romanii au defrişat o zonă de 200 acri (1 acru = 0,404 ha), denumind-o Londinium, toponim a cărui origine este încă incertă. Englezilor le place să creadă că, pentru strămoşii lor din timpurile preromane, numele avea o semnificaţie romantică, gen „dealurile îndepărtate", dar această iluzie, ca şi aceea despre existenţa unui tîrg britanic plin de viaţă s-au risipit sub loviturile certitudinilor fără cruţare ale cercetării ştiinţifice.

În studiul lui Hobley şi al colegilor săi se arată: părerea potrivit căreia pe locul unde se află astăzi „the City" a existat o puternică aşezare înainte de cucerirea romană a fost remarcabil de rezistentă. Începînd cu 1974, săpăturile arheologice din acest perimetru s-au efectuat, peste tot unde a fost cu putinţă, pînă la solul natural de dedesubtul celor mai timpurii niveluri romane; dar nu s-au găsit decît două exemple de activitate preistorică, situate la 2 km unul de celălalt şi la o distanţă în timp de peste 1 000 ani.

La acestea se pot adăuga două mici grămezi de deşeuri de metal, lăsate de fierarii epocii bronzului, şi vreo 10-12 obiecte izolate, acoperind ultimii 3 000 ani înainte de cucerire. Aşadar, pare de netăgăduit faptul că perimetrul unde se află astăzi „the City", deşi nu a fost total pustiu, nu a atras o aşezare umană de mare importanţă şi, de fapt, nu a prezentat nici o semnificaţie înainte ca romanii să fi întemeiat respectiva aşezare. Puţine oraşe şi-au cercetat atît de intens istoria, iar Hobley şi echipa sa au dezvăluit o poveste fascinantă. Ei ştiu ce mîncau şi cum se îmbrăcau vechii locuitori, cum munceau, cum trăiau. Ei ştiu cum s-a transformat oraşul într-o metropolă, care a dominat ţara în aşa măsură, încît regina Elisabeta I, cu peste 300 ani în urmă, a cerut supuşilor săi să nu o supraaglomereze.

Arheologii au întîmpinat considerabile dificultăţi deoarece solul de sub „the City" a fost ciuruit de tuneluri şi fundaţii, de conducte şi cabluri, dintre care unele traversînd vestigii nepreţuite, asemenea Forumului roman — care se înălţa pe colină, cu mult înainte de ridicarea primei catedrale St. Paul[1], în sec. VII.

De îndată ce încep excavaţii pentru construirea unei noi clădiri sau reparaţii subterane, echipa lui Hobley soseşte la faţa locului, pentru a salva ceea ce poate fi salvat. Astfel, anul trecut a fost descoperită o parte a zidului oraşului roman folosită ca fundaţie a unei clădiri din epoca victoriană. Arheologii au găsit, într-o fortificaţie romană de pe malul rîului, o piatră funerară, pe care cioplitorul a scris, pare-se greşit, numele defunctului. Într-o pivniţă din strada Fenchurch ei au descoperit un pumn de grîu carbonizat. E semnul profundei dureri a unei mame, regina britanică Boadicea, căreia romanii i-au violat fiicele. În 60 e.n. ea s-a răzbunat, incendiind tînăra aşezare care a ars pînă la temelii şi, odată cu ea, grîul care trebuie să fi servit ca rezervă de hrană pentru populaţie.

[1] Prima catedrală St. Paul a fost complet distrusă în marele incendiu care a ars Londra, în 1666. Pe locul ei, celebrul arhitect Sir Christopher Wren a construit (între 1675 şi 1710) cunoscuta catedrală anglicană cu acelaşi nume.

POȘTA MAGAZIN ISTORIC

— Cititorii noștri ne pot scrie fie pe adresa indicată, fie la căsuța poștală nr. 1-702, București.

— Atragem din nou atenția tuturor celor care ne scriu că manuscrisele și documentele anexe nu se înapoiază. În consecință, corespondenții noștri sînt rugați să-și păstreze copiile corespunzătoare. De asemenea, ne vedem siliți să subliniem pentru cei care ne scriu de mînă, adesea cu creionul și foarte necitet că le vom răspunde mult mai puțin prompt decît corespondenților care nu ne pun probleme de descifrare a scrisului lor.

— Unii cititori ne pun — în aceeași scrisoare — zeci de întrebări de amănunt din istoria națională și universală. A le răspunde la fel de amănunțit ar însemna a redacta în fiecare lună încă cel puțin o revistă. Rugăm a ni se scrie mai concis și a ni se adresa eventualele întrebări numai pe marginea articolelor publicate.

KEKAUMENOS ȘI ROMÂNII

VASILE MUNTEANU, *din* Lugoj: *Un izvor de deosebit interes pentru istoria sud-estului european este și opera bizantinului Kekaumenos,* Sfaturi și povestiri, *compusă între anii 1075 și 1078. Originar dintr-o familie din Thesalia, Kekaumenos a cunoscut îndeaproape pe valahii din Imperiul bizantin, care locuiau, cum se știe, importante zone din Epir și Thesalia. Kekaumenos a înfățișat, așadar, în lucrarea sa răzvrătirea vlahilor, bulgarilor și grecilor care, sub conducerea lui Niculiță din Larissa, s-au ridicat în anul 1066 împotriva sarcinilor fiscale excesive impuse de împăratul Constantin X Dukas (1059-1067). Scriind despre vlahi, istoriograful bizantin face o interesantă legătură între aceștia și daci care „loviți cu război de către împăratul Traian — spune Kekaumenos — ...au fost supuși, iar regele lor numit Decebal a fost ucis și capul i-a fost înfipt într-o suliță în mijlocul orașului romanilor. Căci aceștia sînt așa-numiții daci, [zișii] și besi".*

Cum s-a mai precizat, în privința cuceririi Daciei, Kekaumenos s-a inspirat din Dio Cassius, posibil din rezumatul făcut de Ioan Xiphilinos. Dar legătura pe care o face istoricul bizantin între un text antic și o populație contemporană, desemnată de bizantini prin alt calificativ, vlahi, decît cel de romani ori daci, denotă — așa cum remarca D. Onciul — existența unei „tradiții naționale pe care Kekaumenos putea s-o cunoască prin contactul său și al familiei sale cu românii".

Cu toate erorile de geografie istorică, importanța scrierii lui Kekaumenos rezidă în faptul de a fi reprodus întîia dată în istoriografia bizantină, tradițiile relative la originea dacă a românilor.

PENTRU PATRIA UNITĂ

VASILE PORUȚIU, *din* Lugoj, *ne scrie că a fost unul dintre ofițerii din Transilvania, înrolați în armataaustro-ungară și care au fost luați prizonieri în Rusia în primul război mondial. Alături de alte zeci de mii de prizonieri români, s-a oferit voluntar pentru a continua lupta pînă la eliberarea deplină a țării (nr. 12/1978). Totodată, corespondentul nostru ne trimite copiile cîtorva documente din acea vreme, printre care și* Declarația de la Darnița, *din 13/26 aprilie 1917, semnată de 250 ofițeri și 250 subofițeri și soldați, ca delegați ai Corpului voluntarilor armatei române, prin care salutau lupta eroică pentru desăvîrșirea unității statale.*

Reținem din finalul declarației, această luminoasă încredere în viitorul strălucit al patriei unite: Credem ferm că între viitoarele state fericite, naționale și democratice va fi și România tuturor românilor.

În fotografia alăturată (transmisă tot de corespondentul lugojean): un grup de ofițeri români din armata austro-ungară, prizonieri, aflați în com. Verhnia Muli, de lîngă orașul Perm (nordul Uralilor), la începutul lunii aprilie 1916; printre ei și corespondentul nostru.

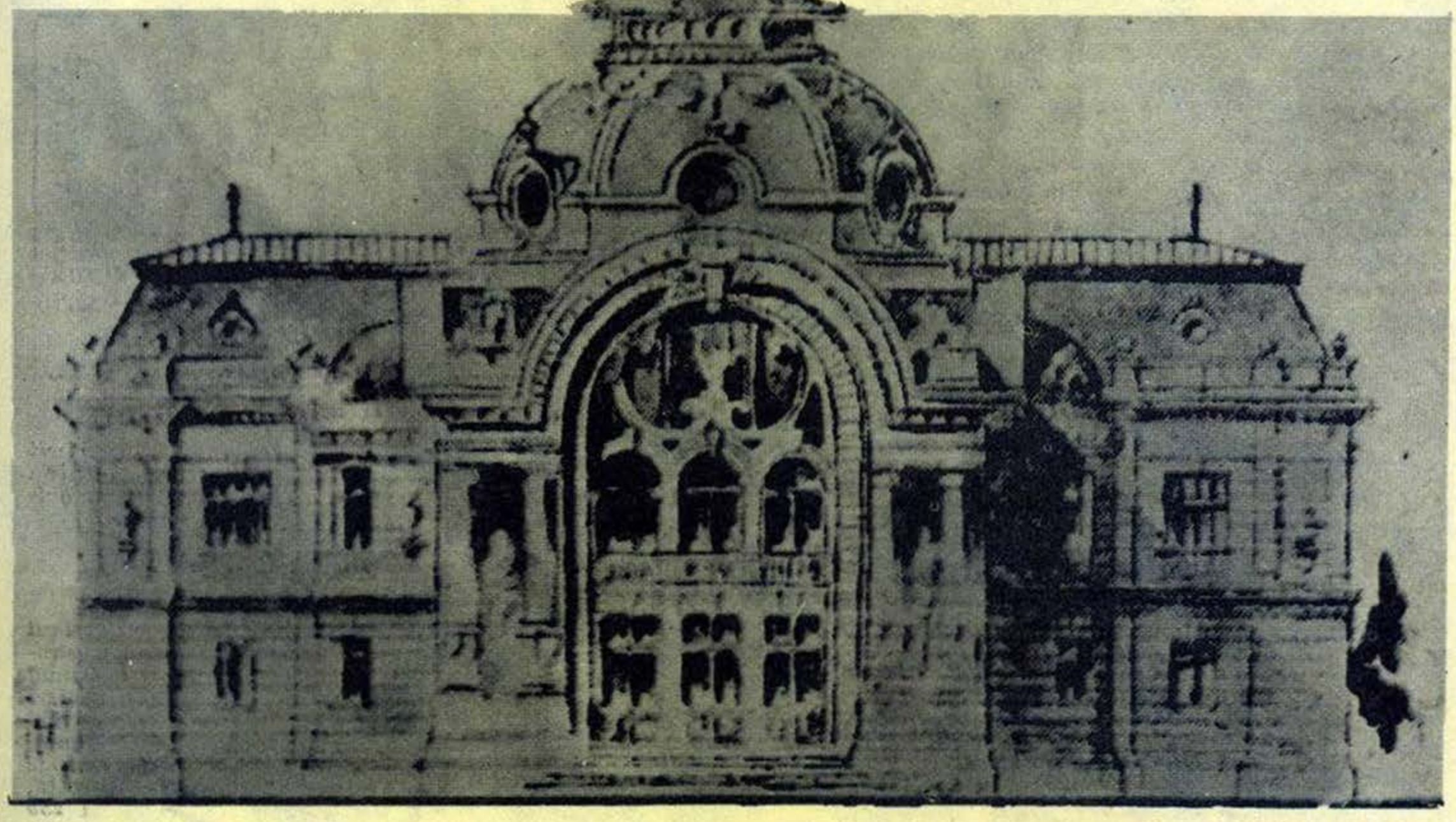

PALATUL BIBLIOTECII

În completarea însemnărilor memorialistice ale lui V.A. Urechiă (nr. 8/1980) ELENA DUMITRESCU, *din Galaţi, ne trimite un desen (de la sfîrşitul secolului trecut) reprezentînd Palatul Bibliotecii V. A. Urechiă din Galaţi, aşezămînt cultural înfiinţat în 1890.*

În fondurile bibliotecii, între alte valori culturale reprezentative, se păstrează şi peste 2 000 manuscrise şi scrisori. Printre ele, manuscrisul piesei Ovidiu *(prima variantă) de V. Alecsandri, scrisori şi manuscrise ale lui Mihail Kogălniceanu, V.A. Urechiă, precum şi autografe de la E. Z la, J. Verne, A. France, M. Twain, Al. Dumas-fiul.*

CEI TREI CONDUCĂTORI

AVRAM LAZĂR, *din* Bucureşti; ŞTEFAN HAUPTMAN, *din* Pîncota, jud. Arad: *Vă mulţumim pentru aprecierile la adresa revistei noastre.*

Vă răspundem, în ordine, la întrebările formulate:

1) În ce comună a locuit Crişan?

2) Unde au fost prinşi conducătorii răscoalei?

3) Printre ţinuturile cuprinse de răscoală s-a aflat şi Ţara Zarandului?

1) Iată cîteva date despre biografia lui Crişan, din Răscoala lui Horea, *de acad. D. Prodan, publicată în 1979:* Crişan se numea Gheorghe sau Giurgiu Marcu şi era tot din Cărpiniş. La interogatoriu se numeşte pe sine: Crişan alias Marcu Giurgiu şi se declară iobag cameral şi în vîrstă de 52 de ani. De origine era din Zarand, din satul Vaca (azi Crişan), era de pe Criş, de acolo supranumele de Crişan. În Cărpiniş venise prin căsătorie *(vol. I, p. 429).*

2) Horea şi Cloşca au fost prinşi pe muntele Scoruşet, şi anume pe marginea [pe coasta] dinspre Someş a muntelui... care e la două mile depărtare de Albac, *cum se spune în declaraţia celor ce-au participat la acest act mîrşav. La interogatoriu, Horea a declarat că prinderea sa şi a lui Cloşca a avut loc* în pădurea Albacului, pe un munte şi anume la locul numit Cusdie. *În documentele vechi, localitatea Albac apare şi sub denumirile de Reul Mare şi, respectiv, Gura Albacului.*

3) În Ţara Zarandului, răscoala a avut o deosebită forţă. În legătură cu pregătirile făcute de autorităţi pentru martiriul conducătorilor răscoalei, în lucrarea amintită mai sus se menţionează între altele: Execuţia trebuia făcută în chipul spectacular indicat de împărat, trebuia deci pregătită din timp. Încă înainte de pronunţarea sentinţei, la 23 februarie, Comisia se adresa comitatelor Hunedoara, Alba, Sibiu şi Cluj, anunţîndu-le că pe ziua de 28 dimineaţa trebuie să fie neapărat prezenţi la Alba Iulia, fără să se spună de ce, cîte şase oameni din fiecare sat *(vol. II, p. 488).*

ISTORIE ŞI CONTINUITATE

Suita de opinii ale unor participanţi la cel de-al XV-lea Congres internaţional de ştiinţe istorice privind Învăţămîntul şi istoria *(nr. 2,3/1981) a prilejuit şi prof.* VASILE ANDRIŢOIU, *din* Tîrgu Jiu, *cîteva constatări, din care reţinem:* Cred că nu este bine ca istoria să se izoleze în cercul iniţiaţilor. Pentru tinerele generaţii, ea are menirea să le vădească mîndrie pentru trecutul poporului şi patriei. Astfel, contribuie la păstrarea continuităţii spirituale între generaţiile trecutului, prezentului şi viitorului.

Cristian POPIŞTEANU

CONTENTS (Romanian History) **The Romanian Communist Party—60 Years: M. MUŞAT, GH. ZAHARIA** 1921-1944. Glorious Chronicle of the Party; Braşov. Mai-June 1936. Antifascists on Trial ● **F. CONSTANTINIU** From Simon Bolivar to Tudor Vladimirescu ● **I. LĂCUSTĂ** 1802-1830. A Bucarest Taylor ● **I. M. KOGĂLNICEANU** Vasile M. Kogălniceanu — the Son of his Father ● History in School at the XV-th ICHS (III) ● The Chinese Journal **Shijie Lishi** on the Bucarest Congress ● **ŞT. PASCU** Andrei Rădulescu, Historian and Cultural Personality ● **C. POPIŞTEANU, I. CALAFETEANU** Salonic, July 1938. Agreement between Balkan Entente and Bulgaria ● **D. ŞERBĂNESCU** Dacian Citadels: Radovanu ● **A. RĂDULESCU, M. BĂRBULESCU, V. GEORGESCU** Geto-Dacians and Greeks at Callatis

SOMMAIRE (Histoire roumaine) **Le Parti Communiste Roumain — 60 ans: M. MUŞAT, GH. ZAHARIA** 1921-1944. La Chronique glorieuse du parti; Braşov, mai-juin 1936. Le Procès des antifascistes ● **F. CONSTANTINIU** De Simon Bolivar à Tudor Vladimirescu ● **I. LĂCUSTĂ** 1802-1830. Un tailleur de Bucarest ● **I.M. KOGĂLNICEANU** Vasile M. Kogălniceanu, digne fils de son père ● L'Histoire à l'école — III (XV-e CISH) ● La revue chinoise **Shijie Lishi** sur le Congrès de Bucarest ● **ŞT. PASCU** Andrei Rădulescu, historien et homme de culture ● **C. POPIŞTEANU, I. CALAFETEANU** Salonic, juillet 1938. Accord entre L'Entente Balkanique et la Bulgarie ● **D. ŞERBĂNESCU** Cités daciques: Radovanu ● **A. RĂDULESCU, M. BĂRBULESCU, V. GEORGESCU** Géto-daces et grecs à Callatis

СОДЕРЖАНИЕ (Румынская история) **Румынской Коммунистической Партии — 60 лет: М. МУШАТ, Г. ЗАХАРИЯ** 1921-1944. Из славной хроники РКП; Брашов, май-июнь 1936. Процесс антифашистов ● **Ф. КОНСТАНТИНИУ** От Симона Боливара до Тудора Владимиреску ● **И. ЛЭКУСТЭ** 1802-1830. Бухарестский портной ● **И. М. КОГЭЛНИЧЕАНУ** Василе М. Когэлничеану, достойный сын своего отца ● История в школе на XV-ом МКИН (III) ● Китайский журнал **Шцие Ляши** о бухарестском конгрессе ● **ШТ. ПАСКУ** Андрей Рэдулеску, историк и культурный деятель ● **К. ПОПИШТЯНУ, И. КАЛАФЕТЯНУ** Салоники, июль 1938. Соглашение Балканской Антанты с Болгарией ● **Д. ШЕРБЭНЕСКУ** Дакийские крепости: Радовану ● **А. РЭДУЛЕСКУ, М. БЭРБУЛЕСКУ, В. ДЖЕОРДЖЕСКУ** Гето-даки и греки в Каллатисе

INHALT (Rumänische Geschichte) **Die Rumänische Kommunistische Partei — 60 Jahre: M. MUŞAT, GH. ZAHARIA** 1921-1944. Aus der glorreichen Chronik der RKP; Braşov, Mai-Juni 1936. Der Prozess der Antifaschisten ● **F. CONSTANTINIU** Von Simon Bolivar zum Tudor Vladimirescu ● **I. LĂCUSTĂ** 1802-1830. Ein bukarester Schneider ● **I.M. KOGĂLNICEANU** Vasile M. Kogălniceanu, ein ehrbarer Nachkomme seines Vaters ● Geschichte in der Schule zum XV. IHK (III) ● Die chinesische Zeitschrift **Shijie Lishi** über den Kongress von Bukarest ● **ŞT. PASCU** Andrei Rădulescu, der Historiker und Kulturmensch ● **C. POPIŞTEANU, I. CALAFETEANU** Salonic, Juli 1938. Das Abkommen zwischen der Balkanischen Entente und Bulgarien ● **D. ŞERBĂNESCU** Dakische Burgen: Radovanu ● **A. RĂDULESCU, M. BĂRBULESCU, V. GEORGESCU** Geto-Dakier und Griechen bei Callatis

SUMARIO (Historia rumana) **Partido Comunista Rumano— 60 años: M. MUŞAT, GH. ZAHARIA** 1921-1944. De la gloriosa crónica del P.C.R.; Braşov, Mayo-Junio de 1936. El proceso a los antifascistas ● **F. CONSTANTINIU** Desde Simón Bolivar hasta Tudor Vladimirescu ● **I. LĂCUSTĂ** 1802-1830. Un sastre bucarestino ● **I. M. KOGĂLNICEANU** Vasile M. Kogălniceanu, digno descendiente de su padre ● La historia en escuele en el XV° CICH (III) ● La revista china **Shijie Lishi** sobre el Congreso de Bucarest ● **ŞT. PASCU** El historiador y hombre de cultura Andrei Rădulescu ● **C. POPIŞTEANU, I. CALAFEŢEANU** Salonica, Julio de 1938. El acuerdo entre el Entendiemiento Balcánico y Bulgaria ● **D. ŞERBĂNESCU** Fortalezas dacias: Radovanu ● **A. RĂDULESCU, M. BĂRBULESCU, V. GEORGESCU** Godo-dacios y griegos en Callatis

ABONNEMENTS : ILEXIM – Departamentul export-import presă, Bucureşti, strada 13 Decembrie, nr. 3, P.O.B. 136–137, telex : 11226

magazin istoric

Bucureşti, Intrarea Ministerului, nr. 2, parter — Sectorul 1, Oficiul poştal nr. 1, Căsuţa poştală 1-702, Cod 70100, telefon 16 68 72.

REDACTORI : Gheorghe David, Florentina Dolghin, Ioan Dragomirescu, Ioan Lăcustă, Ioana Ursu-Năstăsel, Ana Maria Şerbănescu, Marian Ştefan
SECRETAR RESPONSABIL DE REDACŢIE : Valeriu Buduru
PREZENTAREA ARTISTICĂ: Radu Ion Popescu
TEHNOREDACTOR : Anton Tănase
CORECTURA : Georgeta Apreotesei, Constanţa Avram

Apare lunar, se găseşte de vînzare la chioşcurile de difuzare a presei. Abonamentele se fac la oficiile poştale, factorii poştali, difuzorii din întreprinderi, instituţii şi de la sate. Preţul unui număr — 5 lei, abonamentul pe 6 luni — 30 lei, pe un an — 60 lei.

Tiparul executat la Combinatul poligrafic „Casa Scînteii" — Bucureşti

42427